

ÜZLET

NET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI, ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1975. AUGUSZTUS

V. ÉVFOLYAM, 8. SZÁM

ÜZENET

irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta

Kiadói tanács:

Biacsi Antal, Brindza Károly, Fejes Szilveszter, Grósz György,
Geza Gulka, dr. Horváth Mátyás (elnök), Mihajlo Jančikin,
Kerekes Sándor, Josip Klarski, Mészáros Anna, Nagy József,
Petkovics Kálmán, Pozsár László, dr. Satai Pál, Marija Šimoković,
Szalma László, Szám Attila, Szekeres László, Szilágyi Gábor,
Szirovicza Antal, Vladimir Stevanov, Urbán János, Petar Vukov

Szerkesztő bizottság:

Barácius Zoltán, Biacsi Antal (fő- és felelős szerkesztő),
dr. Bodrogvári Ferenc, Dér Zoltán, Gajdos Tibor, Gyurkovics Hunor,
Kopeczky Csaba, Mészáros Miklós, Molnár Cs. Attila,
Szekeres László, Zákány Antal

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.
Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 27-754

Fogadóórak: 11—13

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:
ÜZENET — SIZ KULTURE SUBOTICA 66600-603-747

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4,
kettős szám ára 8 dinár; külföldre az összeg kétszerese.

A VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben.

TARTALOM

V. ÉVFOLYAM, 8. SZÁM — 1975. AUGUSZTUS

- 531 FEHÉR FERENC: Egy életmű kontinuitása (búcsú Gál Lászlótól)
- 535 KOLOZSI TIBOR: Díjak és díjazottak
- 541 DUDÁS KÁLMÁN: Fölismerés; Tengersizem; A várományos; Koponyatorony (versek)
- 544 DÉSI ÁBEL: Apokrif töredékek: Antik sárfelirat; Giordano Brunóhoz; Husz János imája; Levél Marxhoz; Levél Leninhez; Gramsci hagyatéka; Egy mai költő epilógusa (versfüzér)
- 549 GAJDOS TIBOR: Emlékvár (regény IV.)

KÉZFOGÁSOK

- 563 FELICIA MARINA-MUNTEANU: Azok a kimondatlan szavak — Koliger Károly fordítása (elbeszélés)
- 569 DUŠAN BURSAC: Szőlőföld; Taposott utak (versek)
- 570 KOMNEN BULATOVIĆ: Sutjeska (vers) Kenyeres Kovács Márta fordításai

ÖRÖKSÉG

- 571 SZAKOLCZAY LAJOS: Eszmélkedésünknek része (jegyzetek Tamási Áronról)
- 576 LAKATOS GIZELLA: Vajda János szabadkai kapcsolatai
- 583 SZIRMAI ENDRE: Újabb adalékok a Kalangya történetéhez (Stern Lázár levelei Szirmai Károlyhoz)

SZEMPONT

- 591 Dr. KASZÁS JÓZSEF: Az óvodás gyermek és az irodalom

OLVASÓNAPLÓ

- 600 MILAN M. MILADINOVIĆ: A marxista gondolat fejlesztése (Marksizam, odgoj i obrazovanje)
- 602 MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ: Lexikográfiánk nagy műve (Szerbhorvát—magyar szótár I.—III.)

- 605 KOPECZKY CSABA: A líra felé
(Kopeczky László: Vajk a Szaharában)
- 607 VIRÁG ÁGNES: Fog-e még a varázslat?
(Jung Károly: Bájoló)
- 610 BORBÉLY JÁNOS: A homo heroicus keresése
(Mihailo Lalić: Ratna sreća)
- 611 KENYERES KOVÁCS MÁRTA: Két főhős, egy cselekmény
(Mira Mihelić: Szivárvány a város felett)
- CSUKA ZOLTÁN: Az emlékezés könyvei
- 613 Egy tragikus írói életmű összegezése
(Tüskés Tibor: Kodolányi János)
- 614 Ady zászlaja alatt
(Juhász Géza-émlékkönyv)
- 615 A vándor visszanéz
(Bárdosi Németh János: Utak és útitársak)

MÜMELLÉKLETEK

Gál László arcképe NÉMETH MÁTYÁS fölvétele.

- 540 MIHAJLO DEJANOVIĆ: Tájkép
- 548 SZILÁGYI LÁSZLÓ: Nyári nap
- 562 KALMÁR FERENC: Pillangó
- 570 MILENKO VUKSANOVIC: A tó
- 575 JOVAN DEVIC: Tájkép
- 590 TOGYERÁS IRÉN: Zöld rozetta
- 599 KALMÁR MAGDA: Kakás
- 616 PETRIK PÁL: Kubikos

EGY ÉLETMŰ KONTINUITÁSA

Gál László

(1902. december 29.—1975. július 13.)

Egész irodalmi nyilvánosságunk a pótolhatatlan veszteség tudatával, megrendülten fogadta a hírt, hogy ez év július 13-án, Újvidéken, 73 éves korában elhunyt Gál László jugoszláviai magyar költő és publicista. A gyász első óráiban megfogalmazott íróársi búcsúszavak mozaikjából is elénk vetítődik az az írói arcél, amelynek belső, mélyebb dimenzióit az idő adja majd meg. Idézzünk ezekből a búcsúszavakból.

„tulajdonképpen kinek
tulajdonképpen miért
tulajdonképpen meddig
és kinek és kinek és kinek ...

s kinek ír aki ír még és miért
és miért ír és kinek

A versírás előli gyáva megfutamodásnak éppen úgy lehetnének a jelei ezek és az ilyen kérdések, mint az aggályos műgondnak és a költői légszomjnak, az elszigetelődött, magánosságra ítelt, toronyba zárt embernek, ha nem tudnánk, hogy Gál László hazai költészetünk legnagyobbika volt, a legjellegzetesebb „közösségi ember” a mi világunkban, s hogy a kételkedésre, a szüntelenül a megkérdozettség állapotára való figyelésre emberi és költői tapasztalatai tanították...” (Bori Imre: A kételkedőt idézzük)

„Friss, mindenre azonnal reagáló egyéniség volt. A 30-as évek második felében ő vitt élénkséget szellemi mozgalmunkba, minduntalan felkavarva a kedélyeket, azt az állóvizet, melyet vajdasági irodalomnak neveztek. Cikkeiben a satíra könyörtelen eszközeivel dolgozott, s költőként az időszerűség ihletében írta verseit. Azt hiszem, főként akkor volt időszerű, amikor nem azt írta, amit vártak tőle. A Hét muskátli időszkára gondolok, arra a merész fordulatra, amely nem riadt vissza az önmegtagadás felelősségétől...” (Herczeg János: Az időszerűség ihletében)

„Rólad írnak? A Rozsdás estékről? A nemrég emlegetett 1941-re virradó szilveszterestéről, amelyet Ady Endrével töltöttünk mi ketten, hogy asszonyaink áhitattal lessék ajkunkról, ajkadról az Ady-végrendeletet, amit most már sohasem leshetünk éjő ajkadról. Elmentél... meghagytad magad helyett a Rozsdás estéket, de elvitted, magaddal

vitted bájos-megnyerő, élő-életes mosolyodat, amit ezentúl már — új éltetőül — szivem temetőjéből kell ki-kiásnom, elővarázsolnom... Mert e nyíló mosoly volt szatíréd célja is!..." (Lőrinc Péter: Miért nem Te írtál énrólam, Lacikám?)

„Utoljára arról beszélgettünk, hogy megint összeálltunk egy verseskötetet. Újabb versei felől érdeklődtem. Mint előbb is sokszor, most is azt mondta, van néhány a jegyzetei között, de nem tetszenek neki, nem másolta le őket. Maximálisan igényes volt, mindig elégedetlen. Elsősorban önmagával szemben..." (Burány Nándor: Igényes volt és elégedetlen)

„A lét és nemlét határmezsgyéjén, a ‚miért és kinek‘ kérdésétől zaklatottan, az ‚elérhető elérhetetlent‘ fűrészte nap nap után. Olykor megfáradt, lemondóan szétnézett, el akarta hitetni magával is, hogy valóban belenyugodott a választalanságba, de aztán mindig újra neki-vágott az elkeskenyült útnak. S ezek a tiszta, nyelvükben maximálisan leegyszerűsített öregkori ‚létkövek‘ különös módon bevilágítják fényükkel a költő korábbi korszakait, és Gál László önmagával való mindenkor-i azonosságról tanúskodva, ‚visszafelé‘ is kiteljesítik életművét..." (Utasi Csaba: Hagyjuk a szót)

„Gál László életműve és életútja sokkal bonyolultabb, mint amit az egyoldalú definíciók is ki tudnak fejezni. Vannak, akik csak a harc-os humanistát, a perlekedő közírót látják benne, s megfélemedeznek arról, hogy költő volt, az övé a legteltesebb költői életmű e tájon. Publicisztikájában ugyancsak megőrizte a költői látásmódot, az igazság, a művészi szemléletét, azt a törekeny lírai szenzibilitást, amit csak a legigazibb alkotók tudnak megőrizni. Költészetétől viszont nehéz lenne elvonatkoztatni a cselekvő ember utópiáját, annak a progresszív, rebellis humanistának a tettekrevalóságát, annak a forradalmárnak a világlátását, aki Ady Endre vizionárius, szitkozódó, az utolsó itélet hangján megszólaló verseiből tanult meg élni és írni..." (Végel László: A valómásos versek világa)

„Gál László költői munkásságát állandó figyelemmel kísértem az eltelt harminc esztendő során. Az a költő volt, aki szüntelenül örömteli meglepetéseket tartogatott számunkra: minden egyes soron következő könyve jobb, mélyebb és erőteljesebb volt az előzőnél, a legjobb verseit épp élete utolsó évtizedében írta Gál. Az ő költői volta, épp ezért, egészen különös és merőben ritka megnyilvánulás. A vajdasági magyar irodalomnak kétségtelenül egyik vezéralakja marad..." (Mladen Leskovac: Felejtethetetlenül örökítette meg napjaink atmoszféráját)

„Szólni tudott az emberhez, a néphez, az országhoz; a világgal tudott beszélgetni, vitatkozni, s példaadással alkotott. Most ittmaradt nélküle a papírsárkányos, a munkásmozgalomban harc-os Szabadka. Most árva lett ez a kertváros, ahova egyszer versben azt üzenté: ‚Most már nem megyek vissza soha, én falum. Csúnyaszép ifjúságom, álmaim, poros utcák, emlékek, hitek...‘ Tudjuk és érezzük, hogy életünk értékes hagyományai között őrizzük meg életművét, irodalmi hagyatékát, és úgy emlékezünk rá, mint forradalmi harcunk önkéntesére s irodalmi életünk elkötelezettjére... (Urbán János: Búcsúzás nagykorú költőnkől)

„Egyedül mi tudjuk, hogy Gál László jelenti itt a kezdetet, az indulást, az ébredést. A felszabadulás után a jugoszláviai magyar szellemi élet — újságírás, irodalom, kultúra, tanügy — forradalmi megújulását Gál László neve fémjelezte. Első énekese, harcosa volt annak a rettenetesen nehéz, rettenetesen szép indulásnak. Első cikkírónk, első versírónk, első humoristánk, első meseírónk volt Gál László. Gyerekeink az első magyar iskolákban az ő verseit tanulták, szavalták, az ő versei gyűjtötték meg bennünk a forradalmi költészet, a szocializmus, a jugoszláv haza és a magyar forradalmi hagyományok eszméinek szövétnekét. Nemzedékek tudatába vésődtek, kitörölhetetlen nyomokat hagytak forradalmi verseinek sorai, és sokkal, de sokkal nagyobb és értékesebb hatással voltak, mint azt a finnyás esztétizálók szűk látóköre befoghatta volna...” (Bogdánti Sándor: Szellemi életünk vezéralakja távozik)

*

Folyóiratok szerkesztői s a kiadó hányszor biztatták: írja meg írói pályájának történetét. Emlékiratot vártak tőle, s nem vették észre, milyen sértés ez egy olyan költővel szemben, aki a szüntelen lírai megmutatkozás erejével és dokumentáló igényével szól régire és újra fel nem osztható életéről. A pusztá életrajzi tény, hogy például 16 éves fővel volt részese az öszirózsás forradalomnak, s azután tagja az ifjúsági direktoriumnak, vagy bécsi és olaszországi emigrációja s munkaszolgálatos megpróbáltatásai a háború éveiben — versek és prózai emlékezők alakjában ott vannak a HÍD ötvenes éveinek évfolyamaiban (Fantasztikus történet, Könyvolvasás közben, Minden másképpen van, Találkoztam a hőssel, Istálló-emberek stb.)

Emlékiratainak számonkérői elrövedezhetnek a ma már kulturális és közéleti tényeken, hogy közvetlenül a felszabadulás után Szabadkán, a Kertvárosban, körzeti népbizottsági elnök lett, majd 1944 utolsó napjaiban negyedmagával elindította Újvidéken az első háború utáni magyar lapunkat, a Szabad Vajdaságot, a jelenlegi Magyar Szó elődjét; mindez mögött a helytállás írásokba oldott példáját kell keresnünk; azt, ami több írói életrajzi vonatkozásoknál, s amire költői pályájának kiteljesedése során ő maga tért vissza annyiszor... Milyen sokatmondó mélységet nyernek ma már azok a verssorai, amelyek fölött észrevétlenül haladt el az összegező, esztétizáló tanulmányok egész sora:

„Négyéves vagyok, most jöttem a ködből;
Nem voltam semmi, soha azelőtt...”

(46. — HÍD, 1949. febr.)

„Hangszóró voltam hangtalan mélyben,
s hoztam a hangot, a betűt, a szót.
Villanás voltam kékhideg sötétben,
s új könyvre-fogtam egy ősz, vén anyót.”

(46. — HÍD, 1949. febr.)

Az ő számonkérései jugoszláviai magyar szellemi életünk legelevenebb problémáira irányultak, valahányszor úgy találta, hogy meglátszott a figyelem s a lelkiismeret azokban, akik napjaink vajdasági irodalmának, könyvkiadásának sorsával voltak megbízva. A HÍD-hoz intézett levelében írta, 1954 januárjában: „Értsünk szót: a HÍD négy hónap alatt mindössze hét könyvet ismertetett, és ezek közül négy nem jelent meg magyar nyelven...” S ugyanott: „... sem ma, sem holnap, a mi könyvkiadásunk sohasem pótolhatja mindazt, amit a magyar irodalom és a magyar nyelvű fordítóirodalom kitermelt eddig, és amit még termelni fog...”

Intései, figyelmeztetései máig is időszerűek maradtak.

„Én szeretem persze ezt az új Hídat, de a réginek szerelmese voltam, hívője, s most mintha kilépnének sírjaikból a régi munkatársak és a régi olvasók, a harcosok, akiknek mi csupán gyenge és bátortalan tanítványai voltunk, s akik emléke előtt én minden új HÍD-példánnyal még mindig felelősnek érzem magam és egyre kérdezem: mit szólnának írásainkhoz Ottmár, Rókus, Miklós és a többiek...” (A HÍD a felszabadulás után. — HÍD, 1954. máj.—jún.)

Szeli István írja róla emlékezéseiben: „Aztán, jó egy év múlva, Thurzóék lakásán jöttünk össze nemegyszer. Egy házban lakott vele, a Grobljanska utcában. Régi oppozíciós kedve persze akkor sem hagyott alább: esztétikai vitákat provokált, rögtönzött, szípkázott, remekelt, ontotta gyilkos tréfáit a magamfajta ‚filoszok‘ rovására, akik, mint az ábra mutatja, még ma sem tudtak igazságot tenni olyan pofon egyszerű dolgokban, mint Ady vagy József Attila vitathatatlan megítélése. Közben Lajosnak is ‚odaszólt‘, hogy tanuljon más rigmusokat faragni, mert halvány és vértelen az, amit ír...” Ezt az emlékezést nemcsak érzékletes, meggyőző dokumentumszerűsége miatt idézem. Az jut eszembe, hogyan csuklott el az az évődő, élcelődő hang, Thurzó Lajosról szólva, azon az emlékestén, Zentán, 1955 áprilisában; hogyan kerekedett közvetett önvallomássá, a közös írói sors dacos-könnyes igenlésének manifesztumává — azokkal szemben, akik akkor még valami magasztos esztétizmus nevében kezelték a Gál László vagy Thurzó Lajos elkötelezettségéhez hasonló írói hitvallást.

Nem szűkíthetjük le Gál László költészetét a már említett kiteljesedés öregkori korszakára. Vívódásai, emberi-költői magatartásformájának elhatároló jegyei ott vannak korai verseiben is. Akik az öregedő költőt ismerhették már csupán, megszerethetik utólag a régebbit, a fiatalabbat is, ha költészetét nem parcellázzák fel mindenáron.

A negyvenhat éves Gál László írta le ezeket a sorokat:

„Fejemen a negyvenhat szürke kóca,
rossz idegeim szakadó göca...
és mégsem temetési ének!”

(46. — HÍD, 1949. febr.)

Akik életművének kiértékelésére vállalkoznak majd, csakis kontinuitásában értékelhetik ezt a nálunk hasonlíthatatlan sodrású, egyetemesen elkötelezett, harcos életutat.

DÍJAK ÉS DÍJAZOTTAK

Az Üzenet júniusi számában közölte dr. Horváth Mátyásnak, a folyóirat kiadói tanácsa elnökének kritikai értékelését a tanács és a szerkesztő bizottság munkájáról és feladatairól. Az értékelés végén dr. Horváth pontokba foglalja a folyóirat négyéves fennállásának tapasztalatai alapján megszövegezett javaslatokat, s ezeknek egyike arra irányul, hogy az Üzenet — folytatván eddigi feladatainak teljesítését — a jugoszláviai magyar irodalom és társadalomtudomány művelőinek serkentése érdekében alapítson pályadíjat, és 2000—2000 dináros jutalomban részesítse a lapban az év folyamán megjelent legjobb mai tárgyú szépirodalmi művet (novellát, verset), valamint a jugoszláv népek és nemzetiségek irodalmának tárgykörére vonatkozó irodalmi tanulmányt és a munkásosztályunk problémáival foglalkozó szakdolgozatot. A kiadói tanács és a szerkesztő bizottság együttes ülésen foglalkozott általában a kritikai értékeléssel és ennek keretében a pályadíjra vonatkozó javaslattal is, és némi kiegészítéssel magáévá is tette, annál inkább, mert eszmeileg is szervesen beleillik a folyóirat programjába és célkitűzéseibe.

Az eddigi tapasztalatokból is leszűrhetjük azt a tanulságot, hogy a pályadíjak és az irodalmi pályázatok hatalmas ösztönzést jelentenek az alkotók munkájára. A különféle pályázatok esetében ez az ösztönzés persze elsősorban a mennyiséget jelenti, ha azonban tekintetbe vesszük, hogy a mennyiség a maga növekvő arányában magában rejti a minőség jelentkezésének esélyeit is, akkor leszögezhetjük azt is, hogy a mennyiséget serkentő pályázatok feltétlenül hozzájárulnak egyetemes irodalmi életünk kilombosodásához. Tapasztalhattuk ezt a Forum, a Magyar Szó, az Újvidéki Rádió stb. irodalmi pályázatain is, amelyeknek ösztönző hatására irodalmunk jelentős mérföldköveiként jelentkeztek íróink olyan regényekkel, elbeszélésekkel, novellákkal, gyermekirodalmi művekkel, sőt színdarabokkal és rádiójátékokkal is, amelyek tagadhatatlanul minőségi szempontból is gyarapították terebélyesedő irodalmi életünk értékeit, de elsősorban színesebbé, kitapinthatóbbá, valóságosabbá tették irodalmi törekvéseinket, kikerekítették kultúránknak azt a területét, amelyet jugoszláviai magyar irodalomnak nevezünk. Maga az Üzenet, amikor négy évvel ezelőtt, 1971. szeptember 1-én megindult, mindjárt első számában irodalmi pályázatot hirdetett a 7 Nappal közösen olyan novellára, „*amely az időt és a helyet, azaz mai életünket tükrözve, művészi hangvétellel íródott.*” Persze az irodalmi kritika dolga, hogy eldöntse, milyen minőségi eredménnyel is járt ez a pályázat, az azonban tagadhatatlan, hogy a pályázatnak ez az időre és helyre, azaz mai életünkre vonatkozó krité-

riuma világosan tükrözi azt az irányvonalat, amely kezdettől fogva jellemzi ennek a folyóiratnak a törekvéseit. A kiadói tanács elnökének ez a mostani, pályadíjra vonatkozó javaslata, amelyet a tanács és a szerkesztő bizottság is magáévá tett, tehát lényegében a folyóirat eredeti célkitűzéseinek megerősítése, és ezért szögezheti le az értékelés, hogy az Üzenet az elmúlt négy esztendőben mentes maradt az ideológiai elhajlásoktól és nem került marxizmus ellenes eszmei áramlatok hatása alá, még ha meg kell is állapítani, hogy kiállásaiból nem egyszer hiányzott a pozitív időszerűség és a szellemi életünk visszáságaival keményen szembeszálló harcos elszántság.

Amikor tehát az Üzenet kiadói tanácsa és szerkesztő bizottsága úgy döntött, hogy szerény pályadíjat tűz ki a folyóiratban megjelenő *legjobb mai tárgyú* művek jutalmazására, ezzel kettős célt kíván elérni: egyrészt irodalmi életünk kibontakozásának további serkentését, másrészt pedig azt is, hogy ez az irodalmi élet ne legyen öncélú, ne hamvadjon el a finomkodó esztétika tömegektől elzárt elefántcsonttoronyában, hanem szervesen beleépüljön egész mindennapi életünkbe, s annak finom, stendhali-tükrévé váljék.

Bizonyára nem árt, ha ezzel kapcsolatban idézzük az Üzenet 1971 szeptemberében megjelent 1. számának bevezető, iránymutató cikkét, amely leszögezi, hogy a folyóiratnak — a követelményeknek megfelelően — vajdasági, sőt szélesebb nyelvterületi jellegű irodalmi, művészeti és társadalomtudományi sajtótermékeknek kell lennie, tehát nem szabad szűk helyi keretek közé bezárkóznia, továbbá olyan folyóiratnak kell lennie, „*amely szellemi törekvéseiben nem szűkíti le munkálkodását kizárólagos esztétikai szempontokra, nem szegődik kizárólagosan egy irodalmi irányzat vagy elmélet szolgálatába, hanem szélesen kitér a kaput minden alkotó művész, tudós, közíró előtt, aki érdeklődéssel kíséri szellemi életünk sajátos hangú, szabadabb társulási formákat kereső törekvéseit. Amikor a lap a mai feladatok sokaságában elkötelezettséget vállal, már programja is megköveteli a szellemi fejlődésünknek megfelelő szintet. Ezért maga a feladatvállalás teszi szükségessé, hogy folyóiratunk mozgalmi jellegű legyen: úgy segítse az alkotómunka folyamatát, hogy egyszersmind az eszmék formálásának, közös dolgaink lelkiismeretes taglalásának is fóruma lehessen...*”

Alaposabb elemzés kellene ahhoz, hogy rámutassunk, vajon az Üzenetnek mennyiben is sikerült megvalósítania a maga elé kítűzött feladatokat, és mennyire vált valóban mozgalmi jellegűvé; bizonyos azonban, hogy a most kiírt pályadíj szervesen beleilleszkedik ebbe a programba, sőt nemcsak ebbe a programba illeszkedik bele, hanem ugyanakkor újabb színnel gazdagítja irodalmi és művészeti életünkben azt a társadalmi elismerést kifejező és további alkotó munkára ösztönző jelenségcsoportot, amelyet egyszerűen csak irodalmi és művészeti díjnak nevezünk.

Ha ugyanis az Üzenet új pályadíjának megalapításáról beszélünk, nem mulaszthatjuk el legalább futólag megemlíteni egyéni díjainkat is. Ezúttal ugyan elsősorban irodalmi díjról beszélünk, de kulturális értékeink egyetemes elismerésének teljesebb kivetítése végett hadd

kezdjem a felsorolást egy művészeti díjjal, a Nagypáti Kukac Péter nevét viselő képzőművészeti díjjal, amelyet legutóbb a múlt év decemberében ítélt oda a bizottság Baranyi Károly újvidéki szobrászművésznek és feleségének, Baranyiné Markov Zlata keramikusnak — kimagasló képzőművészeti munkájukért. Ennek a díjnak egyébként van bizonyos helyi, topolyai vonatkozása is, amely ugyan semmiben sem szűkíti, kisebbiti az elismerésben részesített művészek érdemeit, hiszen bíráló bizottsága is élvonalbeli vajdasági képzőművészekből, szakemberekből, írókból, újságírókból áll, mégis az az érzésünk, hogy tartományunk legfontosabb, elsősorban magyar vonatkozású képzőművészeti díja a Forum-díj, amelyet már évek óta rendszeresen odaítél a bíráló bizottság a művésztelepen született és a szűkebb környezetünk képzőművészeti életében meghatározó jelleggel bíró művek alkotóinak megjutalmazására. Valamiképpen úgy érezzük, hogy amit irodalmi vonatkozásban a Híd-díj jelent, ugyanezt jelenti képzőművészeti vonatkozásban a Forum-díj, megtoldva még a művésztelepek pozitív hagyományával is. A legutóbbi díj odaítélését mérlegelve, éppen ezt a pluszt vette figyelembe elsősorban a bizottság, arra törekedvén, hogy a már tizenötödösöd kiadott díjat a visszaemlékezés jeleként olyan művész kapja, akinek különösen nagy része volt a vajdasági képzőművészeti élet újjászületésének kezdetén tett erőfeszítésekben, és akinek művészete utat mutatón fénylik nemcsak vajdasági szinten, hanem egész hazánkban is. Így esett a választás Milan Konjovića, a nagy zombori művészegyéniségre, akinek művészi munkája valósággal beleépült művésztelepeink életébe. Az első tizennégy alkalommal elsősorban ösztönző jellegű volt a díj odaítélése, ezúttal azonban a bíráló bizottság a képzőművészeti mozgalom keretében megvalósított alkotómunka, elkötelezettség és serkentő munka elismerése mellett döntött a kis jubileum alkalmából.

A képzőművészeti díjakról való röpke megemlékezés után azonban hadd térjek rá az irodalmi díjakra, hiszen az Üzenet új pályadíjával kapcsolatban elsősorban is ezekre emlékeznék — nemcsak azért, hogy bizonyos képet adjak irodalmi díjainkról, hanem hogy megpróbáljak bizonyos mérleget is készíteni: mi mindenünk van már és mire is volna még szükségünk? Mert hát az irodalmi díjaknak sem csupán a jutalmazás és ösztönzés a céljuk, hanem mindenképpen irodalmi életünk kibontakozásának bizonyos értelmű irányítása is. Amint annak idején különböző pályázatok születtek a novella-, regény-, dráma-, tanulmány- vagy hangjáték-irodalom fejlesztésére, ugyanúgy az irodalmi díjaknak is az volna egyik feladatuk, hogy olyan irodalmi terület ápolására is buzdítsanak, olyan új területek felé is megnyissák az utat, amelyekben eddig voltaképpen nem sok siker született, illetve amelyek iránt eddig nem volt meg az érdeklődés.

A Híd-díj például mindeddig szinte afféle mindenés díj volt, amelybe igyekeztünk mindent belegyömöszölni, a versektől, elbeszélésektől, regényektől kezdve egészen az irodalomtörténeti művekig és tanulmánykötetekig. A bíráló bizottságok már nem egyszer megállapították, hogy ez a gyakorlat nem felel meg a követelményeknek — nem is azért, mert egyes műfajok művelőit tulajdonképpen megfosztja a

kitüntetés lehetőségétől, tekintve hogy minden évben csak egy Híd-díjat ítélnék oda, de méginkább azért, mert a bíráló bizottság szinte megoldhatatlan feladat előtt áll, amikor tanulmánykötetet kell összehasonlítani regénnyel vagy verseskötettel. Elhangzott már olyan javaslat is, hogy legalább két külön díjat kellene kiírni: egyet a szépirodalomra, egyet pedig a tanulmányokra, értekezésekre. Erre a szétválasztásra azonban mindeddig nem került sor — talán az anyagi eszközök hiánya, vagy talán csak a nemtörődomség miatt. Úgy tudom, a múlt évi bíráló bizottság eleve kimondta azt az elvet, hogy csakis szépirodalmi művet vesz tekintetbe a díj odaítélésekor, és — ha hallgatólagosan is — ugyanígy járt el az ebben az évben kijelölt bizottság is, amikor — immár másodszer — Pap Józsefnek ítélte oda az irodalmi díjat verseskötetért.

Ha azonban nem történt is meg a Híd-díj kettéválasztása, azért örömmel állapíthatjuk meg, hogy történtek próbálkozások ennek a mindenességnek a megszüntetésére. Ezek közé a próbálkozások közé tartozik a Sinkó-díj megalapítása is. Ennek a díjnak az a célja, hogy a fiatal írók alkotó tevékenységét ösztönözze, mégpedig elsősorban az esszék, tanulmányok, értekezések, kritikai felmérések felé irányítva érdeklődésüket, s ezzel a tevékenységével érdemelte ki a díjat ebben az évben Juhász Erzsébet, aki — mint a díj átadásakor mondta Danyi Magdolna — több más fiatal értelmiségihez hasonlóan most alakítja ki kritikai világvégét, és sokoldalú irodalmi tevékenysége keretében szinte útkeresően fordult a jugoszláv irodalmak nagy klasszikusai felé, hogy tapasztalatokat szerezve, tovább mélyítse kritikai szemléletét.

A Sinkó-díj tehát elsősorban nemzedéki alapon jelent külön utat a Híd-díjjal szemben, bár a kritériumban megtalálhatjuk a műfaji különbség tényezőjét is. Ezzel szemben a Szentéleky-díj valóban egészen más területeket ölel fel a maga kettős, minden előbbtől különböző rendeltetésével. Szentéleky-díjat ugyanis az egyik ágon az a költő vagy író kap, aki fordítási tevékenységével nagy mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a jugoszláv népek irodalmát közelebb hozza a magyar olvasókörközönséghez, Szentéleky Kornél nyomdokain járva a két nép közötti kulturális közeledés és megismerkedés ügyének szolgálatában. Ezen a téren legutóbb, a múlt év novemberében Ács Károly, jeles költőnk érdemelte ki az elismerést. A másik ágon viszont nem is egyén, hanem egy irodalmi előújság közössége, a szabadkai Életjel részesült elismerésben azért a fáradhatatlan és lelkes munkásságáért, amellyel az irodalmi élet népszerűsítésének ügyét szolgálta, mint ahogyan egykor Szentéleky végzett kitörölhetetlen munkát a vajdasági, illetve jugoszláviai magyar irodalom kezdeti kibontakozásának buzdításában és szervezésében.

És azt hiszem, itt kell megemlékezni egy olyan, tulajdonképpen csak most kialakuló irodalmi díjról is, amely szintén egy régi jeles irodalmár és irodalomszervező munkásságának állít emléket azzal, hogy évenként felváltva egy magyar és egy szerbhorvát novellairó legjobb alkotását jutalmazza vele. Ezt a díjat, amely a Szirmai Károly irodalmi díj elnevezést kapta, az író halálának első évfordulóján megalakult emlékbizottság alapította, illetve határozta el alapítását Verbászon,

abban a vajdasági kisvárosban, ahol Szirmai Károly élt és alkotott hosszú évtizedeken át. Ez a díj tehát, amelyet még nem osztottak ki, szintén hoz valami új színt az irodalmi díjak sorába, éppen a felváltott odaítélés tényével hangsúlyozván az itt élő népek és nemzetiségek szoros összetartozását és életüknek egybefonódását kulturális téren csakúgy, mint mindennapi társadalmi és gazdasági tevékenységünkben.

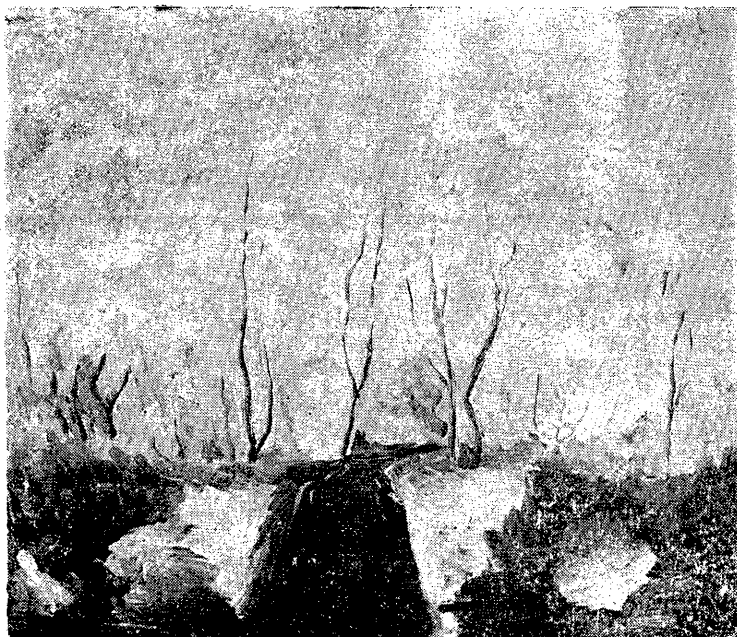
És végül meg kell emlékezni még egy, szintén mostanában alapított díjról, az újvidéki Dolgozók Zsáki József díjáról, amelynek az a rendeltetése, hogy a vajdasági munkásmozgalom tárgyköréből merített magyar nyelvű történelmi és irodalmi művek megírására ösztönözze a toll embereit. Ezt a díjat Urbán János kapta első ízben *Tűzsziget* című nagyobb, valamint *Haláltépett élet* és *Fáklyafényben* című kisebb műveiért, amelyekkel jelentős mértékben hozzájárult forradalmi múltunk feltárásához és bemutatásához. Urbán János egyébként előzőleg már díjat kapott a harcoszövetség szerbiai szervezetétől is a *Haláltépett élet* című művéért, amelyben Bakos Kálmánnak, az egykori adai munkásmozgalmi harcosnak az életrajzát adta, szervesen beleépítve a munkásmozgalom kereteibe.

Mint a fentiekből láthatjuk, nem panaszkodhatunk, jó néhány irodalmi és művészeti díjjal dicsekedhetünk már, s ez a körülmény, szintén irodalmi életünk kilombosodása és főleg önálló utakon járása mellett tanúskodik. Azt is mondhatnánk tehát, hogy elégedettek vagyunk. Igen ám, de az elégedettség könnyen azt is jelentheti, hogy nem is kívánjuk a további fejlődést, a díjak további színeseződését, irodalmi életünk még szerteágazóbb, még magasabb szintű kibontakozását. Valamiképpen úgy érzem, hogy az ember sohasem nyugodhat egyszerűen bele abba, hogy íme, mennyi mindenünk van már, és többre nincs is szükségünk, mert ez a belenyugvás a megtorpanást, a holnapról és a holnapokról való lemondást jelentené, azaz saját magunk eltemetésének gyászindulójává fajulhatna. Ha tehát a soknál is többet kívánunk, korántsem telhetetlenség, hanem egyszerűen a megállapíthatatlan fejlődés szabályainak felismerése és elismerése. Ebben az értelemben kerülhet előtérbe a kívánság: szükség volna még valami másra, hogy még teljesebbé tehessük irodalmi életünket is. Voltaképpen nem is arról van szó, hogy újabb és újabb anyagi eszközöket kellene előteremtenünk újabb és újabb díjak odaítélésére. A díj anyagi vonatkozása különben is csupán mellékes járulék. Az elismerés értékét nem az adja meg, hogy esetleg néhány ezer dinár is jár mellé, hanem maga az a tény, hogy tanúsítja: igenis felfigyeltünk egy-egy értékes munkára, igenis szükségesnek tartjuk, hogy még tovább haladjunk a munka jelezte megkezdett úton, igenis szükségesnek tartjuk az ösztönzést, az elismerést, és tulajdonképpen talán lényegtelen is az, hogy a díj esetleg csak jelképes, hogy az elismeréshez nem kapcsolódik a kézzel fogható anyagi jutalom is.

Mindezek előrebocsátása után vetném fel hát a kérdést: nem alapíthatna-e mondjuk Szabadka is valamilyen irodalmi díjat? Úgy gondolom, van még elég úr mostani díjaink rendszerében, s maguk az említett díjak talán egy kicsit alkalomszerűen jöttek létre, többnyi-

re emlékeket őriznek és idéznek, de nem egészen a legszorosabb szükségszerűséget elégítik ki. Vajon nem lehetne ezen a vonalon is tenni valamit? A Híd-díj mindenességének megszűnése után nincs olyan díjunk, amely az esszéirodalmat, a tanulmányok, elmélyült műbírálatok, irodalom- és társadalomtörténeti értekezések, könyvek megírását serkentené és irodalmi szintjét jutalmazná. És nincs olyan díjunk sem, amely az életművet jutalmazná. Vajon nem lehetne ilyen díjat is alapítani?

Mondom, nem az étvágy nőtt meg, hanem a felismerés lett teljesebb. Ez diktálta ezeket a sorokat is.

FÖLISMERÉS

*A város végre megköt benned és
teljesen otthonos már idegedben,
tudatod képernyőjén is egész.*

*S időnként mégis szinte védhetetlen —
érheti kancsal számkivettetés,
ha szólal, munka közben vagy egészen
váratlanul a körút meredek
hangzavarában szólal benned és
van úgy, hogy hangverseny igézetében,
és elnémulnak mind a hangszerek,
ha szólal az a hang, s oly messzire
ragad hívása, hogy egyszeriben
más lesz az elhagyottak felszíne,
s a jelenségek bolydult szövedéke
csillogni kezd, amint egyszeri fényben
vetül a gyermekkor galambduca —
valami múlhatatlan lengi be
az aurorálisban lelkezett,
az ott csirázott, zsendült lényeket
a visszaváltó tér-mozgás-idő
és vektorai vonalaiban
kötelmi képletét fölismered —*

*üzenetében érvényt nyert ide:
mit hoztál, nem szakadhat semmibe
a bölcsőhely indákkal rögzítő,
hűséggel újuló erőtől.*

TENGERSZEM

*Madár ha éri: borzong,
ha felhő: elfehérül,
rendhagyó kémlelésből,
szemedtől behomálylik:
ne vallasd — titka orvság
e tő különvá'óság,
fancsali félöröklét.*

*Csípődre les szünetlen
féltékeny szenvedélye —
ne lépj vizébe: élő
varázst megkétszerezve
egyszeri áldozattá
ronthat, ha megkísérted:
kontár az oktalanság.*

*Dőlj le a parti fűbe
s tüzedet pazarolván,
idegtelen nyugalmát
nehogy tengerre réveszd,
síkölyöd öld hajamba
tűnékeny többlet örvén
gyönyörre gyúlt ígézet.*

Durmitor, 1973 nyara

A VÁROMÁNYOS

Visszapillantás Dubrovnikra

*Polgárai sugallták
s a knéz is így akarta:
töröktől vett nyugalmát
váltaná színaranyra.
Tengert és szabadságot!*

Sugaras öble partfokán
e kettős kincsre vágyott
e kék kötényű, hetyke
szép reneszánsz menyecske.
S munkálkodott! Hatalmát
s derűs munkája hasznát
idő és tenger birtokán
mérte és sosem pártosan,
szabad szelleme védte
gyarapodó esélyre
az Adria e dalmát
mosolyú várományosa —

Tűnődöm, s szinte látom,
kezét hab csipejére
a tiszta láthatáron
a bizalom tetette
s költőit sem feledve,
csupa derű tekintetét
nyugat felé szegezve
figyelte: meddig bírja még
vizek kalmári versenyét
a hanyatló Velence.

Dubrovnik, 1973 nyarán

KOPONYATORONY

Emlékmű: torzult vakdüh.

Megtorlás koponyákból
rakta — fennen meredne
bosszú és rettenet:

a hanyatló erőszak
kötőanyaga benne.

Maradandón világol
a járomcsontok élén
a zsarnokok ellen
fogant rendíthetetlen
látnokiség.

Niš, 1973.

APOKRIF TÖREDÉKEK

1. ANTIK SÍRFELIRAT

Hérakleitosz tanítványa, a keserű Dion írta ezt a verset halála előtt. Ezt vésték a sírkövére is.

*Bölcsők és koporsók
úsznak az időben
együtt sírnak a holtak
és a meg nem születettek*

*kozmosz idővé
oldódik fel a lét
és a köd elnyeli
a fények életét*

*önmagát emészti
a zuhanó idő
s az ember élete
semmivé semmisül.*

2. GIORDANO BRUNÓHOZ

Egy névtelen szerzetes írta e verset Giordano Brunóhoz a máglyahalála előtti éjszakán.

*Hősi az élet
ha véres az álom
máglyahalál a te
életed mégis*

*végtelen éjszaka
várja a fényed
fénykeresőnek te
lépj az időbe*

*lép az idő is a
lábod nyomában
századok kérik az
áldozatot...*

3. HUSZ JÁNOS IMÁJA

A biblia egyik üres lapjára írta
ezt a verset. Üzenetnek szánta
az út folytatóinak.

*Csak az a keresztény
kit üldöz a pápa
csak az az ember
ki semmit se veszthet*

*szegényen s lázadva
éljetez emberül
tisztán és büszkén
mint a magas nyárfa*

*a szeretet nyelvén
szól csak az igazság
az igazság léte
legyen most az élet*

*igazat élve
igazat beszélj
igazat remélve
igazság legyél*

4. LEVÉL MARXHOZ

Engels hátrahagyott iratai közt
találták ezt a verset. Marx ha-
lála után e vers is befejezet-
len maradt és így elküldetlen
is.

*Kedves Mórom
nehéz e betegség
de ennél fájóbb
a végső búcsúzás*

*nehéz e gondolat
értelmét átélni
de neked a halál
csak távoli jel*

*a lét igazsága
a megharcolt élet
jövőt teremteni
régi romok között*

*ha agyadban lüktet
az új történelem
eljut-e az eszme
jövőt teremteni*

*a gondolat útja
hogy lesz történelem
s az ember élete
fejlődő szabadság*

*döngessük keményen
az idő kapuját
most készül belépni
az új történelem*

5. LEVÉL LENINHEZ

Egy ismeretlen fiatal költő írta
ezt a verset a beteg Leninhez
néhány héttel a halála előtt.

*Hiányzol Ilijics
bár tudjuk beteg vagy
várjuk a szavad
és munkád gyümölcsét*

*nálunk már béke van
de sebzettek a lelkek
és életünk rongyain
élősdik nyüzsögnek*

*rozsdá lepi a gépeket
s a földeken kóró terem
míg az éhség üldöz mindket
várnak reánk a temetők*

*csak a bürokraták
állnak sértetlenül
megfakult életük
nyugalmas kikötő*

*maradj itt Ilijics
folytatni a harcot
még egy nemzedéknek
marad e munkából*

*gyümölcsfát ültettél
a jövő éveknél
ápd e csemetét
ez a mi életünk*

*maradj itt Ilijics
vár a történelem
te érzed csak
titkos működését*

6. GRAMSCI HAGYATÉKA

Gramsci orvosa időnként feljegyezte a nagy forradalmár néhány gondolatát és kérését. Így jött létre ez a feljegyzés is.

*Élek-e még
vagy csak a gondolat
lűktető fájdalma
jelzi az életet? ...*

*Rendezni kell
majd a könyveimet
és a füzetekből
könyveket kell írni ...*

*Ercoli folytassa
tovább ezt a harcot
Hispania az új
életet várja már ...*

*Az elmélet erejét
csak súgja a gondolat
a munkás tenyerek
adják meg az erőt ...*

*Hogyan kell legyőzni
a test fájdalmait
hogy másképpen éljek
másokért is újra ...*

*Az én füzeteim
várják a sorsukat
újra kell kezdeni
minden gondolatot ...*

7. EGY MAI KÖLTŐ EPILOGUSA

*Kinek a mérlegén
rezdül a létem
    élő történelem
    hol vagyok én*

*kozmikus fételem
félti a sorsom
    parányi gondolat
    és fájó érzelem*

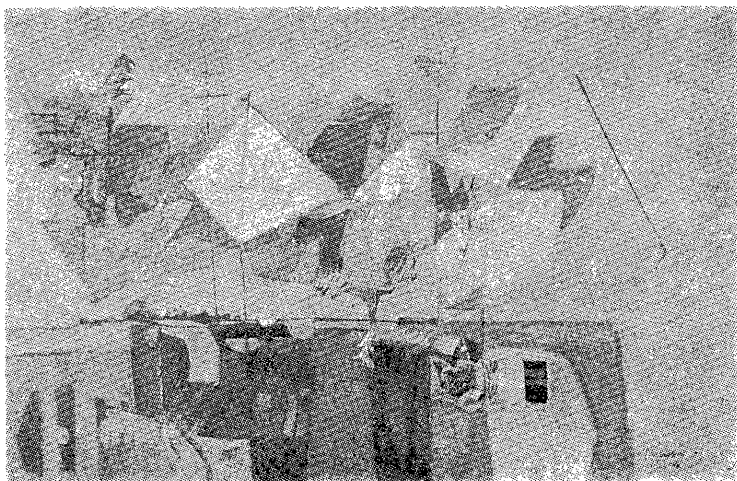
*versben is felsikolt
az élő gondolat
    embernyi emberség
    élsz-e az időben*

*ha olcsó az ember
és drága a fegyver
    hol van a békeség
    maradék szigete*

*hol van a gondolat
lobogó jelzése
    értelmet vésni a
    sorsok bőrére*

*hol van a szavakban
az értelem ténye
    emberi létünk
    hol van az időben?*

1965—1975.

EMLÉKVÁR (IV.)

VÁLTOZÁSOK A CSATÁRY-HÁZBAN

A Csatáry-házban sem állt mozdulatlanul az élet. A halódó kocsmát végleg becsukták, mert a szegedi asszony megunta a Jani bácsi melletti tengődést és egy napon csapot-papot hagyva visszaköltözött Magyarországra, fiával, a szeplős Jencivel együtt. A szent lelkű házi-asszonynak végre egész megnyugodhatott a lelkiismerete, mert a kocsmá helyiségeit lakásként adták ki egy tengerparton dolgozó pincér feleségének.

Különben is eljött a május elseje, a felmondások és költözködések napja, az utcákon mindenfelé bútorokkal megrakott stráfkocsik döcögtek, mintha az egész város elindult volna valamerre. Apám műhelyt nyitott a Magyar utca dereka táján, a malom szomszédságában, és időnként segítséget vett maga mellé. De csak néhány hétre, vagy hónapra, mert azért állandó munkája nem volt. Szidta a városban megnyílt Bata üzletet, amelyik garasokért árulja a szerinte rossz cipőt, mert neki az anyag többbe kerül, mint ott a kész cipő. Azért az árból nem engedett semmit. Ha valaki alkudni merészelt, kereken megmondta, hogy akkor menjen oda, ahol olcsóbban megcsinálják. Inkább vállalta a féltalpakat meg a borításokat, de abba aztán beleadott mindent. Ha ő kezébe vett egy cipőt, az újjászületve került vissza tulajdonosához. Nem sajnálta a bokszot sem, amelyet saját maga gyártott türelemmel. Erre a tudományára külön büszke volt.

Ha szabad voltam, vagyis megtanultam a leckét, leültem melléje és felolvastam neki az újságból. Így egyúttal gyakoroltam a magyar olvasást és tanulgattam a helyesírást, mert az iskolában erre nem adódott alkalom.

Most már a műhelyben is találkozhatott asztaltársaival. A magas lókupec, ha nem volt a környéken vásár, bent ült vastag gumós botjával és politizált. Az öreg Turbik már nemigen bírta a létrázást, különben is ott lakott a műhely hosszú udvarának legmélyén, így hát mindennapos vendég lett. Kevés beszédű ember lévén, sokat hallgattott és elmaradhatatlan koppcilinderjével a fején inkább az utcára nyíló kis ablakon keresztül bámult a semmibe.

Ambrus bátyám után nem sokkal nővérem is kimaradt az iskolából, és mivel neki meg volt a négy polgárija, sőt a Kakas iskola mellett működő kereskedelmi iskolából is elvégzett két osztályt, irodai állást kapott egy nagykereskedőnél. Aztán nemsokára Béci is elhagyta a polgárit és inasnak adta apám. Mivel ezáltal enyhült a szegénység, a család elhatározta, hogy az udvar másik sarkában kiüresedett két-

szobás, padlós lakásba költözik. Ugyanabba, amelyben a hercegnő egykor a férjével meg az öreg tábornokkal lakott. A kőkockás előszobából öt-hat falépcső vezetett föl a két keskeny, hosszúkás szobába, melynek ablakai a vakközre nyíltak. Az ablakon meg az ajtókon még ott voltak a szögek nyomai, amelyekkel a hercegnő családja posztódarabokat erősített föl minden nyílásra, hogy védekezzen a téli hideg ellen. Elődünk leszedte a posztósávokat, de a lyukakat már nekünk kellett begittelnünk. Ez nem volt nagy baj, hiszen úgylis festeni kellett a lakást. Hanem ahogy nagy örömmel elhagytuk a régi alacsony, gerendás szobákat, és nagy garral áthurcoltunk ebbe a jobbnak vélt lakásba, igen kellemetlen meglepetésben részesültünk. Mert pár nap múlva ismeretlen rejtekhelyeikről előbújtak a súrolás és meszelés elől megbújt férgek és megkeserítették az éjszakáinkat. Jó anyám sok álmatlan órát töltött el a fürge bestiák elleni harcban, azután meg havonta legalább egyszer petróleumos hadjáratot folytatott ellenük, igen sovány eredménnyel. Sokáig tartott, míg nyugodtan tölthetjük az éjszakákat, de a brunolinos bútor petróleumszagú lett és tönkrement.

Az új lakásban egyébként villanyvilágítás volt, így végleg búcsút mondtunk a régi cilinderes lámpáknak, melyek misztikus fénye néha elővillan az emlékezés messzeségéből. Ez majdnem egyidejűleg történt az utcai gázlámpák megszűnésével, mert a Magyar utca környékén is a gázharisnyák helyét villanykörték foglalták el az utcasarkokon.

A mi régi lakásunkba háromtagú család, a Ferlingék költöztek. Az asszony kicsi, köpcös, örökké zsörtölődő, de jószívű asszonyság volt, aki minden kóbor kutyát és macskát megetetett, pedig csak a szegénységből jutott ki nekik bőségesen. Mert a férje, a jámbor természetű, őszinte, mindenkivel megbékélő és mindenkinek előre köszönő bácsi keltegető ember volt a vasútállomáson. Még uniformis sem járt neki, csak egy rossz munkaruha, mert mellékesen a vagonokat is tisztogatta, kenegette. Kicsit dadogott, ezért szívesebben mosolygott az emberekre és keveset beszélt. Az ő fiuk volt az Acsa, akinek a főlabdaszedő nem akarta kifizetni a járandóságát és így már ismeretségben voltam a nálam egy-két évvel idősebb, nyurga, félénk, már inaskodó gyerekekkel.

Eközben a Drucker Klára férjhez ment, az albérlőket menesztették, majd nemsokára ők is a város másik oldalára költöztek. Velük ment persze Lázi is, aki már régen nagy legény volt, és akit nagyon sajnáltam, hogy elment. És velük ment egy fiatal és nagyon szép szolgálólány is, aki a házimunkában segédkezett az öreg Druckernak, mert Klára éjjel-nappal kalapokat csinált. A szolgálólányt azért sajnáltam, mert szép volt és nagyon kedveltem. Sokat tudott mesélni, és egyszer mese közben elkapott és megcsókolt. Én ugyan nem tudtam, miért tette, nem is éreztem semmit, de azért örültem neki, mert ez kettőnk titka volt. Tudniillik szépen megkért, hogy ne mondjam meg senkinek. Nem is mondtam el egészen a mai napig.

És persze Drucker Klárát sem csak azért kedveltem, mert nővérem barátnője volt és nagyon sokat babáztak még nagylánykorukban is. Ellenben ha összejött náluk a társaság, akkor engem is behívtak és — ahogy ők mondták — produkálnom kellett magam. Az pedig

abból állt, hogy először is a tanáraitam utánoztam. Különösen a szerbül furcsán beszélő cvikkeres földrajztanárom tetszett nekik. Utána megindították a gramofont és engemet is befogtak, hogy táncoljak velük a zene ritmusára. Igazán jól éreztem magam a felnőtt lányok és fiúk társaságában, de Druckerék távozásával ez a társaság megszűnt. Helyükbe egy messziről jött család költözött, de ezeknek nem volt érzékük sem a humorhoz, sem a tánchoz, csak nehéz, égetett zsírtól bűzlő ételeket készítettek naphosszat.

Ezeket a szagokat néhanapján visszafújja a múltból valamilyen ismeretlen fuvallat, és a Csatáry-ház udvarának képe azonnal felvillan szemem előtt. Annál is inkább, mert ezek a napok egy rövid ideig tartó gondtalan élet emlékét idézik. Abban az időben tettük ki vasárnaponként asztalunkat a köves udvarra, lakásunk és a kút közé. A kútban egy nagy görögdinnye hűlt, az asztalra cseresznyemintás abroszt terített anyám, meleg leves párolgott egy mély tálban és mi mindannyian ünneplőbe öltözve és frissen vasalt ingben ültük körül az asztalt. Apám előtt egy üveg bor állt, ebből csak neki dukált, és csak az ő engedelmével ihatott valamelyik idősebb fiú. De nem hiányzott senki, nem vártunk senkire, mert az asztalnál apám nem tűrte a késést. Valahol a rádió szólt, és mi jól éreztük magunkat... talán boldogok is voltunk... És ez a kép nem tűnt el gyorsan, mint az álom, mely húsz év múlva jelentkezett, amikor már csak én voltam és ők mégis csak rám, csak énrám vártak a terített asztalnál.

Igen, ez a kép, a kései álomképekben felidézett jelenet azért is él bennem oly tisztán, mintha tegnap éltem volna át. És néha zavarban vagyok, mert úgy összefolytak, hogy már nem tudom, melyik is volt a valódi, és igazi, és melyik az álom.

És a másik ház? Ott csak egy napszámoscsalád költözött ki a a bal oldali fronton lévő szobakonyhás, földes lakásból és helyébe egy kis termetű asszony költözött Bandi nevű nagy fiával, akit kiserdei játékaim során ismertem meg. Amikor egy alkalommal bámultam a házigazdát, aki az udvaron pingált egy szentképet, elmondta, hogy az új lakó fia nem mindennapos gyerek. Mert míg a többi hozzá hasonló suhanc lányok után szaladgál, az minden szabad idejét rajzolással tölti. Egyszer be is mentem az udvarra és láttam, hogy a fiú az öreg eperfa alatt ül egy sámlin és mindenféle figurákat rajzol. Később meg is mutatta kész munkáit és én úgy véltem, hogy a lovagló cowboyokat jobban megrajzolja, mint házigazdám a szenteket. Erre én is nagyon nekibátorodtam, egyre-másra készítettem a rajzokat, mert a következő tanévben már nem a szigorú, karvalyképű Rajković, hanem egy új tanár, a széles vállú és nagyon zömök Beraković tanította. Ez a tanár nem tűrte az ábrák meg vonalak rajzolását, a másolást meg egyenesen tiltotta. Kizárólag azt rajzoltatta, amit az osztályban láttunk, vagy amire emlékeztünk. Az ő óráin mindig egy diák állt ki a tábla mellé modellnek, de engem néha a katedrához engedett, hogy az egész osztályt rajzoljam és fessem. Annyira nekibátorodtam, hogy egyszer őt magát kértem meg, álljon modellt. Meg is tette, mégpedig nagyon szívesen.

Két éven át kedveltette velem a rajzolás és a festészet művészetét, két éven át részesültem kivételes bánásmódban. A zömök tanár egyenrangú emberként beszélt hozzám — hozzám a rövid nadrágos,

kis termetű kopott ruhájú gyerekekhez. Neki köszönhetem mindazt a gazdagságot, amit a művészet művelése és szeretete jelentett életemben. Berakovič tanárom eltűnt városunk utcáiról, nem sokkal azután, hogy hűtlen lettem az iskolapadhoz. És hiába mesélték róla, hogyan látták később nagyvárosaink aszfaltján kopottan, megöszülve és magára hagyatva, miként menekült az alkohol mámorába életének csalódásaiból, számomra most is a katedra mellett áll nekem modellt, haja fekete, nadrágja szépen vasalt és nyugodtan, biztató tekintettel figyeli munkámat.

A gimnázium hámló épületének ablakai mögött most is elsuhan árnya, ha az utca másik oldalán állva bámulok befelé a magam nyomát és a múltat kutatva.

A másik ház régi figurája, a Krisztó néni Pistája közben fölszabadult borbélylegény lett, de azért leereszkedett hozzánk, apróságokhoz is, hogy elmesélje a nőkkel kapcsolatos minden tudományát. Hogy volt-e igazi tapasztalata is, azt nem tudom, de tény, a mesedélutánokon mindent nagyon élethűen igyekezett leírni.

A Ferlingék beköltözésük után néhány hónappal egy távoli rokonukat befogadták albérlőnek. A rokon elég fiatal ember volt, mégis alaposan megöszült, amit sehogyan sem értettem. Mint ahogyan az egész ház sem tudta, hogy miből él Árpád, ha délelőtt tízkor kel és — amint azt apám mondta — egész nap a hasát sütteti a napon, vagy újságot olvas. Később hallottam, hogy hajnaltájt jár haza, és hogy az éjszakákat kártyázással tölti. Nagy szerencséje ugyan nem lehetett, mert az ingjei mind kirojtosodtak, és hol a szegény Ferling bácsitól, hol meg a szomszédoktól kért kölcsön kisebb összegeket. Meg úgy mondták, hogy nem is reggelizett mindennap és hogy a hosszú alvással átsegítette magát ezen a bajon.

Családunkban úgy látszott, hogy minden rendeződik. A nővérem tánciskolába járt és udvarlói voltak, Ambrust a mi nagykapunkban várták a lányok, hogy sétára vagy házimulatságra csalják. Béci szép szál fiú lett, és betegségéből csupán szemének gyöngesége maradt meg, amit szemüveggel pótol. Én vasárnap reggelenként felmentem a magas padlásra vezető lépcső tetejére és onnan kémeltem az eget. Aztán a rádióból megtanult szavakkal lekiabáltam az egész háznak az időjárásjelentést. Ez nagyon fontos föladat volt, mert mindenki Palicsra készült, hogy a tó hullámaiban vagy a homokos strandon pihenje ki a hét fáradalmait. Már a villamosra is kaptam pénzt, és hazafelé nem kellett gyalogolnom. Természetesen az ingyenesben vetkőztem, akár csak két bátyám, de ha a szüleim is kimentek Palicsra, akkor jobban jártam. Oda—vissza villamosoztam és az igazi strand homokjában sütkéreztem. Ilyenkor ott volt az egész rokonság. Az asszonyok a kosztot készítgették és pletykáztak, a férfiak meg természetesen kártyáztak a vendéglő valamelyik asztalán, a vízbe be sem mentek, és valószínűleg csak a felsőrészes fürdőruha emlékeztette őket arra, hogy a tó partján vannak.

A felsőrészes fürdőruha egyébként minden férfira kötelező volt. Egy bátor férfiú forradalmat kísérelt meg ezen a téren, de pórul járt. Az ingyenes partján mászott kifelé a sekély vízből, amikor a partról egy

testes néni felkiáltott: „Nézzék, emberek! Az a gazember meztelenül járkal a vízben!” Nagy riadalom és csődület támadt, a meztelen ember, aki térdig érő fekete klottnadrágot viselt, először tréfának vette a dolgot, de amikor néhány erkölcsös férfiú fölemelt ököllel rohant feléje, hogy megtorolja merészségét, gyorsan a vízbe vetette magát és csak úszótudományának köszönhetette, hogy megúszta verés nélkül.

Szóval minden úgy ment, hogy az már nem is tarthatott sokáig. Nem élvezhettem tartósan a gondtalanság örömeit. A ború éppen olyan hirtelen jött, mint a zöld Palics vize fölött a vihar. Észre sem vette az ember és már a szeme közé csapott.

Akkoriban kezdett elmaradni a régi, visszatérő álom. Mind ritkábban tűntek fel a hatalmas, ragadozó madarakra hasonlító fekete repülőgépek a beborult égbolton. Helyettük kínos álom jelentkezett, melyben mindig beszorultam valahova. Néha egy nagy fakereskedés magasra rakott deszkarakásai közötti résbe szorultam és hiába rimáncodtam segítségért, moccanni sem bírtam. Máskor meg sötét pékkemencébe, vagy mély és keskeny üregbe másztam és sehogyan sem tudtam kiszabadulni. Hosszú vergődés után az ébredés mentett ki szorongatott helyzetemből.

ELBORUL

Az évek és a hónapok sorrendje néha kissé összekuszálódik. Lehet, hogy egyik-másik eseményt előrevittem a másik rovására. Tulajdonképpen arról van szó, hogy az élmény ereje, az emlék hőfoka határozza meg előretörését, vagy lemaradását. De fontos a rend egy gyermekélet emlékerdejében, melybe a napsugár csak nagy ritkán hatol be, hogy tisztára mossa a fák koronáját, zöldellő vagy sárgáló leveleivel? Kell-e a nagy rend ott, ahol az elképzelt, néha talán csak megkívánt események és az álmok belevesznek a megtörténtek rengetegébe? Be kell vallanom, sohasem vagyok biztos benne, hogy az, amit papírra vetek, igaz eset, valóban átélt élmény.

Annyi azonban bizonyos, hogy a most következő eseményeket megelőző tél rettenetesen súlyos volt. Hogy miért éppen arra a télre emlékezem oly határozottan, annak természetesen oka van. Anyám megbetegedett és ezúttal, szokásától eltérően, nem bírt lábon maradni, ágnak dőlt. Nagyon megijedtem, mert nem voltam hozzászokva az ilyesmihez. Ha anyám ágnak esik, akkor már komoly baj van. Hogy mi volt a baj, azt már nem tudom, de jött az orvos, a kisiparosok elegáns doktor Feketéje, és receptet írt. Rám hárult a feladat, hogy megvegyem az orvosságot. Ezért kellett bemennem egy kora délután a beltéri patikába.

A fák dermedten álltak a fehér zuzmaravirágok ölelésében. Az orrom alatt egykettőre jégkristályok képződtek és nehezen lélegezve, behúzott nyakkal mentem a Magyar utcán végig, a Széchenyi téren keresztül a Rudics utca felé. Az egyik fáról a lábam elé esett egy veréb. Fölemeltem és tenyeremben melengtettem. De hiába, a kis madár kinyújtotta a lábát és nem mozdult. Amikor kijöttem a patikából,

még két madár hullott le a galagonyafáról. A kis parkban nagy, fekete varjak sétáltak gémberegett tagokkal élelmet keresve. Megdörzsöltem a fületem, néhányat táncoltam a megtisztított aszfalton, aztán eszembe jutott az anyám, és futásnak eredtem. Hazáig meg sem álltam, és a tükörbe nézve láttam, hogy a szemem környéke fehér kristályoktól csillogott, orrom és fülem pedig megkékült. De azon a télen azért nem történt semmi különös.

Apámat későbben érte a szélütés. Az Erdő utcába szállított egy szabómesternek, az leültette és egy pohár borral kínálta. A bor azonban a pohárban maradt, mert apám mielőtt hozzányúlhatott volna, lefordult a székről. Engem találtak meg elsőnek, mert az utcán játszottam, én láttam meg őt először az idegen ház egyik heverőjén. Szoddulni nem tudott, nyelve elakadt. Gyorsan hazavittük és orvost hívtunk a szomszédból, mert a Copf-házba, az árnyékvilágra távozott öreg házaspár helyébe egy idősebb orvos költözött. Apám életben maradt, de hetekig nyomta az ágyat, míg megszólalt és lábra állhatott. De csak módjával, mert menni és dolgozni még jó ideig nem bírt. Gyógyításában nekem is megvolt a szerepem. Mert valahonnan egy elemre működő szerkezetet kaptunk, melynek áramát egy fogóval ellátott rézhengerbe vezették a drótok. Ezzel a hengerrel dörzsöltem nagyon szívesen apám béna lábát és jobb kezét. Apám szomorú volt, és ahogy csak nyelve engedte, nagyokat káromkodott tehetetlensége miatt. Hiányzott neki a munka, a pipa meg a kocma. És egyre hajtogatta, hogy fölköti magát, ha nem lesz képes dolgozni. Mi meg szépen vigasztaltuk, hogy az nem lesz baj, mert a gyerekek, rajtam kívül, már mindannyian keresnek. Ez viszont olaj volt a tűzre. Mert — mondta — ő nem akar eltartott ember lenni. És a rokonok figyelmessége is dühítette. Betegnek való finom és könnyű ételeket hoztak neki, hogy segítsenek rajtunk, de nekünk kellett mindent elfogyasztanunk, mert az első napok után, amikor kissé magához tért, csak anyám főztjét akarta lenyelni.

A műhelyt be kellett volna csukni, de nem csuktuk be. Mert időközben Ambrus bátyám munka nélkül maradt. És miután ő volt az egyedüli a családban, akit a cipésszakma érdekelt, meg is tanult már gyerekkorában talpalni, sarkalni és foltozni. Így az elvállalt munkákat ő fejezte be a kuncsaftok teljes megelégedésére. Persze, új munkákat nem vállalt, annyira már nem terjedt a tudománya, valami kis pénzt mégis hozott a házhoz, és a műhely nyitva maradhatott, ami apámat nagyon megnyugtatta. Anyámra most még nagyobb teher hárult, mint azelőtt, de végezte a dolgát panasz nélkül. Dereka köré egy zöld gyapjúsálát csavart, azzal állt a tűzhely mellett, azzal surolt és vasalt. Ha epéje táján fájdalmakat érzett, összehúzta magát és két tenyerét a fájó pontra tapasztotta. De sohasem feküdt le napközben, sem este a megszokott idő előtt, és reggel mindig talpon volt, hogy munkába kezdjen. Túrte apám ideges kifakadásait, mert megértette, milyen nehezen viseli el a kényszerű tétlenséget, és védte a nővéremet, akit késő este kísérték haza az udvarlók, meg a két bátyámat is, akik az első napok ijedelme után folytatták a rendszeres kimaradásokat.

Azért apám többé nem volt a régi. Ez különösen akkor mutatkozott meg, amikor lábra állt és az orvos megengedett neki egy-két pipadohányt és kevéske bort is néhanapján. Erős, falakat rengető hangja lecsitult és a kioktatások meg rendreutasítások már nem hangzóttak oly meggyőzően, mint régen. Mert nagy csodákat is csinált egykoron. A kravál sokszor akkora volt, hogy az egész ház beleremegett, hangja néha még a mennydörgést is túlharsogta. Én az ilyen viharos estéken reszkettem, mint a nyárfalevél, és nemegyszer az ágy alá bújtam félelmemben. Hanem a két fiú már nagyobb volt és Ambrus többször közénk merészelt állni, ami ugyan még nagyobb méregerjesztette apámat, de azért meggyorsította a lecsendesedést.

Tehát ez az idő elmúlt. Ami nem jelentette, hogy apám nem volt úr a házban. Anyámat néha bizalmaskodva szólítottam meg, apámat viszont hiába próbáltam faterkámozni, mert metsző tekintetével torkomra forrasztotta az incselkedő szót. Az ápolás hónapjaiban mégis közelebb kerültem hozzá, mint bármikor azelőtt, és a gyerekes félelem elpárolgott belőlem örökre és visszavonhatatlanul. Ez azonban nem állapotának következménye volt. Nem én éltem vissza átmeneti bénaságával, hanem a sok együttlét, az új életrend és kissé korai érlelődésem változtatta meg a kettőnk közötti viszonyt. Már messze mögöttem voltak azok az esték, amikor a hideg szobában álló ágyban melélbújva hallgattam a Kárpáti betyár- és vadászmeséket. A vándorlegénység éveinek kedvelt törtékeit is régen elhagytuk. Az elmúlt háború, a statárium és a forradalom történetei, a közelmúlt eseményei elevenedtek meg rövidre fogott meséi mögött. A tizennyolcas ablakbevéreésekről, a vagonfosztogatásokról, ártatlan emberek felakasztásáról beszélt és visszaidézte a „rég, szép békeidőket”. Ha keresetről, piaci árakról, munkáról, vagy az élet bármelyik más mindennapi kérdéséről esett szó, mindig a „békeidők” napjaival tett összehasonlítást, amikor egy koronáért ezt meg ezt lehetett venni.

Érdekes, hogy azokban az időkben is gumirádlis fiákeren jöttek érte, hogy elvigyék voksolni. Vagyis a választás napján megjelent nála egy úriember, aki megkérte a mester urat, hogy fájadjon vele és adja le a szavazatát a Magyar Pártra. Apám ezt meg is tette minden huzavona nélkül, mert egyébként fiákerbe sohasem ülhetett.

Mikor már botra támaszkodva járt tudott, kíséretemben bebalagott a városba, hogy a bőrösnél végre rendes anyagot, krupont, sevrót meg különféle apróságokat vásároljon. Nagy örömmel és a kismestereknek kijáró udvariassággal fogadták. Láttam, hogy ez boldoggá teszi. A hajlongó segéd még a nagy pinceraktárba is leereszkedett, hogy onnan hozza fel a kívánt minőségű anyagot. A sikerült bevásárlás azonban fáradttá tette, és hazafelé menet már nemcsak botjára, hanem az én vállamra is támaszkodott és még így is lassan húzta lábát. Amikor a zsidó templom vasveretes kerítéséhez értünk, már nem bírta erővel és leült a téglapárkányra megpihenni. Én kezemen a csomaggal mellé telepedtem. Ahogy ott ültünk szóltanul, hozánk lépett egy korosabb asszony és retiküljében kezdett kotorászni. Én összehúztam magam, mintha nem látnék semmit, apám meg álmél-

kodva nézte az asszony igyekezetét, majd erejét összeszedve fel-
egyeneseedett és erőltetett gyorsasággal indult meg hazafelé. Meg-
széppenten igyekeztem utolérni.

Ambrust akkoriban hívták be katonai szolgálatra. A műhelyt meg-
int be kellett volna csukni, de apám hallani sem akart róla. Jobb
kezeit órákon át masszírozta, a villamos henger is a szokottnál többet
működött, aminek eredményeként a bevonulás előtti napon apám
elfoglalta helyét az alacsony pangli mellett.

Eleinte csak könnyebb munkákat, foltozást, sarkalást vállalt. De
később úgy belemelegedett, hogy az érzékeny faszegeket is képes
volt beleverni a vastag cipőtalpakba. Nagyon boldog volt és meg-
elégedett. Mi is örömmel láttuk, hogy ismét munkaképes, hogy meg-
keres annyit, amennyi saját eltartására szükséges, sőt, az első pénzt
a katonáskodó Ambrus részére saját keresetéből adta postára. Fellé-
legzett a család. Mert régebben elhangzott fenyegetéseit nem vettük
tréfának. Tudtuk, nem olyan fából faragták, hogy eltartassa magát
gyerekeivel. Így a kötél árnyéka elszlott otthonunk elég nyomasztó
légkörében.

De akkor jött a Béci esete. Akkoriban mindennapos eset volt.
Egyik napról a másikra munka nélkül maradt, mert az üzlet, ahol dol-
gozott, becsukott. Mint ahogy az általam igen jómódúaknak tartott
nagybácsiaim közül az Annus néni meg a Paulina férje is lehúzták
üzleteikre a rolót. Azt úgy mondták, hogy csődbe mentek, mert nem
sikerült az egyezkedés. Mindketten mások alkalmazottai lettek, és az
egykori híres zsúrok sokkal szerényebb keretek közé szorultak. De
Bécinek nem volt semmije, csak munkahelye, és azt is elvesztette.
Egy ideig tengett-lengett, aztán fogta magát és lement Belgrádba
munka után nézni. Nemsokára jött is a levél, hogy szobafestők mellett
napszámosként dolgozik. Egy tömegszálláson lakott, ahol olcsóbb
volt a lakbér és csokalijásnál étkezett, főleg bablevesen meg betyár-
kolbászon élt. De ez is csak a tél beálltáig tartott, aztán egy nap meg-
int hazajött, és a telet munka nélkül csellengette át. Anyám úgy gon-
doskodott róla, mint amikor dolgozott, apám se tett neki szemrehá-
nyást, csak a zsebpénzzel volt baj, mert arra kevés jutott.

Ferlingék lakója hozta azokban a napokban izgalomba a házat.
Úgy látszik, megelégette a nincstelenséget, a kegyelemkenyeret és a
szakadt ingeket. Talán kártyázni sem ült le vele már senki. Valahonnan
szerzett egy forgópisztolyt és magára sütötte a fegyvert. Lehetséges,
hogy az utolsó pillanatban meggondolta magát, vagy megijedt, de az
is lehet, hogy csak a világot ijesztgette vele, így a golyó nem tett külö-
nösebb kárt benne. Az öngyilkossági kísérlet a ház titka maradt.
Senki sem jelentette az esetet a rendőrségnek, örült mindenki, ha
elkerülhette, különösen hogy az előző év januárjában megjelentek az
utcákon a plakátok, melyek tudtul adták, hogy a király katonai kormá-
ny kezébe adta a hatalmat. Árpádon úgysem segíthetett senki,
mert eféle emberekkel tele volt a város. Meg még nyomorultabbakkal
is. Fiatal emberek és asszonyok járták a házakat alamizsnát kérve,
de ezek már nem imádkoztak, mint a régi koldusok, csak nyomorukra
hivatkoztak. Adott, akinek volt, de leginkább azok adtak akiknek nagyon

kevés volt. A nyomorékok meg az elaggottak a templom lépcsőjét árasztották el, a Láng utcában pedig jótékony úrinők népkonyhát létesítettek, ahol ingyenlevest meg egy darab kenyeret kaphattak a rászorultak. Hanem Béci nem túlságosan búsult, mert nem volt olyan természetű. Mindennap összejött valahol a munkanélküliek társasága, az estéket pedig a külvárosban lakó lányismerősöknél töltötték. Bor is akadt, szájharmónikás meg hegedűs is volt közöttük, és így szórakoztak, mintha a világon minden a legnagyobb rendben volna. Legalább is úgy láttam én meg a szüleim addig az éjszakáig, amikor Béci nem jött haza.

Anyám éjfélkor villanyt gyújtott, aztán kettő körül már kiült a konyhába, hogy ne zavarja álmunkat, hajnalban nagyokat sóhajtva újra lefeküdt, de nem aludt, mert mire én fölkeltem, már apám ágyának szélén ülve sírdogált. „Biztosan megszúrták szegényt!” — nyöszörgött. „Ördögöt szúrták — felelte apám — nyilván valamelyik ringyónál hál.” De anyám vigasztalan volt, és ahogy megmozdult az élet, felöltözött és átment Béci Gülü nevű barátjának a szüleihez. Gülüt is ébren virrasztva várta az anyja. Akkor kettesben mentek a Lovas utca derekán lakó Csipakékhoz. Ott is hiába várták fiukat. Innen a Magyar utcára mentek a Vígékhez, akiknek mázoló volt a fiuk. Az már az ágyában horkolt, de fölébresztették.

Zavartan pislákol a kesergő anyákra, de azért kibökte:

— A Gülü, a Béci meg a Csipak velem volt egy privát murin. A csajomnál. Éjfél után megléptek. Ha el nem csípték őket, már odaát vannak Magyarországon.

Aztán hátat fordított a szipogó anyáknak és tovább aludt.

Szomorúan jött haza anyám. Félt, hogy Bécivel valami történhetett a határon. Mert a határon nem kukoricáztak a bajszos katonák. Sok halálos végű szökési kísérletről adtak hírt az újságok. Nem volt mindenki olyan ügyes, mint a Káposzta Matyi, aki akkor jött meg akkor ment, amikor kedve szottyant. Csakhogy Matyinak már közben benőtt a feje lágya, meg is nősült, és ült odahaza a fenekén, Béci meg most kezdett legénykedni. Két hónapig nem volt hírünk. Aztán egy délelőtti szilvát magoztunk anyámmal, meg apám is otthon matatott, mert közben mégis föladta a műhelyt, mivel a kis keresetből nem tudta fizetni a bérét. És Béciről beszéltünk. Vajon merre járhat, van-e kenyere, fekhelye? Milyen a sorsa, van-e munkája szegénynek? És akkor árnyék esett az előszoba üvegfalára. Fölnéztünk. Béci volt. Nevetett az istenadta, mint akinek rendben van a szénája. Anyám kiszaladt, megölelte, én rácsimpaszkodtam. Apám morgott a bajsza alatt, tette a haragost, de azért letette a szerszámot és magához ölelte fiát. Aztán az egyre csendesebbé váló Bécivel együtt mindannyian könnyezni és szipogni kezdtünk. Bátyám kis sámlit kerített elő, ráült és hozzálátott a szilvabontáshoz. Most láttuk csak, hogy a katonáskodó Ambrus egyetlen jó ruháját, a fekete kabátot és a csikos nadrágot viselte. A ruha siralmas állapotban lógott rajta. De ez nem volt csoda, mert Béci az éjszaka javát egy határ menti kukoricásban töltötte el. Oda vezették a magyar határőrök a pesti rendőrségtől átvett csavargókat. Mert a pesti parkok padjain éppen elegendő munkanélküli magyar állampolgár

töltötte az éjszakákat. A határőrök hajnalban megmutatták a hazafelé vezető ösvényt és sorsukra bízta őket. A rendőrség nem tudott meg semmit, a jómadarak büntetés nélkül úszták meg a kalandot. Csak a mesék maradtak meg utánuk, meg a tanulság, hogy odaát sem esik sült galamb a fákról. Egyébként Ambrus nemsokára leszerelt, Bécit meg tavaszra elvitték katonának. Még hozzá jó messzire, az albán határ közelébe. Az elkezdett legénykedés ilyenformán megszakadt, a csavargások és éjszakázások korszakát a katonai regula váltotta fel.

Az én sorsom pedig cérnaszálon lógott. Amikor a gimnázium negyedik osztályába kellett iratkoznom, az iskola irodája előtt sorban állva valamelyik diák kilopta zsebemből a beiratási díjat. Alig mertem apám színe elé kerülni, mert tudtam, hogy nem lesz hajlandó még egyszer kifizetni a negyven dinárt. Csak anyám hosszú rábeszélésére teremtette elő a tandíjat, így másnap mégiscsak beiratkoztam a negyedik osztályba. Nem mintha túlságosan vonzottak volna az értelmetlennek tűnő tantárgyak, az ordító tanárok és az örökösen sipító tanárnők. Csak a rajzórák érdekeltek, meg némileg a történelem. Minden egyebet ostobaságnak tartottam. Mert szüleimmel egyetértésben rajztanárnak készültem. Nem úgy, mint néhány évvel előbb, amikor a család jó iskolai előmenetelem és rossz anyagi körülményeim miatt papot akart belőlem nevelni.

De hol volt már az az idő, amikor az évzáró ünnepségen, mint az iskola legjobb szegény sorsú tanulója, száz dináros postatakarékkönyvvel jutalmaztak meg! Csak annyi maradt a könyvecskén, amennyit a posta visszatartott. A többi nagyon kellett odahaza.

Nem látok semmit, csak hallom a zenét. A hegedűsöket, akik a vakköz felé nyíló ablakunk alatt meglepetésszerűen húzni kezdték a nótát, majd egy ismerős szép hang énekelni kezd. „Miska bácsi eladta a szamarát...” Éppen leszállt az őszi alkonyat, apám díványra dőlve pihente ki kevés munkájának fáradalmát. Nem hisz a fülének, de föltápáskodik, az ablakhoz megy és félrebillenti a függönyt.

— Ez megbolondult — mondja a konyhából fölfelé jövő anyámnak. — Az Aladár jött a cigányokkal. Az Erzsí is velük van.

Anyám szótlánul húzza be a fejét görnyedt vállai közé. Én ágaskodok a szoba közepéről, de nem látok semmit, csak a zenét és Aladár hangját hallom. Akkor apám kinyitja az ablakot és kiszól a nagybácsinak:

— Elég volt a bolondságból. Küldjed el ezeket, ti meg gyertek be.

A cincogás elhalt, és Aladár meg a fiatal felesége megjelent a köves előszobában. Mindketten alaposan felpakoltak, az ajtót is anyámnak kellett kinyitnia. Liszt, cukor, só, sajt, szardínia... A konyhasztal fele megtelt a zacskókba csomagolt élelmiszerekkel. Mintha ünnepet vagy rendkívüli eseményt köszöntene nekünk a fiatal pár. Pedig én már tudtam, nagyon jól tudtam, hogy egészen másként állnak a dolgok. De hát Aladár nem lett volna az, aki volt, ha nem így tett volna pontot életének egy valóban jelentős, de csöppet sem szívverítő eseményére. Mert aznap csukta be véglegesen a Cigány utca sarkán álló boltját.

Persze, még nem mondtam el, hogy miközben én iskolásfiú, az Illa irodista lány, Béci munkanélküli lett, Ambrus meg katonasorba került, legény nagybácsim sem ült ölbetett kézzel. Feleségül vette a Tisza mentéről jött Erzsikét, akinek pénze volt, meg szép is volt, és nagyon szerette fiatal férjét. Amikor először járt nálunk, mert Aladár szülők hiányában nekünk mutatta be jövődöbelijét, nem átalották simogatni egymást, sőt még csókolóztak is, amiért apám azonnal meg is róttá őket. De Aladár közismert könnyelműségére való tekintettel szüleim úgy vélték, hogy nagyon is jól választotta meg jövődö feleségét.

Erzsike pénzből üzletet nyitottak, mely annyiban különbözött a többiektől, hogy a vásárlók a polcokon sorakozó áruk megvásárlása mellett egy szemük láttára ölelkező és csókolódzó fiatal párban is gyönyörködhettek. A bevételből egyébként nemcsak a megélhetésre, de a régi pajtási körben felújított kártyacsatákra is tellett.

Már ameddig. Mert amikor a szerelemtől, elvakult szép Erzsi észhez kapott, már késő volt. Mikor aztán eljött a nap, hogy az üzlet polcain alig maradt eladni való, a kassza meg üresen lapult a kiszolgálópult alatt, a környék néhány amúgy is adós zenészevel, meg a maradék portéka egy részével beállítottak a vakközbe, és ablakunk alatt rázendítettek...

Az emlékezés óráiban, amikor felsorakoznak előttem az egykori család rég nem élő alakjai, mindig hallani vélem a vakközből felhangzó muzsikát és a szomorúságot elhessegetető dalt. Aladár érzelgős tenorja ilyenkor egybefolyik apám mély baritonjával, aki kíséret nélkül, magam sem tudom, hogy a bánat vagy a jó hangulat perceiben-e, énekelte kedvenc dalát: „Nincs cserepes tanyám...” Ezt hagyta rám örökségül a meséken kívül, melyekkel gyerekeletemet olyannyira megszépítette. A panglival meg a szerszámjaival mit sem tudtam volna kezdeni. Mása nem volt, ezt tudtam már akkor is, amíg élt. Azt azonban nem tudhattam, hogy mikor hagyja majd itt azt a keveset.

Különben a másik házban rajzoló inas, a Bandi — édesanyjával együtt — apám utolsó Magyar-utcai műhelyéből átalakított lakásba költözött és már nemcsak ceruzával másolt, hanem ecsettel festett valódi képeket. Tizenharmadik születésnapomra egyik nagybátyámtól kapott könyvet, mely Jean Francois Millet életét mutatta be, neki ajándékoztam. Mert akármennyire is büszke voltam rajztudásomra, meg hiába készültem a rajztanári pályára, úgy éreztem, hogy a könyvre ő méltóbb nálam. Bizony, tanárok tanácsai nélkül is túltett rajtam. De ezt akkoriban egyes-egyedül én tudtam és csak én mondtam meg neki.

Én meg — két bátyám korábbi példáját követve — cserkészkedni kezdtem. Tetszett a búr kalap, mellyel ünnepnapokon kivonultunk, vonzottak a cserkészdalok, meg az érdekes játékok, melyekre a nálam idősebb őrsvezető tanította csapatunkat. A legszebbek azonban a kirándulások voltak, melyeket a környék erdeibe meg a homokdombokra tettünk, ahol különböző ügyességeket, még főzést is tanultunk. Vonzott az a rend is, mely majdnem katonának avatott bennünket, meg az eskü, melyet lehajtott zászló előtt, komoly ünnepélyességgel tettünk le.

És a cserkészülethez tartozott a jótétemény is, mely az eskübe foglaltatott. Így már hivatásból segítettem fölemelni idősebb néniknek a garabolyokat, beteges bácsik kezéből kivettem a tele kanna vizet, és egyetlen alkalmat sem szalasztottam el, hogy a 'Kakas iskola' melletti kerekas kutat meg ne hajtssam valamelyik idősebb személynek.

A palicsi táborozás, mely éjjeli őrsegekkel, rivális csapatokkal való csetepatéval járt, már igazi élménynek számított. Néhány napig a szülőktől távol sajtóságos életet éltem, melyről azt képzeltem, hogy a férfias hősiesség netovábbját jelenti. Az idősebbek, különösen a két Süveges fiú, minden más ifjúsági szervezet semmibebevására, lebecsülésére tanítottak bennünket. A kis termetű Waldmann százféle vidám dalra, a Cvijan, aki őrvezető volt, a katonás mozdulatokra, meneteleésekre és köszöntésre oktatótt. Aki abban az időben nem volt cserkész, nem is tudhatta, mi a szép ifjúsági élet. Legalábbis így képzeltem én. Mert az iskolában a Szokolt népszerűsítették. És ha rendes tagja nem is lettem ennek a szervezetnek, ünnepekre betanított tornagyakorlatok alkalmával fekete peremű piros sapkát meg fekete rövid nadrágot kellett öltönnünk és ilyenkor sokoloknak is neveztek bennünket. De ez távolról sem volt olyan vonzó, mint a családban meghonosodott cserkészélet.

Az iskolában azért a Szokolok dalát is meg kellett tanulnom: „Malena je Fruškagora, ali dika rodu svom, Jošte vije trobojnica na kalpagu sokolskom!” A dal szelleme mégsem volt ellentétes a cserkészdalokéval, melyekben sokszor fordult elő a haza, az isten, meg a király fogalma. Erről jut eszembe, hogy a kocsmában tanult szökevénydaloktól kezdve annyifélet tanultam meg gyerekeletem során, hogy azok szövegéből egy egész korszak történelmét lehetne megfejteni. Mert rövidesen újabb meg újabb dalokat tanultam és nemsokára eljuttottam azokhoz, amelyek életem további útján kísérték.

De a negyedik gimnáziumban még nem volt fogalmam, hova lyukadok ki. Mert élelcélom és szüleim vágya a rajztanári diploma volt. Csakhogy annak eléréséhez a szülői remény és az én rajzkészségem távolról sem volt elegendő. Meg kellett tanulni a franciát, a németet meg a matematikát, de közben még a szerb nyelvet sem sajátítottam el tökéletesen.

Hanem a matematika... Az emigráns Oszipov semmi rosszindulatot nem mutatott irántam, de nem tudott rajtam segíteni. A franciát is emigráns orosz nő, Varvara tanította. Ezt a nyelvet nagyon kedveltem, haladtam is vele, akármilyen suta módszerrel adta is elő a tanárnőm. De volt egy kisegítő könyv, a Taur de la France, amelyet év közben kellett volna megvenni, és amely hatvan dinárba került. Ekkora követeléssel nem mertem előállni odahaza. Jó néhány iskolatársammal együtt nélküle jártam végig a negyedik osztályt. És a kisérlettségem éppen abból kérdeztek. Elvágódtam. Hiába csordult ki a könnyem a gimnázium folyosóján, az eredményen Oszipov, az osztályfőnököm vigasztaló szavai sem segítettek. Igaz, még hatéves sem voltam, amikor iskolapadba kerültem, és a kisérlettségi napján még négy hónap hiányzott a tizennégy évből. Tudtam, mégis mindennek vége van.

És azt is tudtam, hogy nemcsak a könyvhiány és a tanárok ügyetlensége vezetett el a bukásig. Volt annak még sok más oka is, amit be kellett vallanom önmagamnak. És ha csak rajz iránti megszállottságom vontja volna el figyelmemet a tanulástól, akkor még tiszta lett volna a lelkiismeretem. De ott voltak a füzetes indián regények, Old Waverly és leánya, Wild West Mary, meg Buffalo Bill és a többiek... Az elrongyosodott füzetet a tankönyvembe helyeztem, így szüleim egyszer sem fedezték fel a csalást.

És ez sem a legrosszabb, amit tettem. Mert a Maller fiú jómódja, talán gazdagsága is közbeszólt. Ő nem felejtette el a Tuba utcai emlékeket, valami okból vonzódott hozzám, és időnként nem hozzá hasonló gazdag fiúkkal, hanem velem barátkozott. Így kerültem ki szülőjünkbe éppen akkor, amikor legjobban kellett volna magolnom. Tulajdonképpen azon az ürügyön is hivatott meg szüleivel, hogy majd együtt készíttük el a kísérettségit, mert nekem mint tanulónak még mindig jó hírem volt.

De a birtokon épített fürdőmedence volt. Ilyet sem láttam még életemben. Úszkáltam is benne naphosszat.

Mallerék konyháján szokatlan, de jó ételek készültek. A nagy fürdés után ettünk, mint a sáskák.

Ismeretlen világ vett körül. Szakmányos kunyhók és úri kastélyok, erek és tavacsák. Mindezt meg kellett nézni, mindent látni kellett, mert ez volt számomra a beteljesült mesevilág.

Mire föleszméltünk, késő volt. Mármint nekem. Mert a Maller fiú privát órákat kapott egész éven át, tankönyvben sem szenvedett hiányt, hát átcsúsztatták...

Én meg órák hosszat cselengtem az utcákon, nem mertem apám színe elé kerülni. Mert tudtam, ami rám vár, azt megkeserülöm. És amikor végre megálltam előtte és minden bátorságomat összeszedve megmondtam a lesújtó hírt a várt vihar elmaradt.

— Hogy egy évet ténferegjél tétlenül? — tette föl a kérdést. — Hát te azt gondolod, hogy milliomosok vagyunk? Majd nem lesz belőled rajztanár, inasnak mész és punktum.

Nem is úgy mondta, hogy apellálhattam volna. Egyet fordult velem a világ, éreztem, hogy valami összeomlott körülöttem. De aztán nagyon gyorsan megkönnyebbülést éreztem. Nem lesz többé francia meg matematika. A rajzot meg senki nem veheti el tőlem.

És a család sem tett különösebb szemrehányást. Anyám pedig megvédett testvéreim megjegyzéseitől, akik kárörvendve mondogatták, hogy lám, belőlem se lesz úriember, miért is lennék kivétel.

Vártam az őszt, a szerződés idejét. És közben elmúltak a régi szorongó álmok. Helyettük újabbak, kellemesebbek jöttek. Az úszó holtestekről már régen megfeledkeztem, a fekete, ragadozó repülő lekerültek álmaim egéről, a sötét és szűk lyukakban való izzasztó szorongások is megritkultak. Most már én repültem. Szárny helyett két kezemmel eveztem a levegőben az emberek feje fölött. És egyre magasabban, egyre magabiztosabban. Olyannyira, hogy reggelenként meg voltam győződve: repülni tudok. A természet különös képességgel ru-

házott fel. Csak ugrottam egyet és máris lebegtem. Igaz, rossz emberek néha szuronnal bökdöstek felém, a villogó fém hegyét már hátam közelében éreztem, de akkor hirtelen lendületet vettem és újra elérhetetlen magasságba jutottam. Nevettem a gonosz fegyvereseken meg a többieken, akik sohasem fognak repülni. És egyre inkább azt álmódtam, hogy mindez valóság és nem álom. Csodáltam önmagam, és csodálatos volt a repülés mindent felülmúló érzése is.

(Folytatjuk)

KÉZFOGÁSOK

FELICIA MARINA-MUNTEANU

AZOK A KIMONDATLAN SZAVAK

Mielőtt még beléptem volna a szomszédos szobába, tudtam, várnak rám, fél óra múlva elindulunk, szekéren, s nézzük majd, mögöttünk mint keskenyedük az út; éppen ezért húztam, halasztottam a búcsúzás pillanatát.

Miután óvatosan — nehogy anyám vagy nagyanyám észrevegye és bejöjjenek hozzám — behúztam magam mögött az ajtót, kitértam az ablakot, amelyen keresztül, nyárfák koronáin s a gyárkémenyeken túl, látni lehetett a Folyót. Gyönyörűséggel töltött el a gondolat, az volt az érzésem, hogy ott lenn, a síkság lomha folyójának helyén végtelen tenger húzódik meg, amely egy holdfényes éjjelen fölemelkedik lakásom emeleti ablakáig, elárasztva könyveket, kéziratokat, emlékeket s a zongorát. Olyannyira áhítottam ennek beteljesedését, hogy reggelente az ablakhoz futottam, meg akartam győződni, teljesült-e vajon kívánságom. De sohasem történt semmi; a táj mozdulatlanul ott állt régi helyén.

Felütöttem valami könyvet. Íróasztalomon mindig akadt könyv, amelyet a leghetetlenebb óráimban vettem a kezembe, könyvek, melyeket magammal vittem volna a világ végére is. A könyvekből azonban mit sem értettem. A szavak, értelmükkel mielőtt megérintettek volna, elsuhantak mellettem. Késő délutánokon valami dermesztő, akaratomat bénító hideg, az évszakoktól való félelem töltött el. Most azonban, hogy útra készülünk, egyedül a nyugtalanság motoszkál bennem.

Gondolatban megkíséreltem, hogy a leszálló est selyemlépcsőin megkapaszkodom, hasonlóképpen ahhoz, amikor gyermekkoromban alkonyatban fára másztunk. Szabadulni szerettem volna a kései vonatokkal, az est beálltával rajtam elhatalmasodó lidércnyomástól, amely éjszakánként megmagyarázhatatlan szabályossággal, apám távozása óta gyötör.

Álmomban a vasúti töltés mellett, magam sem tudom, hova gyalogoltam. Hallani lehetett a mozdony éles, lélekbe hatoló sipítását. Futásnak eredtem, s a vasútnak hol az egyik, hol meg a másik oldalán

futottam, de aztán tapasztalnom kellett, valójában egy helyben járok, a mozdony meg mind közelebb és közelebb ér hozzám. Egyszerre csak megjelent apám, a sín másik oldaláról beszélt hozzám, integetett felém, de szavaiból semmit sem értettem. Ez az egész az eső és a föld és a fű illatától terhes félhomályban játszódott le. Rendre különös visszhangoktól csengő füllel ébredtem.

Más alkalommal meg azt álmodtam, hogy hegyek között járok, mindent — mindent vakító fehér hó borított, belefájdult a szemem, a levegő tiszta és tömény volt, szánok siklottak, a magas zengett a csilingeléstől. Megérintettem ujjammal a fákat, csodálatosan éreztem magam. Mind nehezebben tudtam fölfelé mászni. Váratlanul feltámadt a szél, a fák a földön görnyedtek, az ágakról jeges hó hullott alá. Hangok hallatszóttak, mintha hallottam volna apám hangját is, én meg futottam teljes erőmből anélkül, hogy tudnám, merre, hova is futok. Annyi bizonyos, így emlékszem rá, a hanggal ellentétes irányban.

Ha ilyeneket álmodtam, felriadtam, könyökömre támaszkodtam és vertem a falat, várakozva, hátha valaki válaszolni fog. Felelet azonban sohasem érkezett. Fölkeltem hát csöndben, a szobákon át könnyed léptekkel, lábujjhegyen haladtam, kimentem az erkélyre, s órák hosszú szág mozdulatlanul álltam, bámulva a ragyogó eget.

*

Keserű érzések gyötörtek, ha eszembe jutott apám. A szavak perzeltek, a szavak, melyeket a búcsúzásakor ki kellett volna mondanom, amelyeket annyira szerettem volna kimondani, de mégsem tettem meg. E szavak felszívódtak minden olyan dologba, amely vele kapcsolatos, amit róla hinni véltem, amit iránta éreztem, ha reá gondoltam, s most — mint valami láthatatlan szű — rágcsálnak, belém mar-
nak. De már megszoktam e terhet, mindennél jobban ragaszkodom e fakó emlékeimhez, s az általa kapott sebek okozta fájdalomkhoz. Lehetséges, hogy (a világtól elszakadtan, mint helyzetemben) nélkülük boldog lehetnék.

Gondolatban valamennyi lehetséges variációban, olykor gyűlö-
lettel, máskor lelkesedéssel, néha elkeseredetten, ismét máskor a közönytől elfásultan, kimondom azt a néhány szót, melyet akkor, a búcsú pillanatában, habár nagyon szerettem volna, mégsem tudtam kimondani. Azt a néhány szót, amely lényegében megváltoztathatta volna döntését, nem ment volna el örökre. Biztosra veszem, e néhány szó hiányzott, ezen múlt az egész. Azonban képmutató lettem volna, az lehettem volna, ha e szavakat kiejtem a számon.

*

Apám nagyon könnyű szívvel ment el. Legalábbis nekem így tűnt. Egyszerűen elhatározta, hogy elmegy, és el is ment. Vagy a dolgok másképpen történtek volna? Hosszú ideje sejtettem, apám el akar menni, de azt mégsem hittem volna, hogy erre éppen azon a délutánon kerül sor, s hogy ő ezt könnyű szívvel meg is teszi. Vagy, miképpen jómagam, régóta érezte volna már ő is, tudta ezt, csak lep-
lezte érzelmeit? Nagyon jól emlékszem arcának keserű fintorára, va-
lahányszor mosolyogni próbált, kezével a kilincsen. Amikor kiment a

szobából, nyomában hosszan kígyózott a füst a levegőben, mozdulatlanul szemléltem, tágra nyílt szemem az ajtóra szegeztem, amely kinyílt s becsukódott mögötte. Egy ideig még hallani lehetett, a lépcsőn mint kopognak lépteit, utána azonban — semmi. Anélkül, hogy odanéztem volna, tudtam, az ebédlő asztalán ott hever egy kék boríték, melyet sohasem fogok felbontani, ágya mellett soha többé nem lesznek azok a szétdobált újságpapírok, s a cigarettavégekkel teli hamutartó, a régi metszetek, amelyeket apám, isten tudja, honnan vásárolt össze.

Utána kellett volna szaladnom, fel kellett volna tartóztatnom. Meg kellett volna győződnöm afelől, maradnia kell, szükségem van rá, itt a helye, ebben a házban, az emeleten, eme ablak mellett. Arcom kezembe tettem, nem mozdultam, szívemben a percek szaporán pergetek, s megmerevedtek, mint a viaszcsapok.

A kertben rejtőztem el, egy bottal ábrákat rajzoltam a homokba, majd ideges mozdulattal azon nyomban el is töröltem őket. Jött anyám, hívott, menjek enni, de mintha nem hallottam, nem is láttam volna őt. Emlékszem, megkérdezte, most mire gondolok, de kérdéseire nem tudtam válaszolni.

A távozásra gondoltam, vagy önmagamra és anyámra, vagy éppen semmin sem törtem volna a fejem? E szomorú emlék előbb-utóbb úgyis elhalványul, elfelejtem, s vele együtt apám utolsó emlékének is nyoma veszik. Ezért ösztönösen ellenszegültem a dolgok feltartóztatathatatlanságának. Vajon azért-e, mert szerettem apámat? Bizonyosra sohasem vehettem, mit is jelent ő számomra. Sohasem tudtam meg, vajon ő mit érez irántam. Valami közénk feszkelte magát. Egyféle, valami megmagyarázhatatlan félnétség vagy félszég, de az is lehet, valami egészen más. Rettegtem a gondolatára is, emléke lassan-lassan elhalványul. Egyik pillanatról a másikra múlik el, az ősszel lehulló falevelekhez hasonlóan az ényészet emészti fel. Szerettem volna megállítani az idő kerekét, ott ragadni abban a pontban, amikor apámat a homokba rajzoltam, és hagyni, a világmindenségben teljesedjen ki minden annak rendje s módja szerint. Örökre itt szerettem volna maradni, anélkül, hogy érdekelne, mi minden fog bekövetkezni. Mindenáron a kertben maradni, a jövő, a mindenségben nekem szánt helyem utáni vágyakozás nélkül, amely nélküle tőlem mindjobban távolodik. A magamnak és alakomnak megfelelő úr, melyet senki és semmi sem pótolhat ezután. Mint mondtam volt, elrejtőzve, szerettem volna a kertben maradni, bottal a kezemben, s egyedül magammal, mint a kút mélyébe feledkezett tekintetem.

Hallgatásomon bosszankodva anyám ismét megkérdezte, mire gondolok, én pedig lesütött szemmel válaszoltam, hogy semmire. Nem tudtam volna neki megmagyarázni, zavaros érzések gyötörnek, melyektől tiszta szívből szerettem volna megszabadulni, de akarati erőm csődöt mondott.

Nehezteltem apámra, hogy az embereknek abba a csoportjába tartozik ő is, akik önszántukból mennek tönkre, makacsságuk, élszántásuk fölöségeivel együtt, mely rossz irányt vett fel, változtatni rajta már lehetetlen. Elítélni őt ezért mégsem tudtam. Inkább sajnálatot

éreztem iránta. Tudtam, hogy elhagyott bennünket, elvesztette örökre a boldogságot, amelyet általam, általunk szeretett volna elérni az életben, elveszítette, ő, aki egy időben azt hangoztatta, hogy, egyedül az iránta táplált szeretetemért és a boldogságomért van értelme számára az életnek. De régóta sejtettem, apám el akar menni. Erre, lehet, nálánál is előbb döbbsentem rá. Mint ahogyan éreztem, el fogom felejteni, s lelkemben az ő személyének helyein kaleidoszkopikus képek halmaza marad csupán, melyek az idő múltával mind kevesebbet jelentenek számomra. (Az is lehet, az élet egyebet sem tesz: eltávolít bennünket apáinktól, kiket mind elkeseredettebben keresnénk, miközben köztünk a távolság egyre jobban növekszik.)

Ó, ha lett volna egy tasakom, amelybe — mint újévi maszkokat — megőrizhettem volna szavait, arckifejezéseit! Féltve őriztem volna, valahányszor felidézném emlékét, valahányszor hiányzik nekem, elővehetném. Lenne egy tasakom, amelyben kotorászva rátalálnék a zajokra, suttogásokra, az érzelmekre, melyeket szerettem volna megőrizni, habár a szemem láttára semmisültek meg. Valahányszor eszembe jutott a gondolat, elfogott a rémület, vajon ha lenne varázstasakom, megőrizném-e abban apám emlékét. Mint a villám hasított belém a gondolat, mint azokban a pillanatokban is, amikor esténként nagyanyám mellett üldögélve, összekulcsolt kezekkel, motyogó ajkakkal, lehúnyt szemmel imádkozott, s én azt latolgattam, vajon ő (ki élete végén sem bocsátotta meg, hogy apám elhagyott bennünket) megemlíti-e apámat imádságában. Zavarban voltam amiatt, hogy nem tudtam bizonyosan, akarom-e vagy sem, hogy, imádságában nagyanyám megemlítsen apánkat.

Nagyanyámat, az önbálványozás ama korában elnézően és fölényes jóindulattal kezeltem, ahogy azt a felnőtteknél tapasztaltam, a lelkiszegényekkel szemben tanúsított magatartásaik folyamán. Nagyanyám mindenkinél jobban értett apám arcvonásainak, jól ismert mosolyának felidezéséhez, amely közben szelídsége végtelen keserűségben oldódott fel. Megfontoltan, szántszándékkal idézte fel, figyelve, hogy ez milyen hatást vált ki majd nálam. Tudta-e vajon, mily fájdalmakat okoz nekem ezzel? Szóáradatának eredményeképpen vonatokról, zakatolásról álmodtam, s ezek az álmok napokig kínoztak, fölborították nyugalmamat. Az is lehet azonban, tisztában volt ő azzal, mit művel ezzel, és szándékosan cselekedett így, az eltávozott iránti, az enyémhez hasonló szeretetének indítására.

A felfedezések korát éltem, szerettem futni. Egyazon időben szerettem volna létezni mindenütt, valamennyi dologban létezni, a létezőnek része lenni. A levél erezetében, a hóka felhőkben, a virágszirmokban, füvekben. Mindez abban az időben történt, amikor először figyeltem föl tüzes, izzadt hónaljra, csodáltam meg tükör előtt, kezemmel szenvedélyesen átöleltem saját vállam, kibontottam hosszú hajamat, lábujjhegyen táncot lejtettem, csókoltam a levegőt. Este arra gondoltam, másnap majd ismét futok, az egekhez, a virágokhoz, a levegőre hasonlítok majd. Úgy tűnt, a levelek, a hangok, a füvek középpontjává lettem, a központok középpontja, s hogy másnap, ha

felébredek, kitekintek az ablakon, az elszennyeződött síkság helyén végtelen tengert pillantok meg, s e tenger növekedni, áradni fog, fölemelkedik...

De a padlásról, a tetőről, mint szelek, hideg, sötét árnya ereszkedett alá, ellepték arcomat, fölemésztették nyugalmamat. Jöttek, állandóan aláereszkedtek ezek az árnyak, melyeket nem úztem el, habár megtörték boldogságomat, ezek az árnyak, mint szomorú barátok, szeretettel, lelkiismeret-furdalással öleltem magamhoz őket, apámra emlékeztettek, s figyelmeztettek, el fogom őt felejteni, hogy máris kezdem elfelejteni, hogy már el is felejtettem őt.

Kimentem a kertbe, bottal a kezemben, rajzoltam a homokba, arc képeket és félarcokat, melyek egyáltalán nem hasonlítottak apámra, de annál jobban kifejezték, amit róla hittem, amit íranta valaha is éreztem. Szívverésem görbéire hasonlítottak, amit a kertben rajzoltam, s amit ideges mozdulattal azonnal el is töröltem. Vágytam, hogy megjeljem helyemet térben és időben, hogy itt maradhassak ezen a helyen, szeretettel gondolva az emlékre (vagy gyűlölve azt), amely két egyenlő részre tépett szét engemet.

Aztán jött anyám, hívott, menjek enni, de nem mentem, habár tudtam, várnak rám, az evőeszközök már ki vannak készítve, jobbra, az asztalterítőn, s anyám zokog, tekintetével maga elé mered, lehet, hogy ugyanabba az irányba bámul, amerre én is, kifelé, ahol a kertben állok. Bizonyosra vettem, ha belépek a szobába, arcát újság mögé rejti, s csak akkor néz fel, ha már magabiztos, büszke kifejezést erőltetett magára, arcára egy áttetsző álarcot ölt, melyet kitűnően ismertem, s melyet akkor öltött magára, amikor apánk elhagyott bennünket.

Egy csöndes, verőfényes napon történt aztán valami, ami végérvényesen elkésérített, megváltoztatta énem világát.

Váratlanul, anélkül, hogy erre számítottunk volna, amíg a kertben rajzolgattam a homokba, nagyanyám horgolt a konyhában, anyám pedig újsággal a kezében ült a szobában, maga elé bámulva, valaki hosszan, nyomatékkal becsengetett. Meglepett bennünket, mivel kevesen jártak hozzánk, s ha jött is valaki, csakhamar elment, elűzte a házunkra nehezedő különös légkör. És mivel mindhárman ugyanabban a pillanatban indultunk ajtót nyitni, anyám a szobából, nagyanyám a konyhából, én pedig a kertből, a kapuban találkoztunk egymással. Nagyanyám rám és anyámra tekint, nyugtalan, fürkésző tekintettel, mintha a maga gyanújának nyomait szeretné felfedezni arcunkon, aztán gyors mozdulattal kinyitotta a kaput.

Középkorú, kockás kabátos, szalmakalapos úr állt előttünk, hóna alatt vastag táskával. Meglehetősen kövér, apró szemű ember. Helyet csinált magának köztünk, otthonosan fölszaladt a lépcsőn, belépett a szobába, táskáját a heverőre dobta. Apánk volt.

Még csak meg sem ölelt, kezét sem nyújtotta volna felénk, nem merte fölemelni tekintetét, habár arcán szerettem volna látni szelíd, szomorúságban játszadozó mosolyát, érezni tekintetének melegségét,

amelyet annyiszor felidéztem magamban. Mintha minden lehervadt volna arcáról; rideg, komor tekintet, arcán nyoma sem volt az együttérzésnek, amelyet emlékeinkben annyira dédelgettünk.

Azért jött, hogy eladja a házat. Röviden, kurtán beszélt, mint aki már megszokta, hogy parancsolgasson. Fel sem figyelt arra, hogy nagyanyám kezéből egyszer csak kiesik a kézimunkája, s hogy anyám arca elsötétül. Azért jött, hogy eladja a házat, amelyben órák teltek el anélkül, hogy észrevettük volna az idő múlását, légfuvallatokból belénk szöve mindazt, amit az ő személye, örök időkre szóló személyisége jelentett számunkra. És ő most azért jött, hogy eladja a házat. Nem tudtuk teljes egészében felfogni, valójában most mi is történik, ezért nem is ellenkeztünk vele.

A ház, amelyben minden, minden megdöbbenően elevenen élt, akárcsak mi magunk, kik ki vagyunk téve a sors és a viharok kényekedvének. Kik egy-egy látogató érkezésére összerezentünk. Magányos ház, amelyben lassan, de feltartóztathatatlanul, égő árnyak táplálta, megsokszorozódó képe állt. Ő, apám, pedig, mint egy kupec, lelketlen ember módjára csak emlegette a ház árát, a falak vastagságát, a téglá minőségét, mindazt, amiből egykoron felépült a ház.

Úgy éreztem magam, mintha forró acél lennék, s azt a vízbe nyomják, hogy feketévé és merevvé kövüljön. Rohangáltam egyik szobából a másikba, de megnyugodni sehol sem tudtam, a dolgok mind-mind hidegekké, hozzáférhetetlenekké lettek számomra, akárcsak a most hazaérkezett apám tekintete. A lehetetlent szerettem volna — mindezt megszokni.

Másnap jön anyám, miközben néztem a folyót, s mondja, csomagoljak, mert elköltözünk ebből a városból.

— Meglátod — mondta anyám, apám távozása óta először mosolyogva, kivillantva fehér fogait —, új házat vásárolunk, egy nagy városban fogunk lakni, s ezután minden másképpen lesz.

Én pedig, ahányféleképpen csak lehetséges, gyűlölettel, szeretettel, elkeseredéssel, közömbösséggel telítve, elismételtem azokat a szavakat, amely szavakat nem mondtam ki a búcsú alkalmával. Azokat a szavakat, amelyek hallatán, lehet, másképpen döntött volna apám, akkor nem ment volna el örökre. Ha kiejtettem volna akkor e szavakat, lehet, beléptem volna a valóság berkeibe (de az is lehet, a hazugságok világába kerültem volna).

Anélkül, hogy átmentem volna a másik szobába, bizonyosra vettem, várnak már rám, s fél óra múlva elköltözünk innen, székéren, s csak nézzük, mint keskenyedik magunk mögött az út.

Fordította: *KOLIGER Károly*

DUŠAN BURSAC

SZÜLŐFÖLD

A kövek mögött
nincsen napsugár
A kövek mögött
húzódik az árny

A kövek mögött
nem láthatunk zöldet

A kövek mögött
szürkéllik a síkság
és a kimondott szó
gyöngédtelen

A kövek mögött
kő körül álmodik

TAPOSOTT UTAK

Keresztutakon át vezetett a reggel
a csend sivatagán keresztül
az ősi szántóföldek barázdái mentén

Zavaros vizek partján álltál és mondtad:
Az én lépteimnek nincsenek nyomai

Így lettél a tenger hegedűje
amelynek dallamát
az ár és az árbocok
hallgatják
De valahol messzire tőled
az ősi csendben
a tarlóra fáradt galambok esnek

KOMNEN BULATOVIĆ

SUTJESKA

*Itt a növények a vérből tenyésznek,
Itt egyszerű szavak semmit sem érnek,
Itt a dolgok a valón túlérnek,
Itt az istenek mit is keresnének?*

*Itt a könyve egy nép történetének,
Itt a legszebb halálról beszélnek,
Itt a dolgok a dacról regélnek,
Itt az istenek mit is keresnének?*

*Itt tanulhatjuk meg a történelmet,
Ahol minden véresebb a vérnél,
Ahol minden drágább az életnél.*

*Itt az igazság vakítóbb a fénynél,
S igazabb mint az igazság igaza,
Ez itt . . . Ez itt a Golgota.*

KENYERES KOVÁCS Márta fordításai

ÖRÖKSÉG

SZAKOLCZAY LAJOS

ESZMÉLKEDÉSÜNKNEK RÉSZE

JEGYZETLAPOK TAMÁSI ÁRONRÓL

Az utóbbi hetekben Tamási Aron világában éltem. Nemcsak a Farkaslakán két cserefa közé letett, *hűség példájaként* emlegetett íróiban, hanem az őt körülvevő értékelések, esszék-tanulmányok látomásaiban. Mert aligha akad ellenző, ki megcáfolná: a Tamási interpretációk és elemző megidézések nem maguk is látomások-e? Kiindulópontként mindig Ábeltől, annak bolyongásaitól, lélek és test szívárványos tornamutatványaitól indulnak, s amit végtanulságként kimondanak: az egyszervolt világ megismételhetetlensége. S az írók, a Tamási életműhöz reflektoraikkal közeledő hűségesek, egy-egy írás titkaiba behatolván is mindig önmagukat mondják. A szabálytalan novella mint építkező mód, a színpadon „eljátszhatatlan”, s a pódium deszkáit mégis különös fényvel bevonó *székely népi játék*, a *népiség és mítosz* majd mindig nyitókulcsaként szolgáló kettőssége, az erősen közéleti hajlamú publicista *Tiszta beszéde* — habár a szépirodalmi műfajokon kívül tevékenykedő Tamásiról, mintha egyre jobban kezdenénk elfeledkezni —, mind csak apropó a saját Tamási-kép megrajzolásához. Egy-egy, az átlagosnál érzékenyebb, az ellenszegülések folytán mindig kiemeltebb helyzetben pedig a megidézhetetlen megidézése maga is tett. Bátorsága, igaz, hogy a vizsgált életmű oszlopai körül örvénylik, de tágabb összefüggésekre, a példaképpül állított író jelenvalóságára utal. *Létünknek része, s mivel nem a szeszélytől kaptuk, hanem a sorsunk gyöngyözte ki: az eszmélésnek része, amellyel egy közösség önmaga fölé hajlik* — gurítja a még mindig elég nehéz követ Sütő András *Tonnás hegyibeszédében*, hogy a hazatérő jelképével, a lassan sorra megjelenő Tamási-kötetek bizodalomával varázsolja a szívárványt az egyre konokabb szürkéséget mutató égre. Ábel kacagása és szomorúsága, egyáltalán: a még most is megfejtésre váró — mert csak nagy monográfiák tüzettségével megoldható — Tamási-rejtély nem is mindig esztétikai probléma. S jó, hogy előbogozható belőle — éppen egy nemzetiség közügyeit felfrissítendő — a politikum is. A test és lélek vándorlását, pokol és menny kalandjait hindu hallgatagsággal figyelő bölcszet — műveinek egyik hajszálerére utalva, gyakran öltöztettük *mítoszi ruhába*, egy-egy olvasatkor megcsodálva a székely néplélek farsangjait. Mintha a társadalomkivüliség, a mókásan sziporkázó nyelv és az evvel teremtett góbétudat lenne a legjellemzőbb Tamásira. Mintha a *Rendes feltámadás* nem éppen azért ment volna végbe, hogy a társadalmi ügyek (művekben szinte elrejtőző) mindenese kivallhassa: ember és ember egyenlő. S a Hargita rengetegében való „elbujdosás” sem kivonulás a társadalomból. Sőt, bevonulás, ahol az író az „ember az embernek farkasa” kapitalisztikus „értéktörvényt” éppen a kontraszthatás kedvéért egy szűz — még semmitől meg nem fertőzött — világgal

állítja szembe. A jövőnd kutatásnak lesz feladata megállapítani, hogy a Brasóí Lapok virágkorában közéletre és politikára figyelő, a beleszólás esélyét és a hatni tudás mértékét felbecsülni tudó író-publicista gondolatai, realitásról tanuskodó életszemlélete, miként öltöztek át a szépirodalom nyelvébe, tágabban: az életműbe. A szülőföld-rajzokat készítő és a helyzetjelentések pontosságát újságcikkbebe fogalmazó Tamási szociográfiai-politológiai látletele hogyan ereződött a más törvényeknek engedelmeskedő esztétikai szférában. S nem kevésbé lesz érdekes annak megmutatása, hogy a gyakran *áruállással* vádolt, úgymond, a *Szedér és Butyka* könyörtelen realizmusával Korunkhoz „lecsatlakozó” író miként vált a több irányból is sodródó, más-más. világlátású írók összefogójává, írói-közemberi-gondolkodói demokratizmusával, azoknak gyűjtő (s egyben tisztító) medencéjévé. Nem lehet véletlen, hogy az összefogás jegyében szervezett, 1937-es Vásárhelyi Találkozó éppen Tamásit jelölte elnöknek, és az sem, hogy a tarpai kurucfészek „szabad választására” kíváncsi író, a *hozzáférhetetlen tisztességű*, Bajcsy Zsilinszky Endre tisztelőjét, a magyar úri rend kitiltotta Tarpáról. Ugy gondolom, hogy a cselekvő közéletiségű Tamási Áron — bizonyosság erre műveinek újabb kiadásai és a legfrissebb, a Magyar Remekírók sorozatban megjelent két kötet is —, nincs eléggé benne a magyar szellemi közéletben. Pedig aki a *Kitűzött zászló tisztaságát* hirdeti, semmivel sem alávalóbb, mint a szépirodalmi művek írója. „*Mi, akik tizennyolc esztendőn keresztül, napról napra a személyi torzsalkodások fortyogását látuk: mi száznolcvanheten, felülemelkedve az erdélyi föld és népünk arca elé, visszaadtuk a szónak »erkölcsi tartalmát, nemzeti súlyát és emberi hitelét«. Ennél szebb forradalmat, ebben a tévelygő emberi korban, nem csinált még ifjúság. Boldog vagyok, hogy erdélyi vagyok, és hogy magyar vagyok.*”

(Kolozsvár, 1937. október 9.)

Nem az életmű erőszakos szétszakítása jegyében szólok a novellák oldalán, se nem azért, hogy a jobb sorsra érdemes regények és színpadi játékok, s az elfeledett publicisztikai művek — a Sütő által is használt ábeli hasonlattal — *csőréen* maradjanak. Hanem azért, mert a novellák újságát érzem én is annak a legnagyobb erőnek, amely a nyelvi elszigeteltség folytán elzárt, egy tucatnyi remekművet a nagyvilágba lökhetné. Majdnem negyven évvel ezelőtt — éppen a tarpai kiutasítást elmesélő tárcában — maga Tamási is elcsodálkozik azon, hogy írásai még három nyelven sem jelentek meg. (Hogy felháborodásunk nagyobb lehessen, gondoljunk itt a harmincas évek Tamásinál sokkal kisebb rangú írónak több nyelven való világhódítására.) Bölcs hangú belegondolása nem jelez riadalmat, inkább a dolgokat csendes szemléli belenyugvást. Tudatában van „lefordíthatatlan” nyelvének, vagy csak a kilátástalan „eszmeccsere” — szellemi termékeket közös kincssé avató nemtörődömség — nyomasztja? Lírája, szűrős párbeszédre és a népmese furfangjaira épülő novellája megállna-e valamilyen másfajta nyelvi közegben? Egyáltalán: mi teszi ezeket a hagyományos novella ismerveit alig kielégítő írásokat mégis novellává, sőt utolérhetetlen kísérőzai remekművekké? Nem külön, minden mástól elvonatkoztatható és semmi szellemi kötődést nem mutató darabokká, hanem olyan csúcsteljesítménnyé, amely mondjuk a *Szedér és Butykát* — mutatis mutandis — maupassanti színekben is ragyogtatja. A fénytörés egy-egy írásban — ezt szépen kimutatta Pomogáts Béla — ez mindenestre sokkal összetettebb, mintsem első olvasásra gondolnánk. Nem csupán a székely táj, a szokásokat és rituálékat alakító erős levegő csap meg egy-egy Tamási novella olvasván, de a mítoszi hajlékonysággal ide-oda hajló író klasszikusokra figyelő témaválasztása is, a pajzán szerelmi históriák bármely irónál — így pl. Bocacciónál is — történetté fogalmazott derűje. A nekem is való, belőlem is egyelőnyegűen felszikkrazó mesetudat. Ördögök és megcsalt asszonyok, feltámadásra-igazságra várók és virágélettal felajzottak és megszomorítottak kapnak helyet a novellák lapjain. Hősök, mítosszal, Isten-erővel és lélekkel megakottak, a nappal és az éjszaka váltogatásával érzelmünkben hullámzó: a csókot virágszálon tanulók és egyetlen tisztaszobába való belépéssel hoppon maradt megkeserítettek más-más irónál is feltűnhetnek, de *percnyi* vagy *örök életű* tevés-vevésük: *kenyérrel és rüggel*, ágai közt holdat vivő *szarvas-*

agancsokkal jelképezett szabadságuk, népmesészerű, de sohasem népmesei létük, epikában sokat mondó, de sohasem elbeszélő, mindenfajta epikai megállapodottságot elvető *egyedül-valóságuk* csak Tamási Aronnál kitűntetett. Nem a Szabédi László kitűnő esszéjében megjelölt *feleselő novella, liturgikus novella* elnevezéssel illethető írásokra gondolok, azokra, amelyekben a szentély fala maga a „magyar mitológia” szétzúzása, *pogánnyá* való *tétele*, nem is a *fortélyos párbeszéd* nyelvi furfangjait gondolkozással vegyítőkre, hanem e két remekül fölmért Tamási-sajátosságon túl lévő írásokra. Azokra, amelyek nem *feleselnek*, de *megfelelnek* minden olyan mércének, mely a remekműveket remekművekké avatja. Tamási virágos szavaival szólván: *amelyekben a csend teknővé alakul, és benne dagad a helyzet, mint a tészta.*

Ilyen egyszerűen fölépített, magában sitergő, de nagy hőket tároló elbeszélés az 1955-ös *Világlo éjszaka*. Féja Géza Tamási-könyvében az író *igazi békenyilatkozatának* nevezi ezt az utolsó, novellában már sohasem megismételt remekművet: az egyszerű légzés természetességét, a reális színekkel megrajzolt belső csend — mert repülőgép zajával karcolt, tehát csak most is viszonylagos — szabadságát. Az időtlen időt, s a kemény munkával magát föntartó, de a gyermekáldással mindent megszépítő-békévé oldó idillt — egy házaspár napi foglalatosságát: munkát, pihenést, hazatérést, készülődést a szülésre — fogalmazná az író. Nemcsak azért nem lehet, mert a szinte elérhetetlen csendbe — a nagy dologra készülők lelki békéjébe — belehasít a történelem jelenlétét tudatosító, második világháborús repülőgép, hanem azért, mert a zsindeyfaragó sánta ács, Küli Benke a szüléssel kapcsolatban elszámította magát. Mire megtér a munkából otthonába, asszonya már vajúdik. Az égen viharfelhők gyülekeznek, de a család — és itt indul a békés békétlenség drámája —, kihíva szinte a sorsot maga ellen, elindul a megszületendő élet megóvására. Villámok, sötétségek, sárral visszahúzó kaptatók ijesztenek, de ami elindult, az már nem megállítható: győz a még burokból lévő, de az egyik szomszéd esztenáján már megszülető élet. S hogy nem fiú lett — itt tudatosul a világ rontásán „tevékenykedő” férfiak megvetése —, kész az öröm: a leány maga a béke; *nem akarja a csillagot, mint a férfiak, és ágaskodó lába alatt nem romlik a föld.*

Jelképerejű Tamási öregkori világföltéte, a gondolatot nem cifrázza különös meseváz, tisztá, mint a harmat. A *Világlo éjszaka* maga a remény; ahogy hajnalodik, úgy bukkik ellenkezőjébe a nehéz sorsot és az emberi helytállást megéneklő ballada. Az ilyen típusú elbeszélések olvasásakor gondolom: nyelvi furfang ide, székely-góbés észvágás (fortélyos feleselés) oda, Tamási Áron novelláinak világfoglalása meg kell hogy történjen. Már az is öröm, hogy azon a tájon — igaz, egyelőre csak magyarul — megszólalhatott az *Ábel* trilógia írója, ahonnan tulajdonképpen világa vétetett.

Megszólalt és máris kisebb vihart kavart. A Dávid Gyula negyven oldalas tanulmány értékű előszavával megjelent *Ábel-trilógia* (Kriterion, 1973.) nemcsak összefogottan mutatja Tamási Áron elbeszélő művészetének elhallgatásával sokáig nemlétezővé nyilvánított értékeit, de újabb véleményalkotásra is ösztönöz. Kántor Lajos Utunkban megjelent cikke (*Székelység ábrája*: 1974. június 7.) gondolkotásra késztető véleményt közöl. Az eddigi kritikák — talán csak Németh László *Ábel az országban* értékelése kivétel —, ha nem is választották szét teljesen a három *Ábel* könyvet, az *Ábel a rengetegben*, az *Ábel az országban* és az *Ábel Amerikában* című műveket, leginkább — a művészi megformálást tekintve is — a Hargitában bolyongó főhöst tüntették ki szeretetükkel és értésükkel, holott (Kántor szerint) ez jobbára csak a *halinakötéses mítoszt*, a Tamási köré rakódott *székelység ábrája* elterjedését, szinte egyedülvaló létét segítette. Tamási stílusis változtatásai — figyelmeztet kritikájában Kántor — az írói út megítélésében is segítenek: *a regionalizmustól az őssznépi, az egzotikumtól az egyetemes felé mutatnak*. Ezért nem igaz az Irodalmi Lexikonnak az a megállapítása, hogy *Ábel* kivonult a társadalomból. *Korjellemzősége, „társadalmi regényé” — a szó tágabb értelmében — a második és harmadik kötetrel válik a Tamási-trilógia, amikor a főhős kívülállása már lehetetlen*. A cikkíró még megemlíti Szántó György 1934-es, Helikonban megjelent kritikáját, melyben a szerző felrója, hogy „*Ábel* kisebbségi helyzetének és osztályhelyzetének költői allegóriákban sejtett távlatai” mennyire

elsikkadtak az értékelésekben. *Valóban* — fejezi be Kántor Lajos Tamási újra-értékelést szorgalmazó írását —, az Abel az országban jó néhány jelenete (találkozás a bakterrel, kolozsvári kalandok Kerekessel, az állását elveszített tanítóval, rendőrségi élmények, a börtönbeli vita, stb.) csak Kacsó Sándor Vakvágányával mérhető közelmúltunk, nemzetiségi önismeretünk tekintetében; hazafiságról és álhazafiságról, együttélésről, egymásrautaltságról kevesen mondtak egyenben ilyen lényegesen, máig időállót, mint Tamási.

Dávid Gyula tanulmánya az eddig föltárt adatokra, összefüggésekre épül, filológiai pontossággal a Kántor által megkérdőjelezett értékeléseket követi. Részletesen beszél a szépprózák írója mellett a Brassói Lapok bátor hangú publicistájáról (*Tiszta beszéd*), nyomon kíséri az Abel a rengetegben és az Abel az országban folytatásos (újságbeli) közlését. Címekben és adatokban bővelkedő Tamási-portrét nyújt a romániai olvasónak; akinek szüksége is van ily tanulmányra, hiszen Izsák József kismonográfiáján (1969) kívül, az aligha juthat hozzá Tamási Áronnal foglalkozó könyvhöz vagy az e kérdés köré épült irodalomhoz.

A Szépirodalmi Könyvkiadó ily gyors vállalkozásának, a Magyar Remek-írók sorozatban megjelentetett, Tamási Áron válogatott műveit tartalmazó két kötetes gyűjteménynek csak örülni lehet. (A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Féja Géza munkája.) A legismertebb regényeken (*Abel-triológia*, *Jégtörő Mátyás*), színpadi játékokon (*Énekes madár*, *Csalóka szívárvány*) kívül az olvasó megismerkedhet az író önéletrajzi művével (*Bölcös és bagoly*), valamint válogatott novelláival is. És ezzel írásunk legkínosabb részéhez, a majd minden kiadások (legalábbis az író életében) változó írói szöveg és a jegyzetanyag vizsgálatához értünk. Tamási Áron életműve — úgy látszik — elég rejtélyt tartogat még, s ezek közül is az egyik legfontosabb a szövegváltozatok, első közléshez mért, pontos feltérképezése. Mert egy-egy mű születése elsősorban a megírás időpontjához kötődik (ha ez ismeretlen, akkor az első közlés dátumához), s bármennyit is változtatott rajta az író (pl. az *Énekes madár* dalbetétes népszínműhöz visszakanyarodó, 1955-ös változata) a születés dátuma az elsődlegesen mérvadó. Az *Énekes madár* esetében természetesen egy egész új változat születéséről kell beszélni. „A legtöbb szövegkritikai problémát — ahogyan Féja Géza mondja — az *Énekes madár* adja. Az *összöveg mellett (Magyar Írás külön száma. 1934.) két változat maradt reánk.*” Ugyancsak a *Jegyzetekben* olvasható: „Első színművét (*Énekes madár*) — mármint Tamási — 1932-ben írta, de a színházaknál merev visszautasításra talált, mivel darabjában a folklór tört be a színpadra, s ezt végképp nem értették. Műve eleinte Kolozsvárt sem talált méltánylásra, és csupán 1934 májusában jelent meg a szlovenszkói magyar kisebbség folyóiratának, a *Magyar Írásnak* különszámaként. Jelentőségét ekkor is egyedül Márkus László ismerte fel, és Új Thália nevezetű együttesével bemutatta a Royal Színházban.” Kacsó Sándor remekművű önéletrajzának második kötete, a *Fogy a virág, gyűl az iszap*, tulajdonképpen sok eddig lappangó Tamási-kérdésre ad feleletet. Az *Irodalmi intermezzo — Ábellel és Magdóval* című fejezetben a 457. oldalon olvasható: az *Énekes madár* azonban valóban felszállt a karácsonyi számunkban. Ma is hiszem, hogy ez a nyomtatott szöveg őrzi a darab legelső változatát. Ugyanott, a *Kartársak, bajtársak, tervek, kudarcok* című fejezetben (525. oldalon): „Az *Énekes madár* közlése ügyében levelet írt — mármint Tamási — Debrecenből Füzi Bertalannak. »A darabot odaadom a karácsonyi számról — írja —, bár a Céhnel is kilátásba helyezték a kiadását s a felvidéki Kazinczy-nál is.« Tehát az *Énekes madár* összövege, amely a többi változatnál jóval gazdagabb, a Füzi Bertalannak írott Tamási-levél bizonyossága szerint, a Brassói Lapok 1933 karácsonyi számának mellékleteként jelent meg. (Ezt a számot és a mellékletül szolgáló *Énekes madarat* az Országos Széchenyi Könyvtár hírlaptára őrzi is. Ablonczy László pontos közléséből tudjuk, hogy a darab bemutatója a jegyzetben foglaltaknál előbbre tevődik: „... az *Énekes madár* bemutatója valójában a rádióban volt. 1934. október 18-án sugározta a Budapest I. adó. A darabot Csanády György rendezte...” (Ablonczy László: *Jegyzetek Tamási Áronról*. Forrás, 1973. 2. sz. 82—83.) Érdekességként megemlíthető az ugyanebben a Forrás-számban olvasható két — rádió számára készült — Tamási nyilatkozat, amely többek között az *Énekes madár* megírásával kapcsola-

tos kérdésekre is megpróbál (emlékezetből?) választ adni (*Tamási Áron kiadatlan írásai*, 1973. 2. sz. 80—81.). Ugyancsak ezzel a kérdéssel foglalkozik és többek között a Varga Rózsa—Pátyi Sándor *A népi írók bibliográfiája* című kötet Tamásiról szóló anyagát is kiegészíti — ahol ez az adat nem szerepel — Ablonczy László *Ötven pengő terembér — Az erdélyi írók estje 1929-ben Debrecenben* című oknyomozó írása (Hajdú-Bihari Napló, 1974. június 2.), mely fókuszába veszi és ismerteti a *Hajdúföld* 1929. március 24-i számának Benyovszky László által készített nagy Tamási Áron-interjúját. Tamási éppen egy másik útjakor (1933-ban) Debrecenből írja az *Énekes madarat* átengedő levelét Brassóba, Füzi Bertalannak.

A Magyar Remekírók *Énekes madár*-közlése a Kazinczy kiadás (Bp.—Kassa, 1934.) szövegét veszi alapul a népieskedő beszédmodor elhagyásával (átírásával). Érthető is lenne ez a stílustisztogatási művelet, ha a novellákhoz viszonyítva a következetlenség nem volna zavaró. A *bizon*-ból bizony, a *pogán*-ból pogány, az *eccer*-ből egyszer, a *jáccik*-ből játszik, a *guzsajos*-ból guzsalyos, a *Réginából* Regina, a *métt*-ből mért lesz a színpadi játékban akkor, amikor a novellák megtűrik az efféle népieskedő szóalakat. *Szeder és Butyka*: mi teccik (138 old.); naccerű (138.) szegén (141.); eccerűen (140.), honya alá (141.); *A legényfa kivirágzik*: guzsajosba (90.); métt ne? (94.). *Okkersárga Ábrahám*: Régina (147.); *Zeng a magosság*: éppen (53); ne szemetejj (53.); Éccaka (54.) stb. S az olvasásnál nemkevésbé zavaró az a-t megnyújtó aposztrófok elhagyása az *Énekes madár*ból is, hiszen ilyképpen nem az az-ra utaló hosszú a-hangot olvassuk.

Két novella, a *Virágszál gyökere* és a *Hollódi vadrózsák* alatt a megírás évét kérdőjel helyettesíti; a születés időpontjára enged következtetni, hogy az előbbi *Gebe és virágszál* címmel a Magyar Nemzet 1957 karácsonyi számában, a *Hollódi vadrózsák* pedig *Köködi Balszam* címmel a Jövendőnk 1957. december 1-i számában jelent meg. A *Tulipános téli sapka* (1953?) egyik változata *Téli sapka* címmel már az 1946-os *Pesti Kalendáriumban* napvilágot látott. A *Szeder és Butykát* (1931—1932) a Korunk 1931-ben közölte, az 1931—1932-re datált *Kivilágított fapiac* is megjelent a *Pásztortűz* 1931. 5. számában. Másutt nem az *Új székely Antikrisztus* az eredeti címe, ahogyan a mostani jegyzet írja, hanem a *Himnusz egy számmal* (Erdélyi Helikon 1928. októberi szám).

Nem ily rövid, szerteágazó jegyzet feladata a napról napra új és új összefüggéseket, eredeti szövegeket és különféle változatokat napvilágra hozó életművet mérlegre tenni. Az elmondottakból remélhetően mégis kiderül óhajunk: az értő és tisztességgel mérő Tamási Áron-monográfiát és a még mindig kallódó publicisztikai írások, naplók, jegyzetek mihamarabbi összegyűjtését várjuk.

VAJDA JÁNOS SZABADKAI KAPCSOLATAI

Szabadka irodalomkedvelő közönsége jóleső érzéssel veheti tudomásul, hogy Vajda János költőnek, írónak és publicistának, a XIX. század jeles magyar lírikusának életében milyen fontos szerepet játszott ez a város.

Vajda János gyakran megfordult Szabadkán, ahol két barátja lakott: Milan Milosavljević ügyvéd és országgyűlési képviselő, és Milkó Izidor ügyvéd, később író. Így Vajda az 1880-as évek elejétől 1896-ig majdnem minden évben töltött néhány napot e városban, ahol Milosavljević és dr. Milkó vendége volt, majd néhányszor heteket is Palicson, abból a célból, hogy lábbaját kezeltesse, vagy éppen Palics környékén — a Ludasi-tavon —, hogy vadászszervevényének hódoljon. A rendelkezésünkre álló irodalmi anyaghalmazból — Vajda-levelekből, emlékiratból, szabadkai és budapesti sajtótermékekből — próbálunk összefüggő képet alkotni Vajda János szabadkai kapcsolatairól.

Vajda János (1827—1897) költő és író Budapesten született. Jobbágy-családból származik, apja uradalmi erdész volt, így gyermekkorát a Fehér megyei Vál mellett, az erdészházban töltötte, valószínűleg onnan hozta magával a természet iránti szeretetet. Egy ideig nevelői, majd gazdatiszti állást vállalt. Pesten tagja lett a Pilvax Kávéházban Petőfi köré tömörülő fiatal írók társaságának, részt vett 1848 márciusának előkészítésében is. 1853-ban bekapcsolódik a pesti irodalmi életbe, újságíró lesz, verseket ír. Kritikusaink véleménye, hogy sokkal nagyobb lírai egyéniség, mint költő. Életében sokszor feltűnően elhanyagolt, igazságtalanul mellőzött költő. Az élet egy kicsit mostoha sorsot juttatott neki. Szerencsétlen ember volt. „Az életben nem vitte semmire, még akadémiai tagságra se” — elsősorban talán mégis csak azért, mert túl zárkózott egyéniség volt, akiben nem volt semmi szeretetre méltóság, éppen ezért nemigen szerették író társai. Társalgása is mindig csupa panasszal, követelődzéssel és keserőséggel volt tele. A nagyközönségnek különlegesnek tunktek versei, — így hát kevesen vették meg és olvasták őket.

Vajda Jánost szoros baráti szálak fűzték Milan Milosavljević szabadkai ügyvédhez és dr. Milkó Izidorhoz. Vajda nagyon szerette Milosavljevićet, mert az mindig vendégszeretettel fogadta, s mivel szervevényes vadász volt, gyakran szervezett nagy vadászatot a Ludasi-to környékén. Az ilyen kirándulásokra és vadászatra Vajdát is magával vitte. A költő abban a megtiszteltetésben részesült, hogy vadászat után este, a szabadkai hosszú asztalnál, Milosavljević bemutatta a társaság többi tagjának mint fővadászt. Vajda kellemes érzéssel tapasztalta e vendégszeretetet. Felesége így rögzíti kapcsolatuk emlékét: „Szabadkára nagyon szeretet (!) Vajda utazni, és szállt (!) ott mindég a dús-gazdag Miloszlávlyevits barátjánál meg.” (Özv. Vajda Jánosné Bartos Róza: *Emlékirataim*. 115.)

Vajda gyakran tesz említést szabadkai utazásairól leveleiben is. Így az Új Időkben közzétett első levelében említi, hogy vadászatra akar utazni. Pár nappal később, 1880. szeptember 6-án Szabadkáról két nyulat küld feleségének. A kísérőlevelében ezt írja: „Boldognak érzem magamat, ha a küldeményemmel elérem azt a célt, hogy pillanatra rám gondol.” A továbbiakban a szabadkai hősegről, porról panaszkodik és így folytatja: „De az emberek, azok aztán mindent jóvá tesznek. Valóban elragadóan kedves barátságosak.” (Dr. Reichard Pirooska: *Vajda János házasságáról*. Újság, 1911. dec. 24.)

Vajda 1881 őszén ismét vadászkiránduláson vesz részt. Ennek emlékét őrzi két októberi levele. Október 28-án Szabadkára érkezését jelenti: „Az úton megfáztam, túltömött rekeszbe jutottam, a hol csak igen keveset alud-

tam, ülőhelyzetben, betegem érkeztem meg, czudar időben, mindamellet azonnal vadászni mentem..." (Dr. Reichard Piroska: I. m.)

Mielőtt Vajdáné e levelet megkapta volna, még az elutazás napján botosokat küldött férje után ajándéku. Ezt köszöni meg másnapi levele:

1881. X. 29.

„Kedves jó Rózám!

Okosabbat nem gondolhattál volna, mint nekem botosokat küldeni..."

Azután a hazautazásról ír, majd beszámol arról, hogy Milosavljevićéknél volt ebéden: „Ma ebédeltem először étvággal Miloszavljevicséknél.”

A borítékon a szabadkai bélyegző látható.

A címzett:

Tek. Vajda Jánosné, szül. Bartos Niobe Róza
úrnő ónagys.

Budapest-en

IX. ker. Tompa utca 13.

Vajda Szabadka és Palics környékén szerzett kirándulási élményeit és emlékeit megírta a *Ludas, Vértó meg Radenovác* című tárcájában, amelyet a Vasárnapi Újság 1883. (XXX. évf.) 5. számában jelentetett meg.

A városi kalitkából kiszabadult és kirándulni vágyó költő a Ludas közepére érve hirtelen úgy érezte, mintha a nagy óceán közepére jutott volna. A teljes elhagyatottság kellemetlen érzése kerítette hatalmába. Az ember itt valósággal be van zárva a feje fölé boruló nád- és sáscsatornába, amely kélhetetlenül néma. A költő borzadva gondol arra, mi lenne, ha itt véletlenül eltévedne. „Hiszen nem látszik semmi tájékozódási pont, falu tornya, se hegy, még csak távoli gulya — kolomp vagy kutyaugatás sem hallik a végtelennek tetsző pusztaságban.” De hát éppen ezért szép, és ezért tetszik a költőnek is. A költőben felidéződnek a kedves gyermekkori élmények, hiszen ő maga is mint tizenkét éves gyermek az erdön hált, és éppen ilyen sűrű, fekete mocsárban gázolt.

A továbbiakban beszámol az érdekes kacsavadászatról, ami különös élményt jelentett neki. Tapasztalatból mondhatja, hogy a kacsavadászat itt egészen más, mint a Velencei-tavon. Itt sokkal több a kacska. A különbség a kettő között olyasforma, mint amilyen a Balaton és a Magas-Tátra vidéke között van. „Milyen nagy a különbség a kettő között! És mégis nemde szép mindkettő? Amaz a nyájas, szelíd, emez a zordon, fenséges szépség.” Ha szél támad — írja —, akkor különösen jólesik a vadászat, mert a vad a nád suhogásától nem hallja a vadász nesztét, és jobban bevárja azt.

Vajda végül is a Palicsfürdő szomszédságában elterülő Vértóról ír. A tó nevét valószínűleg „a rajta úszkáló vadak bizonyos veszedelmétől kapta.” Egy szenvedélyes vadász — véleménye szerint — itt megtalál mindent, amit csak kívánhat. A tó partját sűrű fűzerdő és akácfa szegélyezi. Itt húzódik egy szép kis nyaraló is, amelynek ablakából látszik a tó széle, amely tele van vaddal. Vajda ezúttal is tapasztalhatta a jó bácskai vendégszeretetet, amelyben Milosavljević részesítette.

Vajda János 1885 tavaszán ismét járt Szabadkán, és érdeklődéssel figyelte e város köz- és társadalmi viszonyait is. Újabb itt-tartózkodásának élményeit megírta a *Szerbek és bűnyók* című tárcájában. A cikk a Szabadkai Hírlap tárcarovatában jelent meg 1886. október 17-én. Szinte árad belőle Vajda Szabadka népe és a város iránti mély rokonszenve. Bevezető soraiban utal a Milosavljevićtal való ismeretése kezdetének időpontjára is. A továbbiakban elmondja, hogy a szerencsés véletlen éppen egy szerb családdal hozta közelebbi ismeretségbe. Szabadkán, őszi kirándulásai alkalmával is többnyire szerbekkel érintkezett. Szerb barátjaival igen jó viszonyban élt. Politizálás helyett sokkal egészségesebb dolgoknak tartották a hosszú barangolást a ligetes buckák közt. A költő örömmel tapasztalta, hogy szerb értelmiségi barátjai nagy érdek-

lódést mutattak a magyar irodalom és művészet iránt. A szerb népet lágyabbnak, érzelmesebbnek látja és ezáltal érzelmét is csapongóbbnak érzi, mint a keményebb, erősebb fizikumú magyarét.

Cikkének további részében örömmel állapítja meg, hogy bár Szabadkán kevés helyen fordult meg, mindenütt könyvtárat talált, és a „költészetnek oly alapos ismeretéről tanúskodó ismeretét, amilyennel az akkori irányadó kritikák művelői csak kevesen dicsekedhettek”.

Vajda Szabadkára utazása alkalmával gyakran kereste fel Palicsfürdőt is, hogy lábbaját kezeltesse. S itt — különös véletlen folytán — egy szép májusi estén alkalma volt megismerkedni egy bunyeváccal is, akivel a találkozást olyannyira óhajította. Vajda mély emberi rokonszenvvel ír az itt megismert bunyevácokról (Szabadkai Hírlap, 1886. október 17.).

Irónk végtelenül visszahúzódó és zárkózott egyéniség volt: irtózott a lakomáktól, pohárköszöntőktől és a zajos társaságtól. Ennek ellenére már Szabadkára érkezésének első napjaiban azon vette magát észre, hogy hol itt, hol ott nagy társaságban ül hosszú asztal körül, s hol a város polgármesterének, hol pedig egy szomszéd város főispánjának felköszöntőjét hallgatja. Meglepődve és örömmel tapasztalja, hogy Palics már májusban nagyon formalmas fürdőhely: „mozgalmasabb, élénkebb, mint némely híres cseh fürdő-világ város” — írja. Végül gyönyörű leírást ad Palics szépségéről és az ott uralkodó hangulatról.

Életében igen nagy szerepet játszott dr. Milkó Izidor, aki sokban hozzájárult költői értékének kiemeléséhez és műveinek népszerűsítéséhez. A szabadkai író t Milosavljević útján ismerte meg, és hosszan tartó, őszinte mély barátság alakult ki közöttük. Vajda János kapcsolata Milkó Izidorral tehát a magánélet keretei között formálódott. Különben pesszimista és igen magányos ember volt. Nagyon hálás Milkónak minden figyelmességért, amelyben az részesítette.

1885. május 21-én ismét Szabadkán járt. Meglátogatta kedves barátját, Milkó Izidort, és annak vendégszeretét élvezte. Látogatása alkalmával neki ajándékozta a *Dal és beszély* című verseskötetét, amely a legújabb lírai költeményeit tartalmazta. Ezt írta bele ajánlásul:

Milkó Izidornak
pályatársi szeretettel
Szabadkán, Május 21-én 1885

Vajda János

1885. június elején ismét Szabadkán járt. Erre vonatkozóan adatot talá-lunk 1885. június 14-én írott levelében. A költő kereste lakásán Milkó Izidort. A polgármesternek is meg akarta köszönni a szíves vendéglátást, amelyben az részesítette. Majd a levél végén röviden utalt arra, hogy szeptemberben valószínűleg ismét Szabadkára jön, „a szabadkai Hungária lakosa lesz és Miloszávlyevitsékkal vadászgatni jár”. (Scheiber Sándor—Zsoldos Jenő: *Vajda János levelei Milkó Izidorhoz*. 20.)

Vajdát azonban nemcsak a vadászat vonzotta Szabadkára. Említettem, hogy lábbajának orvoslása céljából is gyakran felkereste a városhoz tartozó Palicsfürdőt. Sőt nem egyszer anyagi gondjai, zaklatott élete elől is ide menekült, hogy szabadkai barátainak körében találjon pillanatnyi megnyugvást és segítséget. Levelében azt írta, hogy a palicsi iszapkúra használt is, de mivel a kúrát hamarabb abbahagyta és ismét jelentkezett a lábbaja, levélben értesítette barátját, Milkó Izidort, hogy a nyár folyamán ismét Palicsra látogat és augusztus 20-tól szeptember 20-ig a Hungáriában fog lakni. (Levelének keltezési dátuma: 1885. június 27.)

Vajda János sokáig igazságtalanul mellőzött poéta volt, akit nem méltányolt eléggé a közönség sem. Ennek a tudata mélyen lehangolta, elkese-rítette és boldogtalanná tette. 1886. április 20-án azonban írói társaság alakult Pesten, amely meleg hangú felhívást intézett a magyar nemzethez abból a célból, hogy vegyék pártfogásba a kiváló lírikus műveit. Sajnos a felhívásnak

sokáig nem volt meg az az eredménye, amelyet a szervezők elvárhattak volna. Az előfizetők csak szórványosan jelentkeztek. A szervező bizottság már attól tartott, hogy a nagy gonddal megindított mozgalom nem lesz nagyobb hatással a közvéleményre, amikor váratlanul örvendetes hír érkezett. Vajda János két szabadkai barátja, dr. Milkó Izidor és Milan Milosavljević buzgólkodásának eredményeként olyan gyorsan növekedett az előfizetők száma, hogy arra Pesten is felfigyeltek. 1886. május 28-án a Pesti Naplóban *Vajda János és Szabadka* címmel a következő hír jelent meg:

„Szabadkáról azt az örvendetes tudósítást vesszük, hogy ott dr. Milkó Izidor és Milosavljevits Milán ügyvéd buzgólkodása folytán már eddigelé nem kevesebben, mint százketten rendelték meg Vajda János műveit. Ily fényes eredmény, amely egyaránt megtisztelő a költőre, akinek művei ily érdeklődést keltenek, mint a városnak, amelynek közönsége ily lelkesen pártolja a nemzeti irodalmat. Óhajtható, hogy a szép példa hazánk vagyonosabb vidékén mentől több követőre találjon, s hogy a megyékben és városokban mozgalom induljon meg Szabadka példájára egy kitünő magyar költő műveinek terjesztése érdekében...”

A Szabadkai Hírlap 1886. május 30-i számában újabb adatot találunk arra vonatkozóan, hogy Szabadkán Vajda János műveire az előfizetők tömegesen jelentkeznek. A cikk közli a megrendelők névsorát is. Az előfizetők névjegyzékének élén Milosavljevićné nevét olvashatjuk. A cikk továbbá megjegyzi, hogy a szabadkai közönségnek mély érdeke van a költői szép íránt. Biznak abban, hogy a megrendelők névsora még növekedni fog, mert „... Vajda János műveinek egy művelt magyar család asztaláról sem szabad hiányozniok”. Mivel dr. Milkó Izidor és Milan Milosavljević sokat fáradozott azon, hogy Vajda János művei számára minél több előfizetőt gyűjtönsön, az említett cikk írója az ügy iránt érdeklődőket e két neves gyűjtőhöz irányította:

„Kérjük azért az ügy iránt érdeklődőket, hogy előfizetéseikkel, illetőleg megrendeléseikkel Milosavljevits Milán vagy dr. Milkó Izidor urakhoz fordulni igyekezzenek.”

A felhívás eredményes volt. Vajda műveire újabb előfizetők jelentkeztek. S ezzel Szabadkán összesen száztizenötön rendelték meg a költő műveit. Ez olyan fényes eredmény volt, amelyért a központi hírlapok is méltán adóztak elismeréssel Szabadka városnak.

A Szabadkai Hírlap 1886. június 6-án ismét cikket közölt az új előfizetőkkel kapcsolatban. Befejező része így hangzott:

„Ha minden város közönsége hasonló érzéseket mutatna a költői szép íránt, és hasonló támogatásban részesítené a hazai irodalmat, — akkor a Vajda János érdekében kibocsájtott felhívás nem vesztén el célját.”

Szabadka értelmisége nagy lelkesedéssel karolta fel ezt az irodalmi ügyet.

Vajda János később baráti levélben köszönte meg Milkónak azt az őszinte lelkesedést, amelyet tanúsított az ő műveinek előfizetői ügyében. „Szabadka ez idő szerint úgy viseli magát, mintha nem is Budapest, de ő volna az ország fővárosa, a nemzeti irodalom és kultúra központja.” (l. m. 22.)

A Szabadság című lap 1886. június 6-i száma Szabadka példáját szép és követendő példaként emeli ki:

„Az itteni előfizetők száma most már száztizenöt. Érdekes adat, hogy az ország összes vidékeiről még eddigelé nem jelentkezett a kitünő költő műveire annyi megrendelő, mint pusztán Szabadkáról. Remélhető azonban, hogy városunk jó példája buzdító hatással lesz más városok és vidékek közönségére is.”

Szabadka példája lelkes követőkre talált az ország más városaiban is. A Szabadság című lap 1886. június 20-i száma már így számol be erről:

„A kiváló költő műveinek terjesztése érdekében megindított mozgalom folyton nagyobb arányokat ölt, és naponta újabb hírek érkeznek az ország különböző városaiból, az azokban megindult agitációkról... Zomborban, Szedgen és Baján nagyban buzgólkodnak az előfizetők gyűjtésében.”

Az újságok akkor már bátran és szívesen írták ki Vajda János nevét jó nagy betűkkel, s készségesen közölték hétről hétre azoknak a lelkes ifjaknak a nevét, akik a nagy költő műveire előfizettek.

Vajda János 1886 júniusában ismét városunkba készül. A Szabadkai Hírlap 1886. május 30-án rövid cikket közöl erről az eseményről.

„Vajda János hírneves költőnk — mint biztos forrásból értesültünk — jövő hónap közepén Palicsra utazik, ahol több hétig szándékozik üdülni. Szívesen látjuk.”

Szabadkára utazásának óhaját Vajda barátjához intézett több levelében is megerősítette.

Az 1886. június 27-én keltezett levelében újabb szabadkai utazásának időpontját mérlegeli. Írja, hogy még nem tudja pontosan, hamarjában elmegy-e Palicsra, de „Szabadkára bizonyosan ellátogatok — aug. szeptember hónapban abba a kedves „Nemzeti”-be, (vagy Európa?) a hol olyan otthon éreztem tavál (!) is magamat”. (I. m. 28—29.)

A következő levélben, amelyet 1886. július közepe táján írt, beszámolt arról is, hogy augusztusban vagy szeptemberben biztosan leutazik Szabadkára. Majd boldogan megjegyezte, hogy „Szabadka város rokonszenve, jó vélekedése irántam nekem oly drága, hogy annál féltettebb kincset nem ismerlek”. (I. m. 30.)

Időközben, az előfizetési akció szabadkai sikerének hatására, Baján is agitáció indult meg Vajda János műveinek előfizetésére. Ez nagy eredmény volt. Majd Milkó és Milosavljević újabb gyűjtésének eredménye ismét fellobbantotta Vajda lelkesedését, s az 1886. július közepe táján kelt levelében így fejezte ki hálálkodását két barátjának:

„Amit pedig Ön és Mil. M. tettek, az fittyet hány minden hálálkodási erőlködésemnek(!). De gondolom, még az egész becsületes sajtó és irodalom is mélyen meg van hatva az önök emlékezetes, fényes példát adó, nagyszerű működésük által. Föl lesznek írva, mint az irodalompártolás Napoleonjai.” (I. m. 30.)

Még ez év októberében megjelentek Vajda János összegyűjtött művei a budapesti könyvpiacon. A Szabadkai Hírlap tudatja a széles olvasóközön-séggel, hogy azt hamarosan megküldik a szabadkai megrendelőknek is. Erről 1886. október 17-i számában így ír:

„Vajda János összegyűjtött művei ma jelennek meg a budapesti könyvpiacon, s legközelebb küldetnek meg a szabadkai megrendelőknek. Értesítjük a költő helybeli előfizetőit, hogy a fűzött példányokat Székely Simon helybeli könyvkereskedőnél átvethetik, aki a művek kiszolgáltatására vállalkozni szíves volt. A díszkötésű példányok csak 3—4 hét múlva lesznek a megrendelőknek megküldhetők, mert a könyvek kötése hosszabb időt vesz igénybe. Végül a kiadó hivatal nevében kérjük az utánvételes megrendelőket, hogy a részükre postán érkező példányokat átvenni szíveskedjenek. Mai számunk a nagybecsű műből mutatóványt közöl.”

Mivel az érdekelt előfizetők nem kapták meg időre a megrendelt példányokat, a lap 1886. október 24-én értesítette őket a késés okáról, és egyben kérte azok szíves elnézését és türelmét:

„Vajda János munkáinak előfizetői — mint értesültünk — azon okból nem kapták meg példányaikat, mert csak kevés példány készülvén el azok mutatóvány gyanánt a könyvkereskedőknek küldettek szét. E késedelemért azonban az előfizetők fényesen lesznek kárpótolva, mert a Révai testvérek könyvkereskedése, mint a mű kiadója, az összes előfizetőknek — azoknak is, akik fűzött példányokat rendeltek — bekötött példányokkal fog kedveskedni.”

A Szabadság című lap is foglalkozott Vajda műveinek előfizetőivel és megrendelőivel. 1886. november 28-án cikket közölt arra vonatkozóan, hogy az érdekelt személyek hol és kinél vehetik át megrendelt példányaikat:

„Vajda János művei már megérkeztek és a t. előfizetők felkértenek, hogy példányaikat 10 kr. szállítási díj lefizetése mellett Székely Simon úr könyvkereskedésében vegyék át. Azon t. vevők, kik a művet utánlevéllel rendelték meg, arra kértnek, hogy a postán megküldött példányt váltsák ki. Végül a díszpéldányok előfizetői értesítettek, hogy példányaik, amelynek elkészítése huzamosabb időt vesz igénybe, pár nap múlva szintén meg fognak érkezni.”

S így Vajda János, akit eddig évtizedeken át mellőztek, egyszerre népszerű és felkarolt költő lett. 1887-ben, amikor verseinek kiadására készült, már a magyar írók egész csoportja állt mögötte. Hirtelen népszerűsége arra vallott, „hogy titokban új szellem serdül, amely már nem veti alá magát a társadalmi konvenciók irányításának, s nem rak gátat a lélek sugallataira sem”. (Kömlös Aladár: *Az új magyar líra.*)

Vajda János szerette volna okosan kihasználni Szabadkán aratott nagy népszerűségét, jómódú barátainak bizalmát és segíteni akarását: elhatározta, hogy képviselőnek jelölteti magát. S most már izgatottan készült Szabadkára, hogy ezt személyesen is megbeszélje barátjával, s kikérje véleményét az ügygel kapcsolatban. 1889. december 31-én izgatottan írta Milkónak:

„Legközelebb lerándulok Szabadkára; akkor bővebben az okok felől, amelyek arra indítanak, hogy ha valahol lehetőség kínálkozik, elszánjam magamat a képviselőségre. Most már csak arra kérem, hogy — mód nélkül kevés levén az idő — szíveskednék nekem egyelőre és lehetőleg azonnal véleményét megírni e tárgyban; t. i. egyáltalán képzele-e lehetőnek ez ohajtásom valóságát?” (l. m. 42.)

Sajnos, Vajda Jánost hivatalosan nem jelölték. Neki magának pénze nem volt. A választási kiadások fedezésére pedig még gazdag barátja, Milan Milosavljević sem vállalkozhatott. Így sem 1887-ben, sem 1892-ben nem lett Szabadka képviselője.

Sokszor menekülni akart a zajos nagyvárosi élet bűzös légköréből, piheni szeretett volna Palicson és kedves barátjai körében. 1888. június—júliusi levelében meg is írta szándékát dr. Milkónak. Egy ideig azonban még tündött, tépelődött, hogy mit tegyen. Illik-e elfogadni az ingyenlakást a palicsi fürdőben a szegény Szabadka várostól akkor, amikor azt pénzért is kiadhatnák. Vajdának ezt a kedvezményt Szabadka akkori polgármestere, Lazo Mamužić, egyszer és mindenkorra felajánlotta. Persze Vajda szerénységére jellemző, hogy mindig a szezon legelején vagy a legvégén jelentkezett a szobáért. Úgy gondolta, hogy így kevésbé károsítja meg a várost, mintha a főszezonban foglalta volna el a lakást a fizetővendégek elől. Aggályairól így írt:

„Még eddig sehol se voltam, de most már nincs maradás: kiúz a bűz és e héten legfőlebb (!) csütörtökön valamerre elbujdosom. De hova? Ez a nagy kérdés. Palityról éppen a mai lapokban olvasok elrettentő dolgokat, — hogy ott mekkora a zaj... Kivilágos virradatig. (Azt akarja mondani a költő, hogy a „nagyépület”-ben reggelig mulatnak a szabadkai urak a cigányzene mellett, amit ő nagyon rossz néven vett tőlük.) Nincs üres szoba... Igaz-e vagy csak megengedett reklám? S egyáltalán most már ha adnának is egy szobát díjtalan, nem járna-e ez kárral a városra, és illő lenne-e elfogadnom?...” (Bácsmegeyi Napló 1923. ápr. 30.)

Vajda 1888. augusztus—szeptemberi levelében ismét megerősítette, hogy Szabadkára készül. Elutazása előtt azonban levélben tapintatosan megkérdezte barátjától, Milkótól, vajon Milan Milosavljević otthon van-e, s tudná-e fogadni. Ezt írta:

„Szíveskednék velem egy sorban tudatni, vajon Miloszávlyevits Milán otthon van-e? Vagy nem tudják-e mikor érkezik haza?

Én írtam ezelőtt két héttel Konstantin úrnak (Miloszávlyevits unokaöccse), de nem jött tőle válasz. Már most ez is fontos, mert útbalgazító volna reám nézve tudni, vajjon Konstantin úr miért nem felelt? Mert ha levelem megkapta és még nem írt, ennek lehet az az oka is, hogy Miloszávlyevitsék már nem kívánják többé az eddigi barátság folytatását és ezt jó lenne tudnom, mert mitől sem irtózom annyira, mint alkalmatlan lenni oly egyének, akit finomsága és gyöngédsége gátol abban, hogy észrevétesse ellenszenvét.

Voltaképpen már hetek óta készülök le Szabadkára és szeretnék mielőbb ott lenni, de előbb tudnom kellene, hogy M.-nál valószínű-e a szíveslátás? (Mivel vadászni a vízre csak velem lehetek.)” [Baedecker: Vajda János (X.). Bácsmegeyi Napló, 1923. március 4.]

Elmondhatjuk, hogy Vajda nagyon udvarias hangját érezzük ki a Milkóhoz írt levelekből. A költő barátaival szemben igen tartózkodóan és tapinta-

tosan viselkedik, ügyel arra, hogy a kapcsolatokat megőrizze. Túlérzékenysége miatt gyakran kedvezőtlennek minősített jelentéktelen mozzanatok. Izgatott lelkiállapotban el akart háritani magától minden újabb inzultust. Ezért védekezett. Innen eredt a bocsánatkérő hang és az érdeklődés a szabadkai utazások előtt: nem alkalmatlan-e a látogatása, élvezi-e még barátai eddigi szeretetét.

Levelei általában keltezetlenek vagy hiányosan keltezettek voltak. Egyik-másik levél megírásának idejét a megmaradt borítékon olvasható postai bélyegző árulta el. Így természetesen a levelekből nem lehet teljes pontossággal megállapítani a költő szabadkai és palicsi tartózkodásának időpontját.

1892-ben sajnos már nem tudott eljutni Szabadkára, bármennyire óhajtotta is azt. Erre utal 1893. augusztus 29-én keltezett levelének néhány sora: „Már tavál (!) se mehettem Szabadkára, mint óhajtottam volna és most megint ugyanazon scrupulus tartóztat. — Tudniillik, nem tudom, vajon mint gondolkoznak vidéken az emberek a kolerát illetőleg? Nem szeretném, ha megijednének tőlem...” A költő kifejezte óhaját is az utazással kapcsolatban: „... úgy szeretnék még egyszer a ludasi tavon kacszáni”. (l. m. 43.)

Vajda 1893-ban tehát a kolerajárvány miatt nem jött Szabadkára.

1893 májusában ezúttal Pesten találkozott a két irodalombarát. Találkozásuk emlékére a költő Milkónak ajándékozta legújabb verseskötetét:

Milkó Izidornak
Szeretettel emlékül
Budapest, Május 9. 1893.

Vajda János

S így az idős Vajda János kapcsolata Szabadkával lassan teljesen megszűnik.

A Szabadkai Hírlap 1897. január 20-án gyászkeretes hírben közölte az olvasókkal a szomorú hírt, hogy Vajda János, a jeles költő meghalt. A továbbiakban megjegyezte, hogy a szomorú hír a szabadkaiakat külön is érinti, mert Vajda János nagyon szerette Szabadkát, és évekkal ezelőtt Palicson szeretett nyaralni. Továbbá, hogy szoros barátságot tartott fenn két szabadkai ügyvéddel. Azt, hogy a költő valóban szerette a várost és annak embereit, bizonyítja rokonszenves cikke is, amelyet a szabadkaiak életéről és a bunyevácokról írt.

S e szomorú gyász hírrel Szabadka olvasó- és irodalompartoló közönsége búcsút vett a nagy magyar poétától, aki „olyan könyvörökséget hagyott hátra, amelynek nem lenne szabad hiányoznia egyetlen magyar olvasó embernek a könyvtárából” sem.

FORRÁSMUNKÁK

1. Milkó Izidor: *Gesztenyefám*. Novi Sad, 1966.
2. Scheiber Sándor—Zsoldos Jenő: *Vajda János levelei Milkó Izidorhoz*. Bp. 1958.
3. Komlós Aladár: *Az új magyar líra*. Bp. 1928.
4. Kozocsa Sándor: *Vajda János összes művei*. Bp. 1940.
5. Krúdy Gyula: *Írói arcképek*. Bp. 1957.
6. Bácsmegyei Napló 1923. február 3.
7. Bácsmegyei Napló 1923. február 11.
8. Bácsmegyei Napló 1923. február 18.
9. Özv. Vajda Jánosné Bartos Róza: *Emlékirataim*. Budapesti Országos Széchenyi könyvtár kézirattára.
10. Szabadkai Hírlap 1886. május 30.; 1886. június 6.; 1886. október 17.; 1886. október 24.; 1897. január 20.
11. Szabadság 1886. június 6.
12. Pesti Napló 1886. május 28. (Esti kiadás)
13. Pesti Napló 1898. április 14.; 1898. április 15.
14. Vasárnapi Újság 1883. február 4.
15. Vasárnapi Újság 1885. június 28.
16. Vasárnapi Újság 1911. december 24.
17. Vajda János: *Önbírálat*. Lipcse, 1862.

ÚJABB ADALÉKOK A KALANGYA TÖRTÉNETÉHEZ

STERN LAZÁR LEVELEI SZIRMAI KÁROLYHOZ

„Az ember annyit ér, ahány dologért szégyellnie kell magát.”

G. B. Shaw

Stern Lázár neve a mai olvasók előtt már csaknem teljesen ismeretlen. A lexikonok és a legrészletesebb irodalomtörténeti munkák sem tudnak róla, érdemben úgyszólván sehol nem olvashatunk róla, a kortársi visszaemlékezésekben is legfeljebb utalásszerűen találkozunk a nevével, ha ugyan egyáltalán találkozunk. Csaknem negyven év távlatból elfelejtett írásai úgy hatnak, mint „elhaló morajlás... semmi élet”. Tény, hogy Stern Lázár nem volt nagy író, nevéhez nem fűződnek remekművek, nem volt igazán eredeti alkotó elme, de tanulmányaival, bírálataival, cikkeivel és közéleti szereplésével hosszú éveken át „jelen volt” a két világháború közötti jugoszláviai magyar szellemi életben, szerelmese és fáradhatatlan munkása volt az irodalomnak. Az egykori becskerekai ügyvéd egy ideig a helyi Magyar Közművelődési Egyesület igazgatója is volt, többé-kevésbé rendszeresen publikált a Kalangyában és a jugoszláviai magyar lapokban. Apámnál mintegy 15 évvel volt idősebb, s a második világháború utolsó éveiben valószínűleg a fasiszta deportálásoknak esett áldozatul. Apámhoz intézett leveleiből kiolvasható, hogy a szélsőségektől idegenkedő, helyenként tüzetlenül óvatoskodó, de mindenképpen haladó szellemű ember volt, aki legalább szűkebb pátriájától a teljes feledésnél feltétlenül többet érdemelne. Leveleinek tanúsága szerint apámnak, a Kalangya akkori szerkesztőjének néprajzi, művészettörténeti és gazdaságpolitikai tárgyú cikkeket, tanulmányokat, valamint könyvkritikákat küldött, amelyeknek nagy része — Spectator aláírással — megtalálható a harmincas évek második felének Kalangya-számaiban.

Apám Stern cikkeit olykor nem csupán stilisztikai szempontból dolgozta át, de ha szükségesnek látta — a cikkekhez kapcsolódó legújabb szakirodalom áttanulmányozása után —, tárgyi javításokat is végzett. Ebből aztán többször adódtak féreértések, viták, de tartós összetűzések soha, mert Stern jól tudta, hogy apám mennyire komolyan vette és lelkiismeretesen végezte hálásnak semmiképpen sem nevezhető szerkesztői munkáját, s a stílusjavításokhoz mindig „kész örömmel járult hozzá”. Stern Lázár csupán akkor neheztelt komolyabban, amikor egyik cikkébe apám előzetes megbeszélés nélkül betoldott egy olyan mondatot a „közös kötelességvállalásról”, amelyet talán a

cikkíró is vallott, de pozíciója miatt nem mert leírni. Hadd jegyezzem itt meg, hogy apám ugyanerről a témáról egyik saját nevével jelzett cikkében még bátrabban és még egyértelműbben mondta ki véleményét. Már ebből az egyetlen példából is kitűnik, hogy a levelekben gyakran találunk utalásokat a régi Vajdaság kulturális eseményeire, íróira, az akkori vezetők álláspontjára, személyi harcokra...

Irodalmi kérdésekben Sternnek gyakran volt különvéleménye. Ebből azonban tévedés lenne arra következtetnünk, mintha a becske-reki ügyvéd pusztán különködésből, makacsságból tette volna ezt, hiszen érvelésében legtöbbször fellelhetőek voltak az elgondolkodtató részigazságok. Ez éppen úgy vonatkozik a Roger Martin du Gard-ról szóló cikkére, mint a Babits európai irodalomtörténetéről írottakra. Ez utóbbiban ugyanis nem arról van szó, mintha mindenáron el akarná marasztalni Babits művét, hanem arról, hogy *Az európai irodalom történetét* mint történeti művet elhibáztottnak találta.

A levelekből az is kiolvasható, hogy a korabeli írók véleménye mennyire különböző volt egy-egy folyóirat szerepét és tartalmát illetően. A szerkesztőnek minden következetességére és erélyére szüksége volt, hogy megvédje irodalmi elveit és szerkesztői koncepcióját, amelynek helyességét azóta már jórészt igazolta az idő.

Úgy gondolom, nagy kár lenne, ha az idő tengerében elvesznének ezek a levelek, amelyek apró, de értékes adalékok a régi vajdasági magyar irodalom és a *Kalangya* történetéhez s elsődleges források a jelen és a jövő irodalomtörténészei, kutatói számára.

STERN LAZÁR LEVELEI SZIRMAI KÁROLYHOZ (1936—1940)

1936. VI. 16.

Kedves Szirmai Uram!

Hosszabb szünet után idezárva küldök egy kis kritikát és ismertetést Donkan Rupertnek nagyon aktuális könyvéről *Arábia feltámadásáról*. — Becses felszólításukra pedig itt küldök egy kis memoárt olvasmányalmról és terveimről.

Jelenleg Babits irodalomtörténetének kritikáját és méltatását készítem elő. Minthogy a műről jelességeinek kellő kiemelkedése mellett van egy-két erősebb, bár tisztán tárgyilagos megjegyzésem is, nem tudom, alkalmas lesz-e az arra, hogy azt Babits írói tekintélye mellett a *Kalangya* leközölje. Ugyanis Babits művét mint történeti művet elhibáztottnak találom.

Kéri idevonatkozó sz. értesítését baráti tisztelettel:

dr. Stern Lázár

1936. XI. 6.

Kedves Szirmai Uram!

A holnapi napon Sztári Becsejen tartandó ünnepség közben nyújtják át Önnek az irodalmi érdemeket manifesztláló ezüstkoszorút. Engedje meg, hogy ez alkalomból szívemből üdvözöljem Önt.

A zavaros irodalmi vizekben Ön próbált harmóniát és rendet teremteni. A központi irodalomból való leválás és önálló irodalmi életbe szökkenés vajúdásaiba és káoszába Ön iparkodott nívót és sztandardot bevinni. Harcolt a Sturm und Drang periode minél simább és méltóbb áthidalásáért. Sebeket is kapott, melyek talán most is sajognak. De az általános elismerés el fogja Önnel azokat felejtetni.

Újból üdvözlöm Önt és maradok nagyrabecsülésem kifejezése mellett ószinte híve:

dr. Stern Lázár

1936. XII. 16.

Kedves Szirmai Uram!

A Kalangyáról egész pozitív formában hírlík, hogy anyagi okokból végleg megszűnt.

Nagyon kérem, legyen szíves értesíteni, igaz-e a hír, s hogy a hír való-sága esetén van-e kilátás újabb folyóirat megjelenésére, vagy egészen el van ejtve annak gondolata is.

Szívélyesen üdvözlí Önt mindig kész híve

dr. Stern Lázár

1937. VI. 23.

Kedves Szirmai Uram!

Ittlétekor röviden érintettük annak a lehetőségét, hogy a magyarság önmegadóztatását kellene igénybe venni a kultúrcélok zökkenés nélküli s állan-dósággal biztató megvalósításának a lehetővé tétele végett. Említettem, hogy ezt az álláspontomat itt nem osztják s nagyon pesszimizstikus szemmel nézik. Lehet, hogy jobban ismerik nálamnál a magyarság gondolkodását s nekik van igazuk, de akkor le kell mondanunk mindennemű komoly s nagyszabású kul-túrmozgalomról, akkor tiszta feccsérlés minden arra fordított energia, akkor a jószerencsére s a végzetre kell bízunk mindent. Minthogy azonban ez mindenképpen szomorú álláspont, amelybe én egyszerűen belenyugodni nem tudok, a Kalangya útján a nagy nyilvánosság elé óhajtanám azt vinni. Ez a célom az idezárt cikkel. Ám szóljanak hozzá, akár a részletekre kiterjedőleg is — amit egyelőre korainak tartok —, akár elvileg. Tisztázódjék az eszme. Talán így derül ki valami egységes s a maival szemben haladást jelentő álláspont.

A merev passzivitást, a nyugalmas semmittevést a magam részéről nem tartom helyesnek. Gondolkozzék a dolog felől, szóljon Kegyed is hozzá, esetleg dr. Draskóczy.

A cikk közlését s szíves értesítését kéri baráti üdvözllettel régi híve

dr. Stern Lázár

1937. VII. 7.

Kedves Szirmai Uram!

Folyó hó 4-én kelt becses levelére elsősorban engedje megjegyeznem, hogy én abban a meggyőződésben voltam, miszerint a teljesen légből kapott egyéni támadások méltóan el lettek intézve a Kalangyában foglalt alapos és szép cikkekkel. Minden irodalmi vállalat ki volt téve a múltban is, és ki lesz téve a jövőben is a be nem érkezettek és ki nem forrottak hasonló támadá-sainak. Különben is, a vezetőség és az értelmiség körében ma már más a szellem és más szemmel néznek a Kalangyára, mint azelőtt. A jövő a Ka-langyáé.

Ami a cikkeimre tett megjegyzést illeti, nem csinállok kabinetkérdést a két lábon való járásból, bár Darwin és társai után nem voltam elkészülve kifogására, hiszen Freud — hogy mást ne említsek — a szexuális libido elméletét éppen a négy lábon járásra, vagy mondjuk a négykézlábon mászkálásra építette fel. Wells — megbocsásson —, de ebben a kérdésben nem tekintély...

A görög cikknél lehet, hogy nem sikerült álláspontomat a szűkre szabott keretben a maga teljes rendszerében világosan kifejteni, ami az én bűnöm, mert igazán nagyon szeretem a világosságot. Leszűrt meggyőződésem, hogy a kultúrát az ember alkotja és nem a környező természet; ez befolyásolhatja a tevékenység iramát és a képzelőtehetség arányait, de alkotó szerepe nincs. Sohasem osztottam a Buckle-féle klimatikus és fizikai tényezők és a maga egészében a Taine-féle miliő-elméletet. A görög csodás ég megvolt sokfelé, de görög kultúra csak egyetlen volt, mert azok a körülmények és viszonylatok, amelyekből az kisarjadzott, csak egyetlenegyszer találkoznak...

Élvezettel olvastam Indiára és Egyiptomra vonatkozó megjegyzéseit. Éppen most olvasom India történetét és azt hiszem, mindezek a kultúrák az én álláspontomból teljesen logikusan levezethetők és megérthetők. Ha nincs kifogása ellene, a közeljövőben ismertetném az én platformomról az indiai kultúrát.

De hiszen én nem is aspirálom azt, hogy föltétlenül igaz legyen minden mondásom. De tartom, hogy jogom van a magam nézetéhez. A nézetek igazsága sohasem lehet kritériuma valamely mű értékességének. Istenem, hiszen nem is tudhatjuk, mi az igazság. A műnek logikusnak, egységesnek és összhangzatosnak kell lenni, és nem szabad abszurd ellentétben állani világos tényekkel.

Ezért az a nézetem, hogy a görög cikkekre tett megjegyzései nem helytállóak.

Természetesen ezzel a közlés vagy nem közlés kérdésénél nem tudom, de nem is akarom befolyásolni.

Kérem szíves értesítését, hogy mikorra remélhető a cikk leközlése. Ha két-három hónapról van szó, semmi kifogásom az ellen, hogy a cikket magánál tartsa. Csak arra kérem, legyen szíves vigyázni, hogy el ne kallódjék, mert nekem teljes másolatom nincs róla, egy részét ugyanis egyszerűen lediktáltam készen a nyomdafestékre, és másolatvételtől megfedelkeztem.

Sok szeretettel maradok igaz híve és tisztelője:

dr. Stern Lázár

1937. IX. 3.

Kedves Szirmai Uram!

Ma kaptam kézhez a Kalangyát. Még nem olvastam s így nem tudok róla nyilatkozni. De a tartalomjegyzék s az írók neve jót ígér. Engedelmevel olvasás után visszatérek rá.

Sajnálom, hogy *A kisebbség kultúrája* c. cikkem nem jelent meg. Szabadna kérdezni ennek okát? Nem kérdezném, ha b. levelében nem írta volna, hogy a szeptemberi számban meg fog jelenni.

Szíves válaszát kéri igaz híve és tisztelője

dr. Stern Lázár

1937. IX. 22.

Kedves Szirmai Uram!

Már Novi Sadon, hol találkozni reméltem, hallottam betegségéről s nagyon örülök a b. soraiban jelzett javulásnak.

A Kalangya bajairól is hallottam egyet-mást, s ezt nagyon szomorú dolognak tartom. Nemcsak a Kalangya, hanem az egész magyar kultúra itteni végzetét látom ebben. A magyar áldozatkészség vagy hiányzik, vagy valamilyen módon nem tudunk ahhoz hozzáférni. Bármi is legyen az oka, az eredmény, a küzdelem kilátástalansága ugyanaz. Nagyon jó helyen van Kegyed — aki küzdelemre termett s tele van optimizmussal.

A hosszabb cikket kérem visszaküldeni — megpróbálom azt Magyarországon elhelyezni. A Távol-Keletről írtam most egy cikket újabb tanulmányaim nyomán, melyben Kína s Japán múltja s kultúrája nyomán új szempontból próbálom megvilágítani a mai összetűzést s annak történelmi korszakra vetített várható kimenetelét. De sajnós az is vagy 15—16 oldalra terjed. Valahogyan nem tudok rövid lenni, pedig azt hiszem, nem szaporítom a szavakat. A tárgyak természete hozza magával a cikk hosszúságát. Ha nem közölhető, be se küldöm. Megpróbálom a rövidítést, de sokat nem remélek tőle.

Kérem szíves véleményét: küldjem a cikket vagy ne küldjem? Attól félek, sokat fog az is veszíteni aktualitásából, bár lényege hosszabb időre szóló prognózisból áll.

Öszinte üdvözetem kifejezése mellett várom szíves válaszát, ki maradok igaz híve:

dr. Stern Lázár

1937. IX. 24.

Igen Tisztelt Szirmai Uram!

A tegnapi levelemben jelzett tanulmányt *A Távol-Kelet a XX. században* címmel sikerült 10 oldalra összeszorítanom. Talán ilyen megrövidített terjedelmében lehetséges annak közzététele. Kérem azonban azt még lehetőleg az októberi számban közzétenni, mert az események által aktualitásukat veszíthetik minden nap a tanulmányban foglalt prognózisok.

Nagyon szeretném, ha kérésemet teljesíthetné. Mindenesetre kérem szíves értesítését, és ha a közlés nem volna lehetséges, kérem a tanulmány szíves visszaküldését.

Igaz tiszteletem kifejezése mellett maradok kész híve:

dr. Stern Lázár

1937. X. 5.

Kedves Szirmai Uram!

A Kalangyának ma vett októberi számában találok a kisebbség kultúrájáról írt cikkemet. Nem fogja zokon venni, ha a közlés módja ellen észrevételem van. Egyetlen, de azt hiszem, jogos. Nem a stílusjavításokat értem, melyekre ez esetben nem helyezek súlyt. Hanem a cikknek egy helyen történt tartalmi kiegészítése ellen van kifogásom. A cikkben foglalt ezen megjegyzésem után: „eddig a jugoszláviai magyarság nem ismert közös kötelességeket”, következik az Ön által hozzáadott zárjelezett megjegyzés: „a legvagyonosabbak jó része nem is akar ismerni.” Ezen megjegyzéssel nem azonosíthatom magamat, azt mint szerző nem tehetem magamévá, mert a dolog kényes természeténél fogva sem célzásokat, sem érzékenységeket sérthető agresszivitást nem tartok megengedhetőnek.

Azt hiszem, méltányolja álláspontomat és nagyon kérem, hogy a jövőben — bármily helyénvalók is legyenek a kiegészítések — ne méltóztassék cikkeimet kiegészíteni hozzájárulásom nélkül.

Mikor jöhet, vagy jöhet-e egyáltalán többi cikkem? *A Távol-Kelet* cikk végleg lekéstünk.

Egyébként fogadja régi hívének őszinte üdvözetét:

dr. Stern Lázár

Kedves Szirmai Uram!

Nem szívesen írom e sorokat, mert nem szívesen kifogásolok. De a Kína s Japánra vonatkozó cikk olyan stiláris reformatio in peiuson ment át, hogy azt nem hagyhatom észrevétel nélkül. A stiláris módosítások több helyen értelemmódosítással jártak s mindenképpen a kifejező erő rovására mentek. Az az impresszióm, hogy a szedés is elég rossz...

A jövőben kérem a „javított” cikket hozzájárulás végett velem előbb közölni.

Fogadja szívélyes üdvözetemet, ki maradok régi híve:

dr. Stern Lázár

1937. XII. 22.

Kedves Szirmai Uram!

Ma kaptam kedves levelét és a visszaküldött görög tanulmányt. Sajnálom, hogy a közlés lehetetlennek bizonyult. Nem szeretek házalni cikkeimmel, de ezen esetben kivételesen meg fogom próbálni azt külföldön elhelyezni.

Köszönettel vettem a *Teremtési mondákra* vonatkozó közlését és remélem, hogy a Kalangya legközelebbi számainak egyikében a cikk meg fog jelenni.

Ami becses levelének a stílusjavításokra vonatkozó részét illeti, kész örömmel járulok hozzá minden olyan stílusjavításhoz, amely csakugyan szebbé teszi azt és jobban illeszti össze a nyelv ritmusát. De azt találok, hogy a kínai tanulmányon eszközölt stílusjavítások... több helyen megváltoztatták a szöveg értelmét... Most már meg fogja érteni, hogy micsoda indított levelem megírására. Korántsem maga a javítás, hanem a javítást nem jelentő és az azon túlmenő értelemváltoztatás volt levelem megírásának a szülőoka. Jövő cikkeimnél legyen szíves a javításoknál óvatosabban eljárni és ha netán kételyei volnának, talán a szándékozott javításokat előbb velem közölni. Azt hiszem, ezzel minden félreértést eloszlattam.

Minden jókat kívánok úgy az ünnepekre, mint a jövő évre és maradok baráti üdvözzellett tiszteelője:

dr. Stern Lázár

1938. II. 22.

Kedves Szirmai Uram!

Úgy látom, hogy *Világteremtési mondák* c. cikkem nem jelenik meg a Kalangyában. A Kalangya átalakul szépirodalomná s annak kritikájává. Elvontabb, a mai élettől s az irodalom mindennapi kenyerétől, annak közvetlen szükségleteitől s célkitűzéseitől távol álló cikkekre ma nincs szükség.

Belátom ennek jogosultságát. A mi irodalmi viszonyaink között ez csakugyan mindennél fontosabb.

Azt hiszem, hogy ilyen körülmények között jogosult az a kérésem, hogy fenti cikkemet lenne szíves visszaküldeni.

Fogadja üdvözzeltem kifejezését, ki maradok készséges híve:

dr. Stern Lázár

1938. XII. 3.

Kedves Szirmai Uram!

Nagyon súlyos aggályaim vannak azon fölfogás és azon eljárás helyesége tekintetében, amelyet a jugoszlávai magyarság kultúrmozgalmának vezetői a magyarság megóvásának érdekében tanúsítanak. A kultúrmozgalom

együttal a magyarság mint ethnosz, mint népi egység megóvását kell hogy jelentse, ezt pedig csak úgy lehet elérni, ha nem csupán a vezetők, hanem a vezetettek is bizonyos aktív tevékenységet fejtenek ki... Ennek itt helyben is iparkodtam kifejezést adni, de sajnos, minden eredmény nélkül. Nem tudom, hogy az új Kalangya hajlandó-e kisebbségi érdekek és világnézetek tárgyalásának megnyitni hasábjait vagy nem. A probléma nehéz és sok tapintatot igényel. Úgy nagyban kialakult bennem az eszméknek összefüggő sorozata, amelyet azonban papíron még nem rögzítettem meg. A téma nagyon fáradságos voltára tekintettel csak úgy írnám meg a cikket, ha az számíthatna a nyilvánosság rokonszenvére és támogatására. Nyilvánosság alatt nem a vezető rétegeket értem csupán, hanem a vezetetteket is. Egyszóval legyen szíves velem közölni, hajlandó lenne-e egy megfelelő konkrét megállapításokat is tartalmazó cikket a Kalangyában közölni vagy nem.

Várom szíves sorait és maradok régi híve és tisztelője:

dr. Stern Lázár

1938. XII. 6.

Kedves Szirmai Öcsém!

Nagyon kedves levelében kifejezett túlságosan jó véleményét köszönöm, de úgy érzem, hogy nincs jogom hozzá. El voltam készülve arra, hogy Du Gard regényéről szóló kritikámat nem osztja, de mégis azt hiszem, hogy legbelsejében, ott, ahol a vérbeli kritikus székel, nekem ad igazat. Én minden művet a maga valóságos értéke szerint értékelek, ha rossz, én bizony rossznak tartom akkor is, ha világhírű író írta. Elöttem csak a mű lebeg és nem a szerző. A kritika terén Lessing az ideálom, és ma sem tudom meghatottság nélkül olvasni a Literaturbriefe 57 számát, amelyben körvonalazza álláspontját a kritika feladatáról... Nélkülözöm azonban becses válaszát a 3-án kelt levelemben foglalt azon kérdésre, hogy az én különleges és a népet realitásnak vevő álláspontom mellett írjam-e meg kisebbségi cikkemet, és hogy közli-e azt a Kalangya, avagy pedig jobb, ha meg sem írom.

Kérem erre nézve is szíves válaszát és maradok szívélyes tisztelettel:

dr. Stern Lázár

1938. XII. 20.

Kedves Szirmai Öcsém!

A totális államok sajtója sokat ír Anglia széthullásáról. Ez birt rá az ide csatolt tanulmány megírására, melynek szíves közlését kérem. A közelgő karácsonyi ünnepek alkalmával boldog és kedves ünnepelést kívánok nagyon tisztelő régi híve:

dr. Stern Lázár

1939. II. 24.

Kedves Szirmai Öcsém!

Kedves, megértő levelét nagyon köszönöm. Végtelenül sajnálom, hogy nem találkozhattunk. Miért nem látogatt meg? Nagyon örültem volna, ha alaposan kibeszélgethettük volna egymást (!)... Jövő becskereki útja alkalmával számítok b. látogatására.

A magyarság kötelékéből nem léptem ki. Magyar érzésben maradtam, aki voltam. Lemondtam a helybeli Közművelődési Egyesületben viselt igazgató tagsági állásomról, de fenntartottam tagságomat. Fenntartottam s ezt meg is indokoltam, mert a vezetőség játékszerű, a felületeken mozgó eljárását kifogásoltam s úgy láttam, hogy megkerüli a magyarság életbevágóan komoly bajai orvoslásának a megkísérlését.

Nem tudom, ki magyarázta Öcsémuramnak fenti lépésemet úgy, ahogy levelében olvastam, de enyhén szólva sajnálatosan félreértette lépésemet.

Nem tagadom, a magyarországi zsidópolitika is kissé kedvemet szegte. De elhatározásomban nem vezérelt. Sokkal többre becsülöm a magyar kultúrát s erős a bizalmam a nézetek eljövendő alakulásában.

Fogadja szeretetem s becsülésem kifejezését. Tiszteelő híve:

dr. Stern Lázár

1940. IX. 5.

Kedves Szirmai Uram!

Bizonyos csalódással vettem vissza a kritika kéziratát.

Nem tudom, ezek után van-e helye még az én írásaimnak régi helyén. Kant s Montesquieu békeművei nyomán írtam egy kis cikket, — Ortega s Huizinga standard művét szeretném ismertetni egy másik cikkben.

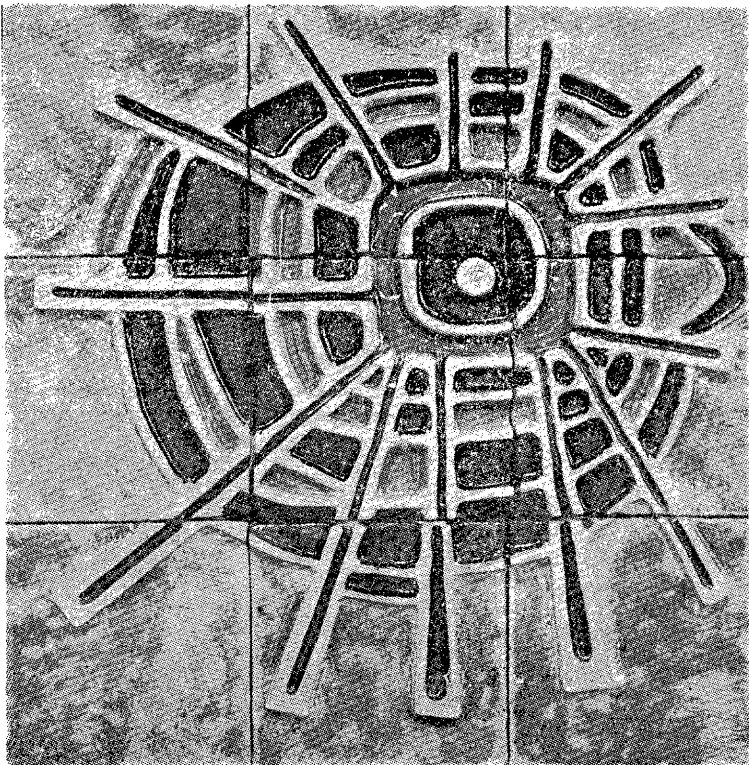
Talán anakronizmussá váltam, talán ezek az írók is vieux jeux-k lettek?

Talán egy-két sorban jelezné ezt, nehogy hiába fáradjak én is, s hiába fárasszam Önt is.

Nagyon kiábrándítottak b. levelének utolsó sorai. Nem tudom, mit gondoljak róluk.

Szeretettel s nagybecsüléssel üdvözlöi régi híve:

dr. Stern Lázár

SZEMPONT

DR. KASZÁS JÓZSEF

AZ ÓVODÁS GYERMEK ÉS AZ IRODALOM

„Valamikor réges-régen, messze északon, egy rengeteg erdő szélén élt egy öregember, gyönyörűsége szép leányával. Hatalmas nyírfák fogták körül a tanyájukat, a fák ágai közt seregestől fészkeltek a nyírfajok, a kunyhó mellett csörgedező forrásból oltották szomjukat az erdei állatok. Történt egyszer, hogy az öregember társaival együtt felkerekedett, és elindult egy távoli országba szerencsét próbálni. Telt-múlt az idő, várta a kislány az apját, de hiába várta, nem tért vissza soha. Ott maradt a lány olyan árván, olyan egyedül, mint a magányos fa a réten. Nagy búsultában estéenként kiült a ház elé és a csillagokkal beszélgetett, hogy hangját ne felejtse. A csillagok pedig megajándékozták az éjszakai égbolt minden fényével. Az emberek el is nevezték a lányt Csillagszeműnek. Ez a lány csillagszemével meglátta azt, amit más nem láthatott, észrevette a hét ajtó mögé zárt titkokat, a föld mélyébe rejtett kincseket. Magányosságában megtanulta az állatok beszédét is. Nappal az erdei vadak őrizték, éjszaka csillagok vigyáztak az álmára. A falubeliek nem értették a viselkedését, és magára hagyták... Így élt Csillagszemű, míg egyszer nagy sokára arra járt egy derék erdészlegény, megszerette, hazavitte a falujába, megtanította szöni, fonni, és még ma is boldogan élnek, ha meg nem haltak.”

A finn népmeséből vett idézet mesehősét, Csillagszeműt T. Aszódi Éva a gyermekkel azonosítja, akinek látásmódja olyan, mint a költőé. A szép iránti rajongása és csapongó képzelete folytán úgy barangolja be a való és képzeletvilág minden elbűvölő, csodás táját, és élvezi a szó varázsát, mint a költő.¹ Mily szerencsés dolog, hogy egyfelől a gyermek lelki alkatánál fogva érzékeny a művészetekre, köztük a korának megfelelő irodalmi alkotásokra, másfelől az irodalom hatalmába kerítő varázsa alól sem mentes. Akár a felnőttekre, rá is vonatkoztathatjuk a görög mitológia híres lantosáról, Orfeuszról szóló regét, miszerint: „Amikor Orfeusz... megpendítette lantját és

1. T. Aszódi Éva: *A könyv megszerettetése a legkisebb korban. Művészetre nevelés a családban.* Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1974. 10—11.

dalba fogott, a madarak hozzá szállottak, a halak felé úsztak, a bokrok és fák megmozdultak és még a vadállatok is előbújtak barlangjaikból.”²

Ha az irodalom és a gyermek kapcsolata ilyen természetszerű és kölcsönös, önkénytelenül vetődik fel a kérdés: Mikor érik a gyermeket az első irodalmi hatások, mikor részesül a gyermek életében először tudatos és tervszerű irodalmi nevelésben? Nem nehéz e közhelyszerű kérdésekre választ adnunk, hisz tudott dolog, hogy a gyermeket az első irodalmi hatások a családban érik. Minden anya gyermeke iránti szeretetének, elragadtatásának egyik megnyilvánulása az, hogy mondókákat, alatókat mondogat, dúdolgat csecsemő gyermekének és alig várja, hogy olyan korúvá váljék, hogy megvehesse számára az első képeskönyvet, leporellót, hogy mesét mondhasson, olvashasson neki belőle. Úgyszintén közzismert — legalább is a pedagógusok körében —, hogy tudatos és szervezett irodalmi nevelésben a gyermek először az óvodában részesül. De már sokkal nehezebb, és talán nem is lehet teljes választ adni — különösen egy dolgozatban — mindarra a sokoldalú nevelői hatásra, amelyben az irodalom az óvodás gyermeket részesíti. Szinte nincs a nevelésnek olyan ága, amelynek megvalósításához az óvodás gyermekek életében közvetlenül vagy közvetetten hozzá nem járulna az irodalom. Az egyes nevelési ágak, mint az esztétikai, erkölcsi és értelmi nevelés céljainak megvalósításában pedig központi helyet foglal el az irodalmi alkotás, s a legcélravezetőbb eszköznek bizonyul a gyermek világnézetének alakításában az óvodai nevelő-oktató munkában.

Miben nyilvánulnak meg ezek a nevelői hatások?

Mint általában a művészetek, az irodalom is a gyermek érzelmi világán át gazdagítja az óvodás értelmi világát, formálja erkölcsi magatartását, alakítja világnézetét. Az óvodás gyermekben az irodalom által kiváltott esztétikai élmények, érzelmi hatások értelmi és erkölcsi formálóerővé válnak.³ E lelki folyamatnak, melyet az irodalom vált ki a gyermekben, a tisztánlátása és meggyőződésünké válása rendkívül jelentős kiindulópont, elvi kérdés a gyermek és az irodalom kapcsolatában, mert elfogadásától vagy tagadásától függ az, hogy az irodalomra a gyermek nevelésében elsődlegesen mint művészetre vagy ismeretforrásra tekintünk. Ugyanis ha az irodalmi alkotást a gyermek nevelésében művészetként fogjuk fel — ahogy egyedül helyes és tudományos —, hatását a gyermekre elsősorban az élményfakasztó, esztétikai nevelésben kell megjelölnünk és csak e hatás függvényeként megvalósulóknak tekintenünk a gyermek értelmi, erkölcsi nevelését elősegítő hatásokat. Ezzel a megszorításunkkal nem az egyes nevelési ágak (esztétikai, erkölcsi, értelmi stb.) fontosságára vagy kevésbé fontos szerepére akarunk rámutatni a gyermek sokoldalú nevelésében — hisz vitathatatlan a nevelés minden ágának egyenlő értéke a gyermek nevelésében —, csupán az irodalom gyermekre való hatásának folyamatát akartuk tudatosítani, mert alapjában tőle függ az irodalom helye és irodalmi nevelésünk eredményes vagy kevésbé eredményes volta az óvodai nevelő-oktatói munkánkban.

E felismerésünkéből természetesen következik, hogy csak a jó irodalmi mű, a művészi alkotás tud a gyermekben esztétikai élményt fakasztani, s

2. *Óvodások verseskönyve*. Móra Ferenc Könyvkiadó. Bp. 1960. 311.

3. Bauer Gabriella: *Az óvodai irodalmi nevelés célja és feladatai. Az óvodai irodalmi nevelés módszertana*. Tankönyvkiadó, Bp. 1973. 8.

az is, hogy az irodalmi mű mindig összhatásával, egész világával (mondani-valójával és művészi kifejező formáival) együtt éri el a komplex nevelői hatást a gyermeknél. Az óvónőnek ezért ismernie kell, melyek azok a tartalmi és formai eszközök az irodalmi alkotásokban, amelyek a gyermek erkölcsi, értelmi, esztétikai, világnézeti, közösségi, munkára való és más irányú neveléséhez hozzájárulnak, mert csak tudatos nevelő-oktatói munka eredményezheti az óvodások sokoldalú nevelését.

Az erkölcsi, világnézeti, közösségi és munkára való nevelésünk céljainak megvalósításához különösen hozzájárul az epikai irodalmi művek mondanivalója, a hősök jelleme és egymáshoz való viszonya s a cselekmény kibontakozása. Népmeséinkből s a népfelzabardító háborúnról szóló történeteinkből igazság-, szabadság- és emberszeretetet, önfeláldozást, tettekkészséget és bajtársiasságot ismernek meg gyermekeink. Pozitív nevelői hatásukra fokozódik érzelmi világukban népük és hazájuk iránti szeretetük, kezd kibontakozni bennük a testvériség-egység nemes emberi érzése.

Bár az értelmi és esztétikai nevelés céljainak megvalósulása összefonódik az említett nevelési ágak céljainak megvalósulásával — elválasztani egymástól az egyes nevelési ágakat csak a könnyebb tanulmányozás végett kényszerülünk — az irodalmi alkotások az értelmi neveléshez leginkább ismeretnyújtó világukkal (az epikus alkotások a gyermek képzeletét és gondolkodását foglalkoztató költői világukkal, cselekményükkel s a gyermek beszédképességét fejlesztő, kifejező, gazdag irodalmi nyelvükkel) járulnak hozzá. Az esztétikai nevelést pedig az érzelmet kiváltó mondanivalójukon túl költői kifejezésformájukkal, művészi kifejezőeszközeikkel szolgálják. (Az epikai művek érdekes szerkezeti felépítésükkel, megkapó cselekménykibontakozásukkal, a hősök jellemrajzával, lenyűgöző költői képeikkel s a költői nyelv stiláris eszközeivel, a lírai alkotások viszont a különleges ritmusukkal, gondolatritmusukkal, rímelésükkel, a vers zeneiségével, dallamosságával, a szójárással, a költői képek újszerűségével, megkapó voltával, a versben előforduló különleges költői szóalkotásokkal, érdekes hangutánzó és hangulatfestő szavakkal, költői szerepáttétellel stb.).

Az irodalom a legrégebb időktől fogva szórakoztatója és nevelője a gyermeknek. A gyermeket a családban spontán, az óvodában és iskolában pedig célszerű és szervezett irodalmi hatások érik, s majd ifjú- és felnőttkorában önálló kapcsolatba kerül az irodalommal. S hogy milyen viszonyulása lesz felnőttkorában az irodalomhoz, az az óvodai és iskolai irodalmi neveléstől függ.

Jóllehet az óvodás gyermek lelki alkatanál fogva érzékeny a korának megfelelő irodalmi alkotások iránt, ez azonban korán sem jelenti azt, hogy az irodalmi nevelésnek nincs rendkívüli jelentősége a gyermek irodalom iránti érzékenységének, szenzibilitásának a kialakításában. Tudott dolog, hogy az ember művészetek iránti fogékonysága nem öröklött, hanem szerzett tulajdonság, s ennél fogva a nevelésnek döntő szerepe van a kialakításában és állandó fokozásában. Ebből a tényből természetesen adódik a kérdés: milyen irodalmi alkotásokkal ismertessük meg az óvodás korú gyermeket azzal a céllal, hogy az irodalmi műveket megszeresse, s hogy azok fejlesszék az irodalom, a művészet iránti érzékét s a könyv iránti szeretetét. Mert e látványlag két különálló cél elválaszthatatlan egymástól, ugyanis a gyermek — megismerkedve a különböző irodalmi alkotásokkal — egyre fogékonyabb lesz az irodalom iránt, és minél érzékenyebbé válik az irodalom iránt, annál job-

ban igényli is a jó irodalmi alkotásokat s a jó könyvet. E gondolatunkban korunk egyik legnagyobb gyermekköltője, Weöres Sándor erősít meg bennünket, amikor gyermekverseiről a következőket vallja: „Fontosnak érzem, hogy a gyermekek olyan ritmikái, zenei strukturális anyagot kapjanak, ami lelkükben osztódni sarjadzani kezd. Azért iparkodom minél zártabbá és dallamosabbá formálni gyermekverseimet, hogy a későbbi felnőtt lelkét megmentsem a formátlanságtól.”⁴

A költő költészetéről vallott felfogása világosan rámutat arra, hogy csak a kiváló művészi alkotásokkal nevelhetjük sokoldalúan a gyermeket és formálhatjuk ízlését, a művészi, a szép iránti fogékonyságát.

Mi teszi az irodalmi műveket erre alkalmassá?

Az irodalom mint művészet az alkotások tartalmi és formai tényezőinek elválaszthatatlan egységével és együttes hatásával éri el az esztétikai élményfakasztást felnőttben és gyermekben egyaránt. Ez a tény arra készít bennünket, hogy a művekre sose tekintsünk egyoldalúan, sose elégedjünk meg csak a mondanivalójuk (epikai vagy lírai) meghatározásával, hanem azzal egyidejűleg állapítsuk meg azokat a költői, művészi kifejezőeszközöket is, amelyekkel a költői mondanivaló testet ölt, kifejezésre jut. Erre annál is inkább szükségünk van az óvodások irodalmi nevelésében, mert az óvodában nem taníthatjuk az irodalmat, mint az iskolában, csupán megismertetjük és megszerettetjük a gyermekkel a korának megfelelő legjobb irodalmi alkotásokat úgy, hogy velük a gyermek sokoldalú nevelését, esztétikai érzékének formálását és beszédképességének fejlesztését is biztosítjuk — ahogy arra írásunkban már utalást tettünk. Mivel az óvodai irodalmi nevelésünk a gyermek életkorától függően különleges módszeres eljárást kíván, amely kizárja a művek gyermekekkel együtt való elemzését, és kizárólag az alkotások művészi értékeinek megláttatásán és átélésén alapul, nagy hozzáértést kíván az óvónőtől mind az irodalmi művek kiválasztását, mind pedig azok óvodai feldolgozását illetően. Dolgozatunk tárgya és korlátozott terjedelme miatt ez alkalommal csak az irodalom óvodásokra gyakorolt sokoldalú hatásával foglalkozunk, s e mondanivalónkkal kapcsolatban sem törekedhetünk teljességre, csupán néhány gondolatunkat szeretnénk elmondani az óvodás gyermek és az irodalom kapcsolatáról.

Óvodapedagógiai gyakorlatunkban már szép múltra tekint vissza az irodalmi művekkel való nevelés. Mint ahogy a családi nevelésünkben, éppúgy az óvodai életünkben is napról napra nagyobb teret biztosítunk az irodalomnak, mert egyre jobban tudatosodik bennünk az irodalmi alkotások csodálatos és sokszínű nevelői hatása. Mondhatjuk bátran, hogy az óvodai életben alig akad még egy olyan „varázs”, amely olyannyira büvkörében tudná tartani a gyereket, mint a költői alkotás. A költői szó nem pusztán szó a gyermek számára, hanem „varázslat”, egy csodálatos világ, amelyben eligazodik, otthonosan mozog, amelyben szabad szárnyalást biztosíthat képzeletének, amelyben gondolatát újabb és újabb felismeréssel gazdagítja, amelyben játékos, mindig cselekvő lény a képzelet és gondolat szárnyán aktivitásba lendülhet, s amelyben a lelke megtelik életörömmel, vidámsággal, pajkos jókedvvel úgy, mint ahogy a költő zsongott az érzésektől és gondolatoktól, amikor alkotta a művet. Tudunk-e egyszerre ennél többet nyújtani a gyermeknek? Úgy hisz-

4. Óvodai nevelés, XXVII. évf. 6—7., 272.

szük, nem. De e sok, sok hatás mindegyike éri-e a gyermeket az óvodai mese- vagy versfoglalkozásunkon? Kérdésünkre, akár a költői kérdésre, nyitva hagyjuk a választ. Csupán azt a gondolatunkat hangsúlyozzuk, hogy amit az óvónő nem látott meg és nem élt át a mű világából, azt óvodásaival sem tudja megláttatni, s még kevésbé megszerettetni. Az óvodai irodalmi nevelésünk eredménye tehát alapjában az óvónő irodalmi, gyermeklélektani és pedagógiai műveltségétől függ.⁵ Kellő irodalmi műveltség nélkül az óvónő nem tudja meghatározni az irodalmi alkotás tartalmi és formai sajátosságait, művészi értékét, gyermeklélektani ismeretek hiányában nem képes felmérni az alkotás gyermeklélekre gyakorló hatásait és bizonytalan pedagógiai tudása folytán pedig nem tudja kellő közelségbe hozni a gyermeket az irodalmi alkotáshoz.

A VSZAT iskoláskor előtti nevelési és oktatási intézményeinek nevelő-oktató tevékenységi programja⁶ meghatározza az óvodákban feldolgozandó irodalmi anyagot, és a velük kapcsolatos feladatokat a következőkben jelöli meg: „— ismertessük meg vele (a gyermekkel) a fejlettségi fokának megfelelő legjelesebb irodalmi alkotásokat (válogatás a magyar irodalomból, a jugoszláv népek és nemzetiségek irodalmából és a világirodalomból) és főleg a népköltészeti termékeket... — érdeklődésének irányítása, felébresztése a könyv iránt, a fejlettségi fokának megfelelő népköltészeti és irodalmi alkotások iránt (a magyar, a jugoszláv irodalom, a nemzetiségek irodalma, valamint a világ-irodalom legjelesebb alkotásai), hogy ezáltal fejlődjön erkölcsi és érzelmi világa.”

Az óvodás gyermek pszichikai fejlettségéből és az óvodai programunk nevelő-oktatói feladataiból következik, hogy óvodai szinten nem irodalom-oktatást, hanem irodalmi nevelést kell végeznünk, vagyis gazdagítanunk a gyermek érzelmi, erkölcsi és értelmi világát az irodalom sokoldalú hatásával. Az irodalmi alkotások erre költői világuknál (mondavalójuknál és művészi kifejező formájuknál) fogva igen alkalmasak.

Az irodalmi mű pozitív érzelmet kiváltó hatása megnyilvánulhat a gyermekvers elragadtató lírai mondanivalójában: az édesanya, a testvér, az otthon, a természet, a haza iránti szeretet, elragadtatás költői kifejezésében (Weöres Sándor: *Buba éneke, Ha vihar jó a magasból, Mély erdön ibolyavirág, Épül az ország*), de kifejezésre juthat a mesék, gyermekelbeszélések hőseinek egymáshoz való pozitív viszonyában: összetartásban, egymáson való segítőkészségben, önfeláldozásban is (Jékely Zoltán: *A három törpe, A három pillangó*, Katajev: *Hétszínvirág*, Branko Čopić: *Az ötödik század futárja*).

A gyermeki érzésvilág gazdagítója, az érzelem kiváltója lehet a gyermekvers különleges ritmusa is. Weöres Sándor, Csánádi Imre gyermekverseiben a költői képek elvarázsoló hatásán túl a ritmus a legerősebb hatású költői kifejezőeszköz. Találónan jegyzi meg Hegedűs András Weöres Sándor verseinek ritmusgazdagságáról, hogy szinte alig akad a *Bóbita* című kötetben két vers, amelyiknek egyforma ritmusa lenne.⁷ Ha tudjuk, hogy milyen fontos formai kifejezőeszköze a ritmus a versnek, s azt is, hogy a gyermek lelke

5. Zilahy Józsefné: *A kötetlen irodalmi foglalkozás kezdeményezésének módja és vezetése. Az óvodai irodalmi nevelés módszertana*, Tk. Bp. 1973. 49.

6. Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 1974.

7. *Gyermek- és ifjúsági irodalom a tanítóképző intézetek számára*, Tk. Bp. 1974, 153.

mily fogékony a ritmusra, jó, ha külön gondot fordítunk a vers ritmusának gyermekeinkkel való megéreztetésére. Sokszor a versnek egyetlen vagy legalábbis központi kifejezőeszköze a ritmus, s ha nem tudjuk a gyermekkel megéreztetni, elsikkad a vers esztétikai hatása is. Weöres Sándor *Csupa fehér* és a *Csiribiri* című verseiben⁷ hol lassú, hol pedig felélénkítőleg vagy ellenkezőleg hol gyorsuló, hol pedig lassuló a ritmus a verssorok ütemekre s az ütemek szótagokra oszlása folytán:

*Reggel süt a pék, süt a pék
Gezemice-lángost.
Rakodó nagyanyó
Beveti a vánkost.*

*Reggel nagy a hó, nagy a jég,
Belepi a várost.
Taligán tol a pék
Gezemice-lángost.*

(*Csupa fehér*)

*Csiribiri csiribiri
Zabszalma —
Négy csillag közt
Alszom ma.*

*Csiribiri csiribiri
Bojtortán —
Lélek lép a
Lajtortán.*

*Csiribiri csiribiri
Szellő-lány —
Szikrát lobbant,
Lángot hány.*

*Csiribiri csiribiri
Fült katlan —
Szárnyatlan szállj,
Sült kappan!*

*Csiribiri csiribiri
Lágy paplan —
Agyad forró,
Lázad van.*

*Csiribiri csiribiri
Zabszalma —
Engem hívj ma
Almodba.*

(*Csiribiri*)

Nyelvünknek sajátossága az egyöntetű beszédritmus. Beszédünkben a hosszabb és rövidebb szakaszokat általában ugyanannyi idő alatt mondjuk ki. Kiejtésben a szakaszok időben kiegyenlítődnek, a rövidebbeket lassabban, a hosszabbakat gyorsabban ejtjük ki. Weöres Sándor *Csupa fehér* című verse két négy-négy verssoros versszakból áll, de a versszak első verssora három, a többi pedig két-két ütemre tagolódik váltakozó két, három, illetve négy szótagú ütemekkel. A különböző szótagszámú ütemek a verssoroknak hol lassú, hol pedig felgyorsuló ritmust kölcsönöznek, s ez adja a vers élményfakasztó hatását az összecsengő rímeivel és megkapó szójátékával. A költő *Csiribiri* című verse viszont úgy épül fel, hogy minden páratlan sora négy szótagú ütemekből vagy ütemből áll, páros verssorai pedig három szótagból álló ütemek. S ezeknek ritmusbeli varriációja kelti a vers tréfás hangulatán, szójátékán és rímeinek összecsengésén túl a gyermekben az esztétikai élményt.

Sokszor a gyermekvers ritmusa a verset mintha tagolná lüktetését, dinamikáját illetően, s ezáltal éri el, vagy legalább fokozza az érzelmi hatást.

Weöres Sándor *Kocsi és vonat* című versének bevezető verssorai lássú, katogó ritmusúak. Majd a vers befejező részében élénkké, zakatolóvá válik a ritmus, mintegy érzékeltetve a vonat haladásának egyre gyorsuló ütemét:

*Jön a kocsi, fut a kocsi:
Patkó-dobogás.
Jön a vonat, fut a vonat:
Zúgó robogás.
Vajon hova fut a kocsi?
Három falun át!
Vajon hova fut a vonat?
Völgyön, hegyen át!*

*Zim, zim, megy a gép, megy a gép,
Fut a sinen a kerék,
Forog a kerék.
Zum, zum, nagy az út, nagy az út,
Fekete az alagút,
A masina fut.*

(*Kocsi és vonat*)

Csanádi Imre *Vadkacsa fürdik* című versében ellenkező ritmushatást érzékelünk. A három versszakból álló vers első két versszaka mozgást kifejező ritmust áraszt, a harmadik versszaka a költői mondanivalóval összhangban, az állapotnak, a mozdulatlanságnak a hangulatát fejezi ki lelassuló ritmusával:

*Szityós réten,
tocsogós réten,
vadkacsa fészkel
zsombék-fészken.*

*Fekete tóban
fürdik-mosdik,
liliomok közt
száritkózik.*

*Tó vize
tele tálal,
sipog sereg
fiókája.*

(*Vadkacsa fürdik*)

A gyermeki lélek jellemzője a képszerű látásmód. Ezzel magyarázható, hogy a megkapó, csodálatos költői képek varázslatukba ejtik a gyermeket: Mind a verses, mind az epikai alkotások költői képei azok a művészi kifejezőeszközök, amelyek a gyermekre legintenzívebben hatnak. Téves az a feltevés, hogy a ritmus és a költői kép mint formai kifejezőelem a vers tartozéka csupán. Jóllehet a versben fontosabb szerepet tölt be a ritmus, mint a prózai művekben, de azokban is megtalálható a szerkezetükben, a cselekményük kibontakozásában és a szövegükben. A költői kép pedig egyaránt jellemzője, kifejezőeszköze a versnek és a prózának. Gondoljunk csak arra, hogy mily csodálatos költői képek fordulnak elő Móra Ferenc *Nagyhatalmú Sündisznócska* című meséjében. Csak a legmegkapóbbakat említsük: „...: jegegyefa tetejében vidoran munkálkodott a pirossapkás Harkály mester; Kis baltácskájával sorra megkopogtatta a hernyóházacska ajtaját. Mackó úr akkorát ütött a fára tányértalpával, hogy a hernyócskák egyszerre begubóztak ijedtükben, (Mackó úr) akkorát horkantott haragjában, hogy a Harkály mester leejtette ijedtében a kis baltáját, (a Sündisznócska) pedergette a bajuszát friss nyírfa balzsammal, ahogy a Mackó urat meglátta, úgy elfogta a reszketés, hogy menten lekonyult a bajusza, mindjárt befelé fordítom tuskéivel

a bundádat, Sündisznócska ravaszul hunyorgott a fekete szemével, mosolygott Sündisznócska a bajusza alatt, A sok erdei egér mind elhagyta ijedtében a csizmáját, (az Ordas mesternek, a farkasnak) úgy villogott a szeme az éhségtől, mint a parázs, most megszabta volna Mackó úr a bundám, Mackó úr pedig úgy rázta a fejét bámultában, mint a szél a mákot, úgy elkullogott onnan, mint akit orron vertek, Sündisznócska pedig azóta még kétszer olyan hegyesre pödrí a bajuszát, mint azelőtt stb.”

A költői képek sokszínűségükkel, szokatlan, meglepő voltukkal, képszerűségükkel nemcsak az érzelmekeltésnek a leghatásosabb eszközei, de a gyermek beszédképességének fejlesztésében is rendkívül fontos szerepük van, mert velük a gyermek játszva, örömmel gazdagítja szókincsét, csiszolja mondatalkotását, ismerkedik meg a költői nyelv kifejezőgazdagságával.

Az irodalmi alkotások említett hatótényezői mellett még sokról kellene szólnunk — s még úgy sem tarthatnánk igényt a teljességre — hisz ahány költői alkotás, annyi költői mondanivaló és kifejezésforma, de az óvodás gyermek életében betöltött szerepénél fogva a költői nyelvről — ha csak gondolatok ébresztésével is — szólnunk kell.

Közismert fogalom az irodalmi nyelv kifejezés. Sokan azt is tudják, hogy az írók, költők nyelvét foglalja, legáltalánosabban meghatározva, magába. De hogy milyen az író, költő nyelve, az irodalom kifejezőeszköze, arról már kevesebben tudnak, csak a vele foglalkozók. Az írók, költők nyelve a legválasztékosabban, érzelmi és gondolatvilágunkra intenzíven hatva, művészi módon fejezi ki az érzelmek és gondolatok gazdagságát. Mivel az irodalom képszerűen fejezi ki a költői mondanivalót, nyelve nemcsak kifejező, hanem képszerű is, s ezáltal a gyermek érzelmi és gondolatvilágának gazdagításában és beszédképessége fejlesztésében a leghatásosabb eszköznek bizonyul. Az óvónőnek különös gondot kell fordítania az irodalmi alkotások nyelvi, stílusi értékeire, kifejezőeszközeire: a szóismétlésre, szóhalmozásra, költői kérdésre, megszólításra, a költői jelzőre, hasonlatra, metaforára, megszemélyesítésre, állandó vonzatokra, mert ezeknek megláttatása a gyermekkel fokozza az alkotás érzelmi átélését, és biztos záloga a gyermek beszédkulturája gazdagításának. Tartsuk mindig szem előtt, hogy az irodalmi alkotás a legtisztább forrása, kristályos hegyi patakja az anyanyelvnek. Minél többet merítettünk a gyermekeinkkel belőle, annál szebben, annál hűbben, választékosabban fogják kifejezni érzéseiket és gondolataikat.

Megpróbáltunk, ha töredékesen is, választ adni az óvodás gyermek és az irodalom kapcsolatára, hangsúlyozva az irodalom sokoldalú nevelői hatását a gyermekekre.

Az irodalmi alkotások nevelői hatásának leszűkítése csupán az ismeretszerzés és a beszédképesség fejlesztésének körére az óvodai nevelésben, vagy akár e hatótényezők tendenciózus kihangsúlyozása és a művek esztétikai hatásának elhallgatása zsákutcába vezet bennünket, mert az ilyen szemlélet az irodalomból mellőzi az esztétikumot, éppen azt, ami az alkotást irodalommá, azaz művészetté teszi. Az ismeretforrás pedagógiai rendszereként elfogadhatjuk az óvodásoknak való mesék, elbeszélések tárgyak szerinti csoportosítását — bár az irodalmi művek tárgyak szerinti megkülönböztetése célszerűtlen —, de a meséket nem tekinthetjük csupán ismeretforrásoknak az óvodai nevelésben, és nem beszélhetünk tárgyakról, természeti jelenségekről, növényekről, háziállatokról, vadállatokról és idegen tájak állatairól szóló me-

sékről, mint ahogy azt a belgrádi Tankönyv- és Tanszerkiadó Intézet kiadásában megjelent *Óvodásoknak való prózai szövegek gyűjteménye (Zbornik proznih tekstova za decu predškolskog uzrasta)* előszavában Milana Perišić teszi. A meséknek ilyen csoportosítása kizárólag az ismeretterjesztés szolgálatába állítja a mesét. Nem művészetnek, hanem a gyermek ismeretvilágát gazdagító eszköznek tekinti csupán, s akarva, nem akarva elmarasztalja a mese művészi kifejezőeszközeinek a gyermek érzelmi világát gazdagító esztétikai hatását.

OLVASÓNAPLÓ

A MARXISTA GONDOLAT FEJLESZTÉSE

Marksizam, odgoj i obrazovanje.
Instruktivni centar, Zagreb; 1974.

A Zágrábi Tanügyi Központ jóvoltából egy gyűjteményes könyvvel gazdagodtunk, mely nélkülözhetetlen olvasmánya a társadalmi-politikai munkásoknak, az ifjúsággal foglalkozó aktivistáknak és főleg azoknak az előadóknak, akiket különleges feladat és felelősség terhel az eszmei-nevelői munka terén az iskolai oktatás folyamatában és a szocialista öngazgatás kialakításának társadalmi gyakorlatában.

A könyv négy részre oszlik: *A marxizmus ma, Marxista nevelés öngazgatású társadalmunkban, A marxista oktatás és nevelés pedagógiai távlatai és Társadalmi-politikai nevelés.* A gyűjtemény huszonnégy írást tartalmaz neves marxista íróink és teoretikusaink tollából, melyek különféle folyóiratokban és más kiadványokban jelentek meg az elmúlt évek során. Már a fejezetek címe is világosan utal a szerkesztő szándékára, hogy a könyvben azoknak a kérdéseknek kell kiemelkedő helyet kapniuk, amelyek nagy szerepet játszanak a tizedik pártkongresszus neveléssel és oktatással kapcsolatos határozataiba foglalt feladatok megvalósításában.

Mint minden gyűjtemény, ez sem eléggé egységes a problémák felvetésének módját, korunk marxista kérdéseinek sokoldalú taglalását, eszmei-nevelő és forradalmi szerepét, valamint azoknak az alapvető témáknak a feldolgozását illetően, amelyekkel a jövőben is rendszeresen kellene foglalkozni. Ez azonban nem csökkenti értékét, nem kérdőjelezi meg időszerűségét és szükségességét a magunk elé tűzött célok elérésében, oktatói-nevelői rendszerünk megreformálásában és marxista alapokra való helyezésében. Ezért igen hasznos és minden előadó számára felbecsülhetetlen kézikönyvvé válik majd.

Korunk marxizmusának aktuális kérdéseiből indul ki, s külön foglalkozik ifjúságunknak a marxizmus iránti viszonyával (Srđan Vrcan) és a marxizmusnak társadalmi életünkben betöltött szerepével (Veljko Cvjetičanin). Második részében külön jelentőségűek azok az írások, amelyek a marxizmusról és a marxista nevelés jelentőségéről (Stipe Suvar), a marxista eszmei oktatás lényegének pontosabb meghatározásáról (Ilija Mrmak), oktatásunk és nevelésünk osztályjellegesen alapuló irányzatáról (Dragutin Franković) szólnak. Harmadik része a marxista oktatás felújításának szükségességével (Stjepan Haladin), a tanulók marxista oktatásának és nevelésének kilátásaival (Mihajlo Ogrizović), a marxista oktatás és nevelés és az iskola viszonyával (Josip Marinković), valamint az iskolának a fiatalok marxista nevelésében betöltött szerepével foglalkozik (Kiro Hadzsi-Vasziljev). Megkülönböztetett figyelemre tarthatnak igényt a negyedik rész dolgozatai, melyek közelebbről meghatározzák a marxista elmélet felismerését és alkalmazását az oktatói-nevelői folyamatban. Külön foglalkozik ez a rész a marxista oktatással és szocialista ne-

veléssel (Nevenka Vejinović), a marxizmussal mint az egyetemi pedagógiai munka módszerével (Jože Goričar), a fiatalok eszmei-politikai nevelésével (Milisav Milosavljević), a társadalmi-politikai neveléssel és szakmai oktatással (Mihailo Popović), míg Velesin Đuričković a fiatalok társadalmi-politikai neveléséről, Ferid Muhić pedig az oktatás filozófiájának problémáiról és stratégiájáról ír.

A gyűjtemény ilyenformán felvetette a marxista oktatás és nevelés legfontosabb kérdéseit, azzal az igénnyel, hogy rámutasson lényegükre, a marxizmusra mint a nevelő-oktatói folyamat tudományos és elméleti alapjára és ennek az öngazgatás alapjain történő átalakulásaira. Rámutat e folyamat megvalósítási lehetőségeire, a marxizmus elfogadásának szükségszerűségére a bíráló öntudat megteremtése alapján, mely megváltoztatni hivatott a meglévőt, abból indulva ki, hogy gyorsabban is, jobban is lehet újat, emberibbet, fejlődőképesebbet teremteni. Mivel az iskolákban az öngazgatói viszonyok fejlődése a tanulókat és előadókat aktív és egyenrangú személyek helyzetébe állítja az oktatói-nevelői folyamatban és a forradalmi társadalmi alakulásokban, a marxista oktatásnak egyre inkább kidomborodik az a jellege, hogy kihát az emberek állásfoglalására, általános világszemléletük kialakítására, új utak keresésére a társadalom forradalmi átalakulásában és a humánus célok megvalósításában. Hogy mindezt elérhessük, szükséges magunkévá tenni a marxizmust mint világszemléletet, állást foglalni a munkásosztály ideológiája és elmélete mellett, aktívan részt venni az öngazgatású társadalom célkitűzéseinek elérésében, emberségesebb emberré válni, ténylegesen részt venni az igazi emberi értékek elfogadásáért és egy emberségesebb emberi közösség kiépítéséért vívott harcban.

A kötet lelkesítően hat és ösztönzi a marxizmusnak mint az öngazgatású társadalom kiépítésének, forradalmi tudományának és módszerének elfogadását, mely a végső cél, a kommunizmus kiépítéséhez vezet. Ebben az értelemben arra is utal, hogy a marxizmus nemcsak tolmácsa, de tényezője is a világ megváltozásának. A marxizmusnak ezt az alapvető lényegét csak azok tudják magukévá tenni, akik a szocialista forradalom mellett foglalnak állást, akik a munkásosztályt mint a forradalom és társadalmi fejlődés alapvető tényezőjét fogadják el. Ebből a szemszögből is tanulságos és figyelemre méltó ez a gyűjtemény.

Ugyanazoknak a problémáknak többfelől való megközelítése már maga is a marxizmus és a nevelés-oktatás közti viszony építő jellegű megközelítését bizonyítja. Függetlenül attól, hogy az írók ezt a problémát különféle szemszögből közelítik meg, a végső következtetés alapjában véve egyöntetű: annak szükségessége, hogy a nevelés és oktatás teljes folyamatának eszmei és tudományos alapjává a marxizmusnak kell válnia, hogy a marxizmust mint fejlődésben levő tudományt és ideológiát szemléljük, hogy a marxizmus a világ megváltozásának tényezője, és hogy ezeken az alapokon kell kiépíteni a diákok, egyetemi hallgatók és más fiatalok világának tudományos szemléletét.

A gyűjtemény igen szemléltetően mutatja be, mennyire összetett a marxista nevelés és oktatás kérdése. A szerzők bírálóan mérik fel benne a marxizmus-leninizmus iránti eddigi viszonyunkat, és rámutatnak arra, hogyan lehet a lemaradást behozni. Bebizonyosodott, hogy az öngazgatású társadalomnak nemcsak szakmailag képzett emberekre van szüksége, hanem olyan szakemberekre, akik ismerik a társadalmi események és viszonyok lényegét, mert ez alapfeltétele annak, hogy a szaktudás is jobban kifejezésre jusson. Ezért a marxista nevelés bővíti és aktivizálja a szaktudást, a marxista és forradalmi elkötelezettségű szakemberek készeknek bizonyulnak munkával és az öngazgatásban való részvétellel igazolni magukat. Így, a munka és az oktatás összekötésével alakul ki a marxista beállítottságú egyén, aki a jövőbe lát és kommunista módjára, termelési és egyéb eredményekkel, fejleszti önmagát és a közösséget, emeli az életszínvonalat, erősíti a szocialista öngazgatás és a társult munka lehetőségeit.

Néhány cikk és fejtegetés — igen helyesen — bírálja azokat az idegen eszméket és elméleteket, melyek a múltban is jelen voltak, és amelyekkel még ma is találkozhatunk a nevelő-oktatói folyamatban. „Nekünk, marxis-

táknak az a fontos feladatunk, hogy szűkítsük más felfogások társadalmi és elméleti hatókörét és fokozzuk saját nézeteink hatóerejét." Nagyon fontos számunkra, hogyan adjuk át a marxista gondolatot a fiatal nemzedékeknek. Ahhoz, hogy a fiatalokat és állásfoglalásukat a marxizmus alapján alakítsuk ki, magunknak is ismernünk kell a marxizmus hagyományait, de még ennél is fontosabb, hogy ezek ismeretében építsük ki „és tegyük őket alkalmassá, hogy a világot és a társadalmat marxista elvek alapján szemléljék, hogy a társadalomban marxista módra foglaljanak állást” (Stipe Šuvar, 140. oldal). Ez annál fontosabb, mivel az előadók egy része eszmeileg még ma sem foglalt véglegesen állást, részben az előzetes ismeretek hiányában, mert keveset tudott meg a marxizmusról, másrészt mert nem fogadja el társadalmunk szocialista öngazgatáson alapuló fejlődését. Ezért az előadók eszmei képzése és marxista oktatása igen jelentős társadalmi feladat. Annál jelentősebb, mivel az előadó „az oktatói-nevelői folyamatban nem tolmácsolhat más ideológiát, csak a JKSZ ideológiáját”. Ez a gyűjtemény tehát nagy mértékben segít-ségünkre lehet ismereteink gazdagításában és marxista fejlődésünkben.

A könyvet a JKSZ tizedik kongresszusának a neveléssel és oktatással kapcsolatos határozata zárja. Ez tetre serkent, előzetes eszmei előkészületekre cikkek és értekezések olvasása révén, és rámutat a problémák megoldásának módjaira.

A gyűjteménynek — sajnos — gyenge pontja is van. Az írásokat észszerűbben is ki lehetett volna választani, közülük néhányat ki kellett volna hagyni, mert — habár utalnak a nevelés és oktatás problémáira és a marxizmus szerepére ebben — nem vetnek fel új kérdéseket, nem tárnak fel korszerűbb megoldási lehetőségeket.

Ennek ellenére a kötet figyelemre méltó, mert eszmei állásfoglalással és gyakorlati megoldásokkal hozzájárul annak az úrnak kitöltéséhez, mely a marxizmus és a nevelés és oktatás között fennállt. Ezért ajánljuk olvasóink figyelmébe ezt a könyvet mint jelentős hozzájárulást a marxista gondolat fejlesztéséhez az oktatói-nevelői munkában.

MILAN M. MILADINOVIC
(Burkus Valéria fordítása)

LEXIKOGRÁFIÁNK NAGY MŰVE

SZERZŐI KÖZÖSSÉG: Szerbhorvát—magyar szótár I—III.

Készítette a Hungarológiai Intézet Szótárszerkesztősége.

Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 1968—1975.

Ez év márciusában hagyta el a nyomdát a szerbhorvát—magyar enciklopédikus szótár harmadik kötete, mely egyben egy nagy, mintegy két évtizedig tartó vállalkozás végét is jelentette. A szótár a jugoszláviai magyarság tudományos szintű erőpróbája volt, számos probléma vetődött fel a munkálatok során, de az akadályokat és a nehézségeket legyőző kitaró munkát végezetül siker koronázta.

Ahhoz, hogy megfelelő módon tudjuk értékelni a szótár eredményeit, felbecsülni a jelentőségét és felmérni távlatait, több olyan lényeges mozzanatra kell felhívunk a figyelmet, mely többé-kevésbé meghatározza a szótár helyét öngazgatású szocialista társadalmunkban, a magyar—dél-szláv kulturális kapcsolatok történetében és a nyelvtudomány életében.

Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány polgárainak alapvető alkotmányos joga a szabad és egyenrangú nyelvhasználat. A magyar nyelv a szerbhorvát, illetve horvátszerb, a szlovák, a román és a ruszin nyelvvel együtt egyike a tartomány hivatalos nyelveinek. Használatának intézményesített formáival ma már nemcsak az oktatásban és a nevelésben, a kulturális életben, a sajtóban, a rádió és a televízió adásaiban stb. találkozunk, hanem a szövetségi, a tartományi és a községi szervezetekben és szervezetekben is.

Öngazgatású szocialista társadalmunk a többnyelvűségnek a II. világháború előtti asszimilatív modelljével szemben kifejlesztette a nyelvi sokféleség egységén és az egyes nyelvek egyenjogúságán alapuló pluralisztikus modellt, amely — az államnyelv használatának a kényszerét megszüntetve — lehetővé teszi egymás nyelvének a kölcsönös megbecsülés jegyében, szabad választásból történő elsajátítását és használatát.

Egymás nyelvének kölcsönös ismerete a sokoldalúbb és zökkenőmentesebb kommunikációt biztosítva elősegíti az emberi kapcsolatokat tökéletesedését, a gazdasági, politikai és kulturális életben való új minőségek elérését. A szerbhorvát—magyar enciklopédikus szótár a két nyelv társadalmi szükségletből eredő közeledésének a hathatós eszköze, a szocializmus eszméinek és eredményeinek, szocialista valóságunk fogalmainak nyelvi hídja.

Közvetlenül a felszabadulás után már felvetődött egy nagy terjedelmű szerbhorvát—magyar szótár elkészítésének a gondolata, de anyagi hiányában csak 1954-ben kezdődhettek meg a munkálatok. A kezdeti időszakban a Vajdasági Művelődési Egyesületek Szövetsége szervezésében és támogatásával folyt a munka, később pedig a Vajdasági Közművelődési Közösség patronálta a szótárt. A szótárkészítés konkrét feladataival a szótárbizottság foglalkozott. A szótárbizottság 1959-től az Újvidéki Egyetem Bölcsészeti Karára került és 1969-ig a Magyar Tanszék keretében működött. A Hungarológiai Intézet alapításakor, 1969-ben megszűnt a bizottság, a szótári munkálatokat az új tudományos intézet vette át. A szótár első kötete még a tanszéken készült el (1968), a második és a harmadik kötet pedig az intézetben (1971, 1975).

A magyar—délszláv nyelvi kapcsolatok történetének egyik jelentős dokumentuma Faust Vrančić ötnyelvű szótára, mely 1595-ben jelent meg Velenében: *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae et Ungaricae*. Ettől kezdve több mint húsz olyan szótár ismeretes, melyben a magyar és a szerbhorvát nyelv együtt szerepel. Ezek többsége természetesen kétnyelvű szótár.

A szerbhorvát—magyar enciklopédikus szótár az eddigi legnagyobb terjedelmű ilyenfajta szótár, mintegy 110 000 címszót tartalmaz, a pótlásokkal és a javításokkal együtt kb. 530 szerzői ívet, illetve 2740 nyomtatott oldalt tesz ki a szövege. Szócikkei közül néhány meghaladja a száz sornyi hosszúságot (*biti, za, ruka, pasti, oko, po*), de igen terjedelmes még az *on, a noga, a reč, a krv, a mesto, az imati, a glava, a divlji, a dati, a čist, a čovek, az ići, a kraj, a svet', az udariti, a misliti* stb. szócikke is.

Levasics Elemér és Surányi Magda szótára (1967) egy kötetben kb. 80 000 lexikai egységet ölel fel, szócikkeinek átlagos hosszúsága (középnagyságú szótárról lévén szó) jóval kisebb. A többi szerbhorvát—magyar szótár már lényegesen kevesebb szót értelmez. Blagoje Brančić és Derra György 1894-ben megjelent műve 40 000 címszónyi nagyságú, Veselin Đisalovićé (1921) 32 000, Hadrovics Lászlóé (1957) 27 000, Kovács Kálmáné (1957) 21 000, Vujicsics Sztojáné (1967) 20 000, Petar Aranicki miniatűr szótára (1960) 12 500. Herceg János (1946) szótára pedig 11 000 címszót tartalmaz.

A nyelvtudomány életében bizonyos szakaszosságot figyelhetünk meg. Egyes időszakokra az anyaggyűjtés, az alapozás és a rendszerezés kevésbé látványos, de annál hasznosabb szorgalmas munkája a jellemző, míg más időszakokban többnyire a tényanyag feldolgozása, a szintetizálás és az összefüggések feltárása folyik. A szerbhorvát—magyar enciklopédikus szótár kétségkívül az alapozó művek közé tartozik, és méltán állítható a magyar és a jugoszláv nyelvtudomány hasonló jellegű nagy munkái mellé. Szótárunk a szerbhorvát kétnyelvű szótárak közül a legszinvalanalabbak egyike.

Elmondhatjuk, hogy a szótár többé-kevésbé megvalósította azokat a célkitűzéseket, melyeket a szótárbizottság első elnöke, B. Szabó György fogalmazott meg:

„1. Törekedjen a szótár a szavak jelentésének minél pontosabb, minél hűbb visszaadására, dolgozza ki a leggyakrabban előforduló szavak jelentésárnyalati és szókapcsolati vonatkozásait; ... dolgozza fel a közhasználatú tájszavakat, valamint a szak- és tudományos szóanyag legfontosabb részét és az új szavakat is.

2. Szemléltesse a szavak használatát; az élő nyelv alapján mutassa be a szavak szerepét és jelentését... világlítsa meg az esetek, a nemek helyes használatát, és mutasson rá az egyeztetés fontosságára.

3. Tisztázza a szavak stílris és hangulati értékét a mondatban; mutasson rá a szavak választékos, bizalmas, családias jellegére és lehetőleg tüntesse fel az archaikus, a hangutánzó és illetlen szavakat; ...

4. Foglaljon állást a nyelvi helytelenségek kérdésében; ...

5. Vizsgálja át a felszabadulás óta kialakult és használatban levő terminológiánkat nyelvi helyesség szempontjából.

6. A szerbhorvát szóanyagot lássa el hangsúlyjellel.” (vö. B. Szabó György: *Tér és idő*. Újvidék, 1958. 304—312.)

Noha a szerbhorvát—magyar enciklopédikus szótár a szerbhorvát nyelv törzszóanyagán kívül egyes szakterületek általánosabban használt szavait is tartalmazza — úgyhogy több kisebb szakszótár is összeállítható lenne belőle —, mégis számos szó (főleg tájszók, elavult szavak, tudományos és műszaki szavak, diáknyelvi és tolvajnyelvi szavak, családi nevek, helynevek stb.) nem került be a címszavai közé, vagyis nem helyettesítheti a szakszótárakat. Az egyes szakterületek igényeinek megfelelően a Hungarológiai Intézetben több kétnyelvű szakszótár is készül (*Jogi és közigazgatási szótár*, *Technikai szótár*, *Meteorológiai szótár*, *Botanikai szótár*, *Pedagógiai szótár* stb.).

A szerbhorvát—magyar enciklopédikus szótár címszavainak túlnyomó többsége el van látva hangsúlyjellel. Ez annál is inkább jelentős, mivel még nem jelent meg a szerbhorvát nyelv értelmező szótárainak mindegyik köteté (sem a Szerb Akadémiáé, sem a Szerb Maticáé), tehát szótáríróink nem mindig vehették alapul ezek adatait a szócikkek megírásakor. Vesélin Đisalović szótárát kivéve az eddigi szerbhorvát—magyar szótárak közül egyik sem jelölte meg a szavak hangsúlyát.

A szótár nagy erőnye szóanyagának korszerű volta. A hagyományos módszereket követő lexikográfusok általában az addig megjelent egy- és kétnyelvű szótárak anyagára építettek, esetenként olyan szavakat is felelevenítve, melyek csak régi szótárakban találhatók meg, egyébként pedig a mai nyelvben nem használatosak, ugyanakkor azonban óvakodnak az új szavaktól, melyek jelentős része viszont mindennapos szóhasználatunkban már polgárjogot nyert. A szótár munkatársainak gyűjtőmunkája számos új szót, új jelentést és meglévő szavakból összeálló új kifejezést hozott felszínre.

A szótár munkálataiban több mint harminc munkatárs vett részt, akik közül kétségkívül Kovács Kálmán főszerkesztő és Sörös Dávid szerkesztő érdemel elsősorban említést. Noha a két évtizedes munkában résztvevő munkatársak gazdag tapasztalatokat szereztek a lexikográfia terén, mégis problémát jelent a szakkáder hiánya. A Hungarológiai Intézet kutatási tervében szerepel a magyar—szerbhorvát enciklopédikus szótár elkészítése. Nemcsak arról van szó, hogy hiányzik a szótár másik fele, hanem egy olyan lehetőség-ről is, hogy a munkálatok során a magyar nyelvvel foglalkozó szakemberek köre olyan személyekkel bővüljön, akiknek a magyar nyelv nem anyanyelvük.

A szerbhorvát—magyar enciklopédikus szótár mindössze kétezer példányban készült. Szerintünk ez a szám nagyobb is lehetett volna, hiszen szerbhorvát—magyar szótárra szükség van a fordítószolgálatokban, az újságok és a folyóiratok szerkesztőségeiben, a könyvkiadó vállalatokban, a rádióállomásokon, a televízióban, a társadalmi és politikai szervezetekben, a községi és a tartományi szervezetekben, a bíróságokon, az iskolákban, az üzemekben stb. Használói nemcsak fordítók, újságírók, tanárok és egyetemi hallgatók, hanem mérnökök, jogászok, orvosok, közgazdászok, tisztviselők, technikusok, középiskolai tanulók stb. is.

MOLNÁR OSIKÓS László

A LÍRA FELE

KOPECZKY LÁSZLÓ: *Vajk a Szaharában.*

Forum, Újvidék, 1975.

„... a humor mérhetetlen komolyságával és félisteni bátorságával állt az ember mellé, lényegében pedig nem jóakaratot és vigasztalást nyújtott, hanem erőt adott; szilárd radioaktív magja cselekvő szakadatlansággal sugározza a titkot, hogy az élet mégis nagyszabású dolog.”

(Ottlik Géza: *Iskola a határon*)

Kopeczky László könyvének alcíméül ez áll: *Képeim története*. S valóban a könyv lapjain egy mókásan komoly, avagy komolyan bolondos történetet olvashatunk egy „isteni madonnakép” megszerzésének kísérleteiről. E hön áhított festmény körüli bonyodalmakba sűrítette az író mindazt az örömet, kiábrándulást, reménykedést, gutaütés veszélyét, kétségbeesést, diadaltáncot, anyagi csődöt és mindenekfölött a nemes szenvedély játékgizalmát, amely egy vérbeli műgyűjtőt érhet képeinek beszerzése során.

Kísértő Mefisztó — Strasszer, a minden hájjal megkent képügynök —, aki eltérően sátáni kollégájától néha becsületes és nagylelkű, de aki ennek ellenére minden lehető és lehetetlen módon megpróbál megszerezni egy képet, s természetesen jó áron túladni is rajta. Az áldozat, talán mondanom sem kell, a sóvár műgyűjtő. Írói egyes szám első személy. Ki néha ugyan kivív ebben a vevés—eladás párviadalban egy-egy látszatgyőzelmet, de aki a végén mindig (rá) fizet, hiszen ez a sorsa. S ezzel ő is tisztában van. Az íratlan játékszabályokkal mindketten tisztában vannak, s csak a pillanatnyi lelemény, az egyéni kvalitások győzedelmeskednek minden esetben.

Ez a Strasszer a komédia del'arte színpadáról elének szökött figura: elmes, találékony, agyafúrt, gátlátalan, életrevaló és végtelenül rokonszenves. A huszadi századi izmus-körökben szenvedő irodalmi alakok között mind ritkább ez az életvidám húsvér figura.

A fő cselekményvonalhoz, melyet a narrátor vágyódásai és Strasszer ügyködései vonnak meg, számos kis epizód kapcsolódik, látszólag igen lazán. Belátjuk azonban, hogy e betétek adják meg a Kopeczky-regény új ízét, értékeit. Írónk hű maradt a filmtechnikában alkalmazott „rövidvágásokhoz”: kis, csattanóval végződő jelenetekből áll össze a mű cselekményvonulata, más szemszögből és céljal beállított helyzetek láncolata kígyózik szaggatott szempintinonként. A cselekmény epizódjainak és a már említett szokatlan betétek kapcsolódásainak módján újít, változtat szerzőnk. A szerkezet egésze levegősebb, szubtilisan kusza lett.

Az avatott kézzel, sok tudással megírt lírai esszében (*Champollion, segíts!, Kicsoda Ön, Messire Watteau?*) mehökkentő, de szabályos gondolatmenettel, nagy találékonyssággal jut el átfogó gondolatokig a művészettörténetben. Könnyedén és meglepő leleménnyel köti össze a profán, kacagtató kópéi humorral vérbő történeteket a líraibb, intellektuálisabb epizódokkal (*Pásztoróra*). Az íroniával felfegyverzett, öngúnyba torkolló pszicho-önanalízis (*Mit érez egy boldog ember? Szélcsend*) ötvöződik a családi élet hétköznapi, megható egyszerűséggel ábrázolt idilljeivel (*Alulnézetből*) vagy megrázkód-tatásaival (*És még egy*). Finoman kapcsolódik (a könyv egyik legszebb részletében) a művészetbe vetett anyagi ősmágikus hit modern vállalásának vegy-tiszta lírája a képek által sugallt humoros (*Fáj a kutyámnak a lába*) vagy éppen mélységesen megindító történettel (*Háttérben egy zsádhegy*), mely a művészről és az alkotásról szól csendesen, de nagyon igazul és szépen. A mindennek görbe tükröt mutató, önmagát, a széksziszt is neveltségessé tevő írónia is jelen van (*Strasszer érzékenyít, Borús nap*). Azzal, hogy a szerkezet lazább lett, de sokkal bonyolultabb és kifinomultabb, a nyelv is szűkszerűen gazdagodott:

„Maga a bogáncsvirág puha, mint a hervadó dáma puderpamacsja. A lila fonálszirmokról csillag alakú viráglevelek hajlanak szét... A Mester bogáncsot pingál fizető polgárdámák, hirlapi illusztrációk helyett. Elegánsan és gúnyosan. Az eget bepoltírozta. A föld alvadt vér... Az egész mindenség 17×32...” (*Champollion, segíts!*)

A harsány hahotára készítő poénsziporkázások — fejtetőre állított nyelv és gondolat — ritmizálják a képek leírásának tömör, szuggesztív anyagát, valamint a lírai humor finom, meleg mosolyát (*Alulnézetből*).

Mi az, ami a szubjektív, nem túl közérdekű történetet időszerű művé avatja? A Kópétól megszokott gunyoros odamondogatásokból mindannyiunk számára igen kevés van. Nem az örök emberi gyarlóságok felmutatása és karikírozása a célja. A fő értékeket az a belső sugárzás adja, mely végigvonul a könyvön, mely a festészet szeretetének meleg hangja, s mely a művészetnek az ember életében betöltött szerepéből ered. Olyan ember portréját kapjuk, aki hisz a szépen. Egy helyen Kopeczky László azt mondja, hogy a műértő csodálja a képet, a gyűjtő viszont hisz benne. A műgyűjtés itt nem neveléses privatizálása önző módon a művészetnek. A kép azzal, hogy a falra kerül, s azzal, hogy megszerezte, nem veszít varázsából. Sőt, ekkor kezd igazán élni. Órák hosszat elemzi vagy gyönyörködik benne, veszekszik vele. Ez a kép igazi élete. A gyűjtés fogalma itt megnevesül, a birtoklás a teljes lelki befogadás értelmét veszi fel. Nem áhítatos leborulás: néha perlekedés, kiábrándulás, máskor elámulás vagy felfedezés. Egyszóval teljes *embéri* érzés. Hisz csak az emberen keresztül éledhet valós életre a műalkotás. Mint ahogy ezek a képek meg is teszik. A kép megszerzése ünnep. De szerepe a hétköznapi világára utal. Egy család napjainak bevilágítása, a szorongások és lírai pillanatok beragyogása. A művészet zárt időtlenségének kisugárzása a köznapi élet csélcsep dolgaira — ez a kettősség egységbe összefonódó irányítottága adja meg a mű gerincét. Az időtlenség — és a pillanatban való feloldódás; egy eltűnt kor üzenete — a mai ember számára hirdeti, hogy az ember közös minden korban s közel áll magához. Bármikor is alkotott, önmagát adta, s így nem lehet idegen szenzibilis embertárs számára a csend és az apró neszek ellenpontozása, s végül ki kell mondani: a művészet emberi életben betöltött szerepe nyilatkozik meg. Az alkotás szépsége vigasztal, feledtet, erővel, humánus szépséggel tölt fel. Bennünk él, foglalkoztat, aktivizál bennünket, s adja lelkünk értékesebb tartalmait. Egy emberközpontú világkép kialakításában főszerepet játszik. Irónk megmutatja a helyes módot, hogyan kell hatnia a műnek, hogyan kell fölhasználni erejét. A harsány, rohanó világ ideges rángásai az emberi pszichikumban szilárd alapokra találnak, pihentető, biztos révre a képek nyugodt, örök, harmonikus szépségében. Időtlenségükkel mindig mint szélkiáltó madarak figyelmeztetnek az elmúlásra, az alkotásra, mely győz felette. Hogy egy ilyen szoros kapcsolat mit jelent, egy ilyen millió gyökerű kötődés az ember történetéhez és művéhez, csak az tudja, akinek módjában volt bérházak ketraceiben lakni, ipari tömegcikkkel körülvéve. Az tudja, mit jelent az emberi kéz által alkotott szép, az egyszeri. A humánusabb környezet. A képek azonban nemcsak a falon élnek, kisugárzásuk mélyen az emberi lélekig hat, s ez az örökös kapcsolat a képekkel a művészet mágikus ereje s a hit ebben az erőben — a hit a képekben.

Szépen illusztrálja ezt az a részlet, amikor az operációra a kórházba bevonuló fiúcskát anyja lefesti:

„Asszonyom a kartonjával és festékes dobozával vonult utána mindenhová, mert mint madárfióka repdesett le-föl a lakásban. Meg nem állt öt percig.

A közelítő bizonytalanság egyáltalán nem aggasztotta, és nem vette észre — vagy legalábbis úgy tett, mintha nem látná — szorongásunkat, gyanúsán fátyolos hangunkat.

Ha csak egy pillanatra elkaphattuk a mosolyát, az olyan felhőtlen volt, hogy tubusszám lehetett volna kenni az aztúrt a készülő portréra.

Fénylő szem. Selyem gödröcskék. Arany fűrtök.

Asszonyom nem tudta, hogy mit csinál, az tulajdonképpen évezredek babona: az örök anya bábut vagy másfajta idomot formált veszedelemben levő gyermekéről, hogy arra hárítsa a gonosz szellemek figyelmét. (...)

Negyednap a kölök sápadtan, de férfias léptekkel bevonult. A játéksarokhoz ment, legugolt; és fájo torkával dudorászni kezdett.

A tiszteletbeli varázslók akkor a nagy mozdulatlanság-révílet táncának utolsó lépteit lejtették." (*És még egy...*)

Kopeczky László egy líraibb módszerhez közeledik. A harsányokat általják a pasztell-, tompított színek, meghitt jelenetek. De mindig helyes arányban tartja a külső történeteket a líraibb új ízekkel. S Kópé nem lenne Kópé,

ha közben mindennek számfűlet nem mutatna. A gyűjtőszövegnek, képeknek. A hön áhított kép nagy melléfogás. Az egész szent igyekezet egy fércmunka körül buzgott. Írónk kimondja ezzel: lehet, hogy a képek csalások, lehet, hogy csak neki jelentenek valamit, lehet, de az általuk kiváltott öröme és élmények megmaradnak, s ha semmi más, hát ez megérte. S itt kapcsolódik mottómk a mondottakhoz: „hogy az élet mégis nagyszabású dolog.”

Hogy igazán megértsük ezt, álljon végezetül a *Vajk a Szaharában* legmélyebb, számomra legcsodálatosabb esszéje, a *Háttérben egy zsádhegy*. Claude Lorrain, a híres festő hazatér Olaszországból ködös, északi szülőföldjére, hogy itt megfesse legszebb olaszországi álmképeit, s hogy itt haljon meg:

„A háttérben egy zsádhegy.

Csúf kövér felhők hasálnak a táj fölé . . .

Claude sóvár pillantása megtört a ködfüggönyön, páraoszlopon.

Hazajött, s bújik előle a drága táj.

Ilyen keveset látni az álmok vidékéből!

Milyen lassan kocogott a batár! Hányszor futott a lovak előtt! Mikor völgybe ereszkedtek, vadul harangozott a szíve.

Most feltűrt gallérral köszál. Szél vijjog a fák között.

Tavas van.

Kesernyész mosollyal ismételtgeti: . . . „Tavas . . . Lorrain . . . Lorrain . . . Tavasz” . . .

— Az uracska idebenn gubbaszt napok óta. Künn friss szelek járnak.

— A napot lesem, Bertha.

— Na hiszen, ha ezt egy csacska vándornak kellene mondanom, de maga itt visított fel a faluvégen jó három-négy tucat éve . . . Tizenkét vastag takaróba burkolódzott a maga híres déli napja. Egy hét, kettő se kevés, hogy kidugja bágyadt képét.

— Gyűjtsál gyertyát.

— Világos nappal?

— Mind gyűjtsd meg . . . A függőnyt rántsd be.

— Halni készül?! . . .

Geléé mester elmosolyodott:

— Így is lehet mondani . . . Festeni fogok . . .

A távolban egy zsádhegy.

Messzi északon festették meg a római campagnának ezt az ékszerét. Álomsóhajként lehelték a rózsaszínt a kristály csúcsokra. Zöld (vagy kék, vagy szürke, vagy oldott fekete) árnyak érezik lágyan.

Az óriáskristály a haladó nap fényében dereng.

Ha erősen nézed, eltűnnek a színek, halk muzsika csendül . . .”

KOPECZKY CSABA

FOG-E MÉG A VARÁZSLAT?

JUNG KÁROLY: *Bájoló*.

Forum, Újvidék, 1975.

A bájoló vagy az, aki bájol, vagy az, amivel bájol: varázsigé, varázsmondóka. És miért bájol a bájoló? Valami oka csak van. Egy tűnőfélben levő világba szédít bennünket vissza: gyermekkora világába, s miközben az olvasót bájolja, maga visszazökken s rögzíteni igyekszik homályosuló emlékeit: „a falvak, tanyák és mezők világát”.

Jung Károly harmadik kötete, amely az *Ég az erdő* (1968) és a *Leng* (1970) után jelent meg, gyermekversek gyűjteménye. Harmincöt darabja több szemszögből figyelhető és csoportosítható.

Elsőnek hadd említsem a *néprajzi jellegű* verseket, amelyek szokásokat rögzítenek, vagy kihalófélben levő foglalkozásoknak állítanak a maguk

módján emléket. Ide sorolnám a *Tűzcsiholás*, *A pintér*, *A vásáron*, *Dinyyeréme Lőrinc*, *Mit dagaszt a fazekas?*, *Az ács meg a kovács* című kis alkotásokat.

Leíró jellegű versek például a *Féher világ*, *Harmat*, *Őszi változatok*, *Szunnyadó mező*, *Téli változatok*, *Nyáron*.

Ötleten, csattanón alapuló, szókapcsolatok bukfenccel derűt keltő versek: *A kolbász utca*, *A pulyka meg a hurka*, *Volt egy pajta meg egy szűr*, *Porkoláb*, *Elszökött a kocsiúrd*.

A csoportok közti határvonal helyenként elhalványul: a futórózsa ága is sokszor áthajol a kerítésen, ebből azonban nem kell azonnal „fülemülepörnek” származnia. Hiszen az ötlet, csattanó gyakran a leíró vagy néprajzi jellegűnek nevezett vers sajátja is. A csoportosításnál az uralkodó színt, ízt, illatot vettük figyelembe.

Érdekes jelenség, különösen a régi szokásrend jegyeit elénk táró verseiben, a szerszámok nevének, használati tárgyak vagy azok részeinek említése, és egyáltalán a már szinte archaizmusnak tekinthető, vagy legalábbis igen alacsony frekvenciájú szavak használata. Mintha attól tartana a költő, hogy ezek a finom párlatok, illó olajok, mert gondjukat senki sem viseli, egyszer csak a semmibe vesznek: szarufa, pint, pintér, donga, szeke, márc, pántlika, rekettye, iszterje, csűr, szűr, tokmány... Különösen a városban felnőtt gyerekeknek ugyancsak magyarázhat a szülő fölolvadás közben. A lábjegyzetek ugyan tankönyvizűvé tették volna a kötetet, de a könyv végén a szömagyarázat jó szolgálatot tett volna az értelmező szótárral nem rendelkező felnőtteknek is. (Az *iszterje* azonban még az értelmező szótárban sem szerepel. Hol keressük a jelentését?!)

Arról nem is beszélve, hogy az illusztrátor is belesegíthetett volna a szavak magyarázatába. A 46. oldalon például a vers szerint a ló vágat, vályúból iszik, horkant; majd a lovas maga is szomját oltja. Ebből a 47. oldalon levő képen semmi sem látszik. A ló lépeget. A hátán ülő legényke felénk néz, mintha fénykép készülne róla, s közben ostorát látszik pattintani. Följebb gémeskút, madarak. Virágok helyett, amelyek a kép aljára szorultak, indokoltabb lett volna az itató vagy vályú ábrázolása, amely a versben igen jelentős helyet foglal el (4 sor a 16 közül).

*Fatörzsből az itató,
Zöld mohás hús tó,*

*Vályú alján zöld homály,
Moha benne koccsány,*

(*Betyárosan*)

Tehát ha egy eszközt annyira fontosnak tekint, hogy versének egynegyedében vele foglalkozik, az illusztrátornak kötelessége, mivel ő is gúzsba kötött táncol, akár a műfordító, mondom, kötelessége azt képileg ábrázolni. Elmélyülés hiánya a képzőművész részéről? Valószínű. De talán a tapasztalatlanság következménye is. Pedig micsoda lehetőségeket rejteget az említett négy sor! Szinte hallani, hogy olajozza meg a képzelet csapágyait. Ébreszti a titokzatosság képzetét, sejtelmek lepleit lebentti a „zöld mohás hús tó” és a „vályú alján zöld homály”.

Ha már a könyv illusztrációinál tartunk, szólni kell az „összezsapott” képekről. Érthetetlen például, hogy a 64. oldalon levő *Elindulni* című versnek egy cserép virág az oldallezárója. Teljes oldaljogú kép a *Kaptató* illusztrációja, amely a 12 soros versből csak a mentát ábrázolja. Megfoghatatlan, hogyan kerültek a *Dinyyeréme Lőrinc* alá nárciszok, *A pintér* alá meg valamilyen stilizált kalászos növény, talán búza „portréja”.

Ellenben annál költőibbek a következő illusztrációk: a *Nyáron* című vershez simuló, a *Furcsa állatot* kiegészítő, az *Apró csodákat* és a *Harmatot* „ábrázoló”, valamint a *Féher világ* képi megjelenítése. Az utóbbinál talán csak a zöld szín használatát kifogásolnám, amely nem olyan hangsúlyos van alkalmazva, mintha a tél folyamán föld alá szoruló élet makacs forrongását fejezné ki, inkább esetlegességnek hat. A lendületes vonalvezetés, a firkalmak látszólagos káoszából kibontakozó kalász, madár, rovar azonban sokszor kárpótol egyes illusztrációk „idegenségéért”.

Hát a verszene? Hiszen nemcsak a színház egyesíti a művészeti ágakat. Kiszámolóknak ajánlom pergő ritmusa miatt a *Tűzcsiholást*:

*Jószagú kovakő
Szikrát hány.*

*Csöröge tapló
Nem tokmány!*

A *pulyka meg a hurka* remek monódoka, különösen a folklórihletésű *Egyedem begyedem / Vaskampó* ref-rén adja a szájra, nem különben a *Kutyák, macskák* című vers.

Zenei szempontból nyújt még érdekességet s ad példát a variálás lehetőségére az *Őszi változatok* című 16 soros. Ime az első és az utolsó versszak:

1. *Késő őszi*
Hajnalokon,
Zuzmara ül
Ablakomon.

4. *Késő őszi*
Esteleken,
Zuzmara ül
Ablakomon.

Őszi egyhangúság, őszi szürkeség dereng, melyben a napszakok változása jelenti a variációt, az állandóan ismétlődő motívum pedig a varjak szállongása, a zuzmara halk fogózása az ablakra.

Más dallamvezetésre példa a strófavégi „ráadás”:

1. *Füst kígyózik*
A fák koronáján,
Gyémánt csillog
A tél koronáján,
Ékköve jég.

(Téli változatok)

2. *A vásáron*
Mércot mérnek,
Úgy tolongnak,
Alig férnek
A vevők.

(A vásáron)

Végül, de nem utolsósorban a kötet versein áttetsző emberségről. A porkoláb valós funkciójától fosztva csak a könyv lapjain látszik létezni, s kizárólag azért, hogy az ötcsengős rím egybezengjen: nyakigláb, háromláb, porkoláb, szarkaláb, harangláb. Tehát a porkoláb mint a legszörnyűbb emberi foglalkozások egyike nincs törülve:

Hű micsoda
Porkoláb!
A sapkáján
Szarkaláb!

Azután a humánus másik megnyilvánulási formája:

1. *Kismadarat*
Lépre csalni,
Aztán pedig
Szállni hagyni.

(Elindulni)

2. *A halászkok*
Kikötöttek,
A vadászkok
Hazamentek,
Mit se fogtak,
Mit se löttek.

(Halászkok, vadászkok)

A gyöngék, védtelenek pártfogására való nevelést sohasem kezdhetjük el elég korán. Ez a kis kötet is egy tégl a végtelen falban. Értékes hozzájárulás. Segítő kéz a nevelés nehéz és összetett munkáját végző szülőknek, pedagógusoknak.

VIRÁG ÁGNES

A HOMO HEROICUS KERESÉSE

MIHAILO LALIĆ: *Ratna sreća*.
NOLIT, Beograd, 1974.

Talán még emlékeznek rá az olvasók, mekkora port kavart fel megjelenése idején. A napisajtóból tudjuk, hogy kiméttetlen odamondogatásai, leleplezései sokaknak elevenjébe találtak. Különösen az író szűkebb pátriájában, Crna Gorában, egymást érték a dühös felszisszenések, kifakadások, sőt voltak, akik levélben, telefonon nyíltan megfenyegették az írókat. Másfelől a pártatlan kritika nyomban az év legjobb regényének nyilvánította — s mint ilyent NIN-díjjal tüntette ki — a művet, az elfogulatlan olvasóközönség pedig azzal bizonyít mellette, hogy — könyvtári kimutatások szerint — a legolvasottabb könyvek közé tartozik ma is.

Mi is az tehát, amelyet az olvasók egy része nem tudott és nem tud megbocsátani a regénynek és szerzőjének? Mindenekelőtt két megállapítást kell tennünk. Lalić *Ratna sreća* c. legújabb regényében a memoárirodalom formái eszközével él, ez az egyik megállapítás, a másik pedig az, hogy a regény szereplői valóságos történelmi figurák, ismert (vagy ismeretlen) birtokosai, innen van az, hogy oly sokan (okkal vagy ok nélkül) magukra ismertek. A rövid bevezető jegyzetből az olvasó megtudja, hogy „Pejo Grujović, a Crna Gora-i egyetemi hallgatók belgrádi egyesületének és valaha híres klubjának egyik megalapítója és szervezője az 1905—1910-es években”, négy füzeti naplójegyzetet, emlékiratszerű feljegyzést hagyott hátra, s hogy az előttünk levő mű az első füzet anyagát adja közre. Ez az állítólagos „Pejo Grujović” részt vett az önkényeskedő Crna Gora-i fejedelem, knyáz Nikola uralma ellen irányuló összeesküvésben, s hát emlékirataiban — nagy kitérőkkel, amelyekben körképet ad az egész akkori Crna Gora-i társadalomról — ennek történetét beszéli el, hogy a könyv utolsó fejezeteiben, öreg emberként mintegy a „jelenhez” kanyarodva viz-

sza, eljussan Jugoszlávia összeomlásának napjaiig a második világháborúban.

S éppen ez a két utolsó fejezet a leglényegesebb, ebben ad választ az író a regény felvetette kérdésre, ez tisztáz mindent és cseppent gyógyírt az útközben ejtett sebekre.

Ha ugyanis a regény kulcsát, alapgondolatát keressük, azt, véleményünk szerint, a címben megjelölt kitételben lehetne megfogalmazni. A heroikus ember keresése. A közismerten bátor, vitézi, szabadságára féltékeny és patriarchálisan erkölcsös Crna Gora-i ember antropológiájának megrajzolásakor Lalić regényhőse számtalan (egyébként művészi szöveg) történeten, eseten, anekdotán keresztül mindig oda lyukad ki, hogy ez a „homo heroicus” filiszter lett, a múlté, nincs sehol, patriarchális erkölcsök sem ékesítik már, mert — lám — tud bizony gyáva, megalkuvó, aljas és kapzsi is lenni, akárcsak a többi emberfia. Az áprilisi háború napjaiban vagyunk, a front fölbomlott, jönnek vissza a katonák. A haza védelmében nem eset el úgyszólván senki, hisz igazi harc nem is volt. A haza-térők azonban — az általános fölfordulásban — mind „szereztek” útközben valamit,

„ki lovat, ki lópatkót, Grujovićék Gavrilo fia lovat és egy zsák gumilábbelít valamilyik feltört Bata cipőboltból, amelyik nem is egészen véletlenül került útjába.”

A csendörök elmenekültek, de vannak, akik sajnálják, mert amíg ott voltak, hasznot húztak belőlük: a családoknak kiadták fölös szobáikat, a nőtlenekre pedig rásózták a falu vénlányait, s így „atyafiságra léptek az állammal”. Aztán az élelmiszerraktarak kifosztásának története, székérszámra vitték a „szajrét”, „aki pedig közel lakott, kettőt is fordult”. Pejo Grujović Obro nevű fivére a Jelzalogbank körül sündörgött, merthogy ott

voltak az adóslevelek, azokat pedig jobb szeretné füst és pernye formájában viszontlátni... A kapzsiságnak, a máról holnapra való meggazdagodásnak legképtelenebb példáiról olvashatunk, amelyek közül talán a Nikšić környéki Ozrnić falu parasztjainak története a legkülönösebb.

„Nem öltek meg s nem is fosztottak ki senkit a kincséért, csupáncsak azt tették, hogy a falu mellett levő egyik barlangban a kelletnél előbb oltották el azt a tüzet, amelyben a belgrádi Nemzeti Bankból származó pénzkötegeknek kellett volna elhamvadniuk. A széleik megpörkölődtek ugyan, de a rakás közepén jócskán akadt sértetlen példány is — szertefutottak hát, hogy birkára, lóra, nyeregbe, ruhára cseréljék be, megvették mindent, ami eladó volt Nikšićben és környékén... Sietős, csak ki vele a kézből, még mielőtt bevonul a megszálló és érvénytelennek nyilvánítja a régi pénzt.

De a megszállónak nem sürgős a bevonulás, nem tudom, miért. Nem hiszem, hogy a „hősi Crna Gorától” vagy hadi szerencsésjétől tartana — mert az a múlt háború óta se nem hő-

si, se nem vitézi; a Fekete Hegyeket már régóta senki sem emlegeti másról, csak arról, hogy feketék.”

S erre a pesszimiztikus képre válaszul aztán ennek az utolsó fejezetnek a második fele, egyúttal a regény záróképe. Az úton feltűnik egy falubeli ember, roskadásig megrakott, minden eresztékében nyikorgó állami szereket hajt, amelybe két állami ló van fogva. Hát te mit viszel? Csöveket? Nem csövek azok, hanem pus-kák. Gépfegyverem is van, hét. A ládákban kézigránátok. A katonai rak-tárból szerezte. Majd a „Minek ez neked?” kérdésre következik az a pa-raszti, népi egyszerűséggel kifejezett, éppen ezért hiteles mondat:

„...Hogy a népnek legyen mihez nyúlnia, ha a körmére ég...”

Majd néhány sorral alább:

„Hanem hogy gondolod?... Egymagadban?” (ti. harcolni.)

„Már mér egymagamban?”

„Vannak már cimboráid?”

„Hát ha a brzakok és a crna-goraiak között ehhez nem talállok cimborákat, akkor jobb, ha elvisz mindünket az ördög!... De én úgy gondolom, muszáj, hogy találjak!”

De ez már a történelemnek egy másik fejezete: egy másik regény.

BORBÉLY JÁNOS

KÉT FŐHŐS, EGY CSELEKMÉNY

MIRA MIHELIC: *Szívárvány a város felett.*
Európa, Budapest, 1974.

„Úgy élünk emlékeink hálójába gabylyodva, mint a pókhálóba tévedt légy. A térkép, ahol naponta keressük utunkat, tele van rajzolva, firkálva utakkal, sínekkal, vágányokkal, össze van kenve fölhalmozódott élményeink kisebb-nagyobb foltjaival...” A regény 107. oldalán találjuk ezeket a sorokat. A

170-en pedig: „Ha eszébe jutottak elmulasztott, visszahozhatatlanul elveszett lehetőségei, mindig megmozdult benne valami gyógyíthatatlan seb, valami, ami nem akart beletörödni az idő, az emberek könyörtelen ítéletébe.” Ezek a „fölhalmozódott élmények” és „el- veszett lehetőségek” alkotják a talajt

Marina Ravennek a regény hősnőjének alakjához. Ebből a talajból fejlődik ki az ábrándozó, elkényeztetett leányból lett küszködő, elszürkült asszony végzete, akinek egyetlen életcélja a kenyérkeresés, anyja és fia eltartása, és akit fia sorsa fölötti aggodalma és elvált férjében való végleges csalódása életveszélyes közlekedési szerencsétlenségbe sodor.

Marina Raven valójában csak az egyik főalakja a regénynek. A másik, vele egyenrangú, de még sikerültebb (!) főszerep hordozója Igor, a tizenhét éves fiú, aki anyjával szerves egységet képez. Az örökösen ismétlődő meg nem értés és harc a nemzedékek között, az anya fájdalmas, tépelődő szeretete, a fiú látszólagos közönye és türelmetlensége anyja iránt a regény vezérmotívumait képezik. A mellékalakok — az elfoglalt orvosprofesszor apa, a bohém, valamikori operaénekesnő nagyanya, az ódon ház furcsa lakói — önmagukban véve jól megrajzolt figurák, de függetlenek a két főszereplőtől és a cselekménytől.

A cselekmény? A csaknem 400 oldalas regénynek alig van cselekménye: A fiút egy barátja vétkéért tévedésből beviszik a rendőrségre. Az anya volt férje segítségét kéri, aki ezt látszólag megtagadja. Ezután kerül sor az életveszélyes balesetre. Ezen kívül majdnem minden csak „emlék” és az „elveszett lehetőségek” idézése. Emlékezik a hősnő: gyermekkorára, leánykorára, fiatalasszonykorára, a megszállás éveiben történt bebörtönzésére, fia gyermekkorára. Emlékezik a valamikori énekesnő nagyanya: ifjúkora kétes sikereire és csalódásaira, amelyeket hosszú-hosszú monológokban mesél el unokájának. S mindezek az emlékezések balzaci részletességű leírásokat tartalmaznak, s néhol az unalomig terjengősek. S mivel a tizenhét éves Igor a legfiatalabb, s

neki van a legkevesebb emlékezni valója, róla a mában történő élményei szólnak: gimnáziumi órák, fiúmulatózások, szilveszterezés élethű bemutatása. Ezek a leírások a regény legolvasmányosabb, legsikerültebb részei. Ide tartozik a fiú és az apa találkozása is a kórházban a végzetes éjszakán, amikor az apa felajánlott gondoskodása ellenállásba ütközik a fiúnál, aki ekkor ébred tudatára anyja iránti szeretetének. Ezt jelképezi a káprázatként megjelenő szívárvány a város felett: az átvirrasztott éjszaka után Igor szívárványszíneken látja annak a napnak a felkeltét, amelynek reggelén anyját talán magához térve, életben találja.

A regény fő erénye — a fő- és mellékalakok erőteljes megrajzolása mellett — a lélektanilag indokolt időszerrű és örök érvényű mondanivaló. Gyengesége a magvas cselekménnyel arányban nem álló túlméretezett terjedelmességgel és a sok hosszúra nyúlt, a cselekménnyel legtöbbször össze nem függő emlékezés. A regény olvasásakor az az érzésünk, hogy valójában két könyvet olvasunk váltakozva: az egyik a múltat írja le terjedősen, vontatottan, elbeszélve, a másik a múlt eleveníti meg gördülékeny, pergő jelenetekben. A múlt és a jelen összefonása ezen a módon nem zökkenőmentes — stílustörés útján jött létre.

A fordító, Gállos Orsolya munkája nem volt könnyű, nem is sikerült kifogástalanul. Sok helyen zavart kelt egyes szavak, kifejezések szolgái, szó szerinti vagy éppen nem megfelelő fordítása. (Például „nincs igazad” helyett „nincs jogod” stb.) Különösen az anyára vonatkozó névmások (amelyek Igor gondolataiban gyakran szerepelnek) használata okozhat félreértést, mivel a magyar nyelvben „ő” férfira is, nőre is egyaránt vonatkozhat.

KENYERES KOVÁCS MÁRTA

AZ EMLÉKEZÉS KÖNYVEI

EGY TRAGIKUS ÍRÓI ÉLETMŰ ÖSSZEGEZÉSE

TÜSKÉS TIBOR: *Kodolányi János.*

Magvető, Budapest, 1974.

„Ki magyar földön nagy sorsra vágyik — lalla, lalla —, rokkanna ér el az éjszakáig” — mormolja maga elé sóhajtozva az olvasó, miután tunódve leteszi Tüskés Tibor könyvét a két háború közti és utáni korszak egyik talán legellentmondásosabb, de mindenesetre egyik legjelentősebb regényírójának életéről és életművéről. Mondjuk meg mindjárt előljáróban, hogy lelkiismeretes és gondos munkát végzett Tüskés, amikor összegezte Kodolányi János életét, amely (hány magyar író életművéhez hasonlóan) elejétől csaknem végig harcban, nyomorban, félreértések és gyanakvások közepette telt el. E sorok írója több mint fél évszázad előtt ugyanarról a mediterrán tájról, Baranyából indult el életútjára, s nemcsak a pécsi főreáliskolában járt Kodolányival együtt, hanem néhány évvel később, a Krónika szerkesztése idején az akkor verseket író Kodolányival kötött életre szóló barátságot, amiről Kodolányi a *Süllyedő világban* írt vallomást. Akkor, abban az ellentmondásos korszakban, amikor Pécssett, a magyar proletárforradalom összeomlása után, a forradalmi szellemű munkásság vette kezébe a város igazgatását, Kodolányi még Vajszlón lakott, az édesapja házában, de az édesapjától merőben más világban. Onnan járt be Pécsre, hozogatta verseit, s velünk együtt lázadott az ellenforradalmi világ ellen. S mégis, amidőn a trianoni döntés folytán a lázadó város az ellenforradalmi Horthy-uralom kezébe került, Kodolányi, a város átadását megelőzve, nem délre ment emigrációba, ahová Pécsről nyolcezer ember indult, hanem pontosan ellenkező irányba, *északra*, amit sokáig nem tudtam megérteni, sőt kicsit nehezteltem is rá. (Akkor ismerkedtem meg, indulása előtt feleségével, Tildivel, aki egy hosszú életen át és minden megpróbáltatáson ké-

resztül hűségesen mellette maradt, s megosztott vele oly sok rosszat és nagyon kevés örömet.) Később aztán megtudtam, hogy az ellentmondásos Kodolányi nagyon is hűséges volt önmagához és a szocializmus eszméjéhez, mert onnan, a fenevad barlangjából indította meg a maga külön társadalmi harcát a baranyai egykezés ellen, a felörlődő parasztság megújulásáért, s mikor mi odalenn a Vajdaságban Gergely Sándorék és Tamás Aladárék folyóiratait terjesztgettük száz rendőri veszély közepette, Kodolányi velük egy táborban harcolt a reakció és a tőkés világ száz igazságtalansága ellen. Kodolányi később (ő, újabb ellentmondás) szakított a „dogmatikusokkal”, és Tüskés Tibornak egyik nagy érdeme éppen az, hogy ezt a legkényesebb és talán legellentmondásosabb korszakát is szálanként fel tudja gombolyítani. Nem a recenzens feladata, hogy ezt itt nyomon kövesse, azt azonban le kell szegeznie, hogy Kodolányi ellen nem egyszer emelt vádat az ellenforradalmi korszak ügyésze és nem egyszer rémítették az éhező írók bortönnel és egyéb megtorlásokkal — hiába. Kodolányi Jánosnak ebben a korszakában (harmincas évek eleje) más, nagy szerepe is volt a magyar irodalomban, közelebről a magyar írók életében: az IGE, vagyis az Írók Gazdasági Egyesületének talpra állítása, amely mozgósítani tudta a magyar társadalom legjobbjait, s köztük elsősorban az irodalomkedvelő orvosokat, hogy *tényleges* és *hathatós* segítséget nyújtsanak a nyomorgó íróknak. Ebben a küzdelmében éppen a baloldali gondolkodású vezetők emberek segítettek (Ugron Gábor, majd Bajcsy Zsilinszky), s ha valamit hiányolunk Tüskés művében, Kodolányinak, az *organizátornak* ezt a szerepét szeretnénk bővebben látni. S ami Tüskés kötetében a legfontosabb, az

irodalomtörténész egyetlenegyszer sem igyekszik „szerecsenmosdatást” végezni, mert ahol kell, a tévedéseit is fejére olvassa Kodolányinak. De akkor, a növekvő barbarizmus, majd a második világháború idején bizony még nehezebb helyzete volt egy olyan írónak, mint a sokat üldözött Kodolányi. A RÉM elleni harcban, amikor egy egész világ dermedten állt a NAGY KÍGYÓ tekintete előtt, bizony még olyan nagyhatalmak, mint az USA vagy Anglia is haboztak, mit is cselekedjenek és önmagukkal is ellentmondásba kerültek. Ezek a tőkés államok végül mégis közös frontot alkottak Hitler ellen a világ első szocialista államával. (Persze, abban a reményben, hogy majd elvérzik, mert a legnagyobb terhet valóban a Szovjetunió viselte mindvégig.) Vagyis csupa ellentmondás volt az a korszak még a nagyhatalmak életében is, hogyne lett volna ellentmondásos egy olyan jelentéktelen egyén életében, mint egy író. Mert minden egyes írótól igazán nem lehet elvárni, hogy a vonat kerekei alá vesse magát, vagy fejjel ugorjon a vasfalnak. Így aztán bekövetkezhetett az, hogy a második világháború végével most egész más oldalról kellett Kodolányinak a vádak alól tisztánia magát, s ebben a tisztázásban nagyon szép és emberi szerepe volt Haraszi Sándornak, Illyés Gyulának és a többi magyar írónak, akiket Tüskés Tibor a könyvében megemlít. De amíg Kodolányi

ismét tollat ragadhatott, helyesebben írógépe elé ültetett, hogy élete harmadik korszaka megnyíljen, a történelmi regények megalkotásának kora, addig bizony hosszú éveknek kellett eltelniük, sok ártatlan embernek meghalnia és sok igazságnak kellett kiderülnie, amíg ez az írói korszak is elkövetkezhetett.

Tüskés Tibor ebben a könyvében egy magyar író életművét összegezte, becsületesen, tárgyilagosan, gondosan és alaposan. Összegezzünk mi is: tanulságos és tanulmányozásra érdemes ez a jól megírt mű, főként tanulságos azért, hogy egy jó író mindig népének elkötelezettje, még akkor is, ha korában, sőt sokszor élete végén is vannak, akik félreértik, s nem a teljes életművet becsülik, hanem az ellentmondásokat és botlásokat róják fel neki. Azokat az ellentmondásokat, amelyeknek magva nem is az íróban volt, hanem magában a korszakban, amelyből senki, de senki nem tud anélkül kilépni, hogy abba bele ne pusztuljon. A végén, rokkantan, megfáradtan, ezerszer megaláztatottan úgyis abba pusztult bele.

A címlapon Kodolányi portréja olyan, mintha Rembrandt valamelyik remekművét látnánk. Az élete végére jutott író sötét, tragikus tónusú képe ez. Egyébként kár, hogy Tüskés Tibor szövegét nem kíséri több illusztráció. Mert a fiatal Kodolányiról de-rűsebb képeket is láthatnánk.

ADY ZÁSZLAJA ALATT

Juhász Géza-émlékkönyv.

Sajtó alá rendezte, bevezető életrajzzal, jegyzetekkel ellátta, a bibliográfiát összeállította Juhász Izabella — Bán Imre és Balogh László tanulmányával. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1975.

A Maradandóság városában született Juhász Géza, és Muszáj-Herkulesként bármerre bolyongta is be az első világháború Európáját, Doberdó sziklafedezékétől Litvánián át Franciaországig, lélekben mindig Debrecenben

maradt és a húszas, majd a harmincas években itt harcolta meg az Ady Társaságban a maga nagy harcát a magyar ellenforradalom úri osztálya és az egyre fenyegetőbbé váló német fasizmus ellen. E harc következetes-

sége juttatta 1944 tavaszán német börtönbe, hogy onnan városával együtt kerüljön át az ígéretes új világba. E sorok írója, a Juhász Géza életét összefoglaló emlékkönyv olvasásakor is, elsősorban a harmincas évek Juhász Gézáját látja maga előtt, azt a korszakot, amidőn — mintegy belső számkivetésben bujdosva az országban — a Láthatár c. folyóiratban igyekezett az álomkergető világban a valóság realizálására figyelmeztetni a magyar közvéleményt, s ebben a korszakában állt mellé a debreceni Ady Társaság, s adta ki addig megjelent verseinek válogatását, Juhász Géza bevezetőjével. Így talán nem is olyan különös, hogy — Juhász Géza életművét mérlegelve — azt a társadalmi munkát látom igazán maradandónak, amelyet a debreceni szellem emberei, Juhász Gézával együtt a megújuló, a népi magyar irodalom elismertetéséért vívtak, akárcsak az ország túlsó oldalán Pécs fiatal írói, s az államhatárokon túl az erdélyiek, vagy a szlovenszókiaiak és a sorban — már számszerűségüknél fogva is a legkisebbként — a jugoszláviai magyarság írói. S átnézve Juhász Gézának ebben az emlékkönyvben olyan gondos és lelkes munkával egybegyűjtött írásait — elsősorban a költészetét —, még

mindig érthetetlennek látom, hogy ezt a sajátosan háborúellenes művet az irodalomtörténet még mindig nem állította kellő helyére. S igen jellemző, hogy az Adyt vállaló íróban nem Adyhatást találhatunk, az igazi előd nála Csokonai. Ezt tanúsítja reprezentatív műve is, *A garaboncsás*, ez az „érzékeny történet”, amelyen 1917-től — megszakításokkal — 1968-ig, élete végéig dolgozott.

A gazdag, s mindenre kiterjedő válogatásban vers, széppróza, műfordítás, publicisztika, irodalmi és történelmi tanulmány is egyaránt szerepel, s nyilván gazdag anyagot nyújt az életútja tudományos igényű rajzára is.

Az életmű anyagának szivós és gondos munkával történő összeállításáért az édesapa emlékét híven őrző Juhász Izabellán kívül kétségtelenül Bán Imrét és Balogh Lászlót illeti az elismerés. Helyesen idézi bevezetője végén Balogh László mottóként Csokonainak azt a három sorát, melyet valamikor a debreceni poéta Hatvan utcai temetőben álló vasobeliszkjére véstek, s amely Juhász Géza küzdő életét, bizakodó hitét is zengte:

... a Muzsáknak szózatja
A sirt is megrázkódtatja
S életet fuvall belé ...

A VÁNDOR VISSZANÉZ

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS: *Utak és útítársak*.
Szombathely város Tanácsa VB, 1975.

Bárdosi Németh Jánost, a költőt, magam is már csaknem fél évszázada ismerem, s az idősebb évszázad vajdasági írók közül is bizonyára még néhányan, hiszen volt idő (amikor én még a Láthatárt szerkesztettem), hogy Szombathelyen is bemutatkozhattak, s Németh Jánost, a par excellence „dunántúli” költőt mint házigazdát személyesen is megismerhették. Később, a felszabadulás éveiben, aztán Pécsen találkoztam vele, sőt együtt voltunk már 1945 januárjában, amikor a

Batsányi János Irodalmi Társaságot hívtuk életre, s Várkonyi Nándor vezetésével a Sorsunkat támasztottuk új életre. S látszatra milyen ellentmondás: a város költői szívé és ihletésű főszámvevője (ezt fél évszázad bizonyítja) költőnek volt olyan nagy, mint főszámvevőnek, aminthogy Berzsenyi Dániel is volt egykor olyan egyetemesen nagy magyar költő, mint földesúr. Az életnek vannak néha ellentmondásai és furcsaságai.

Bárdosi Németh János a negyvenes években került át Szombathelyről Pécsre és az elmúlt majd ötven év bizonyítja, hogy a helycsere egyáltalában nem is volt rossz. Hiszen Sopianae az egykori latin kultúrában legalább olyan helyen volt, mint Sabaria, és mindkét városnak ma is megvan a maga genius locija, amely későbbi századokban is mindig érezette hatását. S jómagam, aki évtizedekkel ezelőtt mint a Láthatár szerkesztője nem egy írócsoportot vezettem körül Magyarországon, mindkét városban újból és újból megláthattam a rokonságot, melyet a hely szelleme támasztott.

Igy hát annak az ötven évnek irodalmi, sőt költői visszaemlékezéseit valóban közvetlen közelről támaszthatom magamban életre akkor, amikor Bárdosi Németh János visszaemlékezéseit olvasom, s Várkonyi Nándortól, Kodolányi Jánostól kezdve, Kereszturyt át egészen Jankovich Ferencig és Weöres Sándorig újra átélem az egykori találkozásokat. De — ha már az Üzenetnek írok — legelsőnek talán azokat az írásait említem itt, amelyeket egykor közös jóbarátunkról, Pável Ágostonról írt meg ebben a kötetben Bárdosi Németh János, a költő és sorstárs. Mert Pável Ágoston volt az, aki Ivan Cankar *Jernej szolgálégényét* és *A szegénysoron*

c. regényét már a harmincas évek végén magyarra fordította. Ezt az utóbbi kötetet az Egyetemi Nyomda (jó néhány éves úttörő munka eredményeként) végre 1941-ben a magyar közönség kezébe adhatta (Slavko Kolar elbeszéléseivel és Miloš Crnjanski *Örökös vándorlás* c. regényével együtt, tehát egy szlovén, egy horvát és egy szerb író művét, s igazán nem rajtunk múlt, hogy a hitleri téboly a könyv megjelenése után egy hónappal romba döntötte a hosszú előkészítés eredményét). S hadd idézzem itt Bárdosi Németh János 1941-ben írt kritikájából a sorokat: „Nagy tanulság ez a könyv és nagy megigazulás. Egy békésebb, csöndesebb korban bizonyára alkotó programadás is lehet. Természetesen *A szegénysoron* első-sorban tiszta és hamisítatlan irodalom. A Ljubljana folyó csörgedezését halljuk üde, daloló stílusában. (...) A kiadó és a kitünő műfordító egyaránt értékes munkát végzett, amikor Ivan Cankart egyik legjellegzetesebb művével állította a magyar olvasóközönség elé.”

Pável Ágoston, az úttörő, az egykori költő és műfordító nem sokkal a felszabadulás után meghalt, de íme emlékét híven őrzi az egykori harcostárs és jóbarát visszapillantó kötete, az *Utak és útítársak*. Szép és költői üzenet ez az Üzenet olvasóinak is.

CSUKA ZOLTÁN

AZ ÉLETJEL MINIATŰRÖK — szellemi életünk dokumentumai

1. LÉVAY ENDRE: <i>ÚJ LÉLEKINDULÁS</i> (Tanulmány)	elfogyott
2. SÁFRÁNY IMRE: <i>ZSOMBÉKOK</i> (Vallomás Vinkler Imre művészetéről)	elfogyott
3. DÉSI ÁBEL: <i>KORTÁRSAIM</i> (Vercsiklus)	elfogyott
4. KOLOZSI TIBOR: <i>ÖRTÜZ FÉNYÉBEN</i> (Szabadkai folyóiratok és könyvek)	4 dinár
5. BALÁZS G. ÁRPAD: <i>BOLYONGÓ PALETTE</i> (Önéletrajz)	3 dinár
6. DÉR ZOLTÁN: <i>AZ ARNY ZARANDOKA</i> (Csáth Géza emléke)	4 dinár
7. LÉVAY ENDRE: <i>FÉLÁLOM UTÁN</i> (Monodráma)	elfogyott
8. BURKUS VALÉRIA: <i>IBOLYA</i> (Ferenczi Ibi rivaldafényben)	elfogyott
9. GAJDOS TIBOR: <i>A CSILLAGOS HOMLOKÚ</i> (Hangya András életútja)	4 dinár
10. GARAY BÉLA: <i>A KULISSZÁK VILAGÁBAN</i> (Önéletrajz)	elfogyott
11. BARANYI KÁROLY: <i>IKAROSZ SZÁRNYÁN</i> (Önéletrajz)	5 dinár
12. DÉR ZOLTÁN: <i>AZ ELSŐ MŰHELY</i> (Kosztolányi Dezső önképzőköri évei)	5 dinár
13. PETKOVICS KÁLMÁN: <i>A TIZENNYOLC NYÁRFA</i> (Dokumentumriport)	6 dinár
14. SOMOGYI PÁL: <i>MÁGLYA</i> (Egy életrajz vajdasági fejezetei)	6 dinár
15. BARANYINÉ MARKOV ZLATA: <i>VERGŐDES</i> (Farkas Béla napjai)	5 dinár
16. SCHWALB MIKLÓS: <i>A SZÉN</i> (A mártír költő versei)	6 dinár
17. FEKETE LAJOS: <i>A BUJDOSÓ VISSZANÉZ</i> (Önéletrajzi jegyzetek)	4 dinár
18. CSUKA ZOLTÁN: <i>»MERT VÉN SZABADKA, ALDALAK...«</i> (Emlékezés két életkorszakra)	7 dinár
19. FEHÉR FERENC: <i>SZABADKAI DIÁKÉVEIM</i> (A költő kibontakozásának első szakasza)	elfogyott
20. LÁNG ÁRPAD: <i>IDŐ ES MŰVESZET</i> (Aktivista írások)	6 dinár
21. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: <i>NEGYVENNÉGY LEVÉL</i> (Költő családon belül)	9 dinár
22. DÉR ZOLTÁN: <i>A TUDÓS TANÁR</i> (Toncs Gusztáv élete és munkássága)	15 dinár
23. KOLOZSI TIBOR: <i>ERZSÉBETLAKTÓL A MAGLAJIG</i> (Kizur István forradalmi életútja)	22 dinár
24. PETKOVICS KÁLMÁN: <i>ÁPRILISTÓL NOVEMBERIG</i> (Dokumentumriport)	15 dinár
25. URBAN JÁNOS: <i>HALÁLTÉPETT ÉLET</i> (Bakos Kálmán, a forradalmár)	elfogyott
26. LÉVAY ENDRE: <i>EGY NEMZEDÉK ELINDUL</i> (A szabadkai fiatalok harcos évei — 1931—1940)	10 dinár
27. IVANYI ISTVÁN: <i>VISSZAEMLEKEZÉSEIM ÉLETEM FOLYÁSÁRA</i> (Önéletrajz)	5 dinár

MEGJELENT AZ ÉLETJEL KÖNYVEK 5. KÖTETE

CSÁTH GÉZA

IRÁSOK AZ ÉLET JÓ ÉS ROSSZ DOLGAIRÓL

(Kritikák, cikkek, karcolatok)

Mikor Csáth Géza novelláinak gyűjteménye, *A varázsló halála* 1964-ben megjelent, az olvasó épp csak gyaníthatta, hogy e különös elbeszélések szerzője más műnemekben is fontosat alkotott. Illés Endre nagyhatású előszava is figyelmeztetett erre. Arra, hogy Csáth Géza Bartók megértésében, a modern képzőművészet tendenciáinak fölismerésében is megelőzte kortársait.

Ezt a figyelmeztető »előrebecslést« azóta olyan kötetek igazolták, mint a drámákat tartalmazó *Hamvazószerda* és zenei cikkeinek gyűjteménye, az *Éjszakai esztétizálás*. Ezek a könyvek nemcsak igazolták a várapozást, hanem új kíváncsiságot is szítottak, hiszen aki ennyi területen otthonos, arról joggal föltételezhető, hogy más kísérleteiben is figyelemre méltót alkotott. Bekövetkezett, ami jelentékeny művek utóéletében általában történni szokott: napirendre került a teljes mű megismerésének igénye.

S a kutatás, mely egyben-másban meg is előzte ezt az igényt. ismét gazdag anyagra bukkant. Van ebben az anyagban, ami talán csak arra jó, hogy a mű egészének hézagait kitöltse, hogy egy-egy vonást a szerző arcképén biztosabban lehessen általa kirajzolni. A lelet zöme azonban önmagában is értékes és méltó ahhoz a tehetséghez, melyet a novellákból és a zenei tárgyú cikkekből ismerünk. Jelentőség dolgában persze nem érnek föl a legjobb elbeszélésekhez, de a természettudományos szemlélet, az orvosi kultúra és a korszerű világnézet összeforrottsága folytán így is lényegesen fölülmúlják a kor átlagpublicisztikáját, s abban sajátos jelleget képviselnek.

Sajátos réteget alkotnak az életművön belül is, mert közvetlenebbül tükrözik Csáth napi gondjait, az aktualitást. E tulajdonságaik révén lehetnek hasznosak az író esztétikai szemléletét motiváló tényezők kutatói számára, s forrásul szolgálnak az egykori Szabadka kulturális életének megismeréséhez is. A Nyugat-nemzedék eszméi, igényei szembesülnek itt a korabeli Szabadka viszonyaival. A klasszikussá távolodó művészt a mindennapok áramában láttatják ezek az írások, képet adnak műveltségének terjedelméről. Olyan képességekről is, melyek talán még az író őszinte tisztelőit is meg fogják lepni. Annyi bizonyos, a torzóban maradt élet szomorú tényével szemben ezek a cikkek egy teljességre törekvő alkotót reprezentálnak. Művészt, aki a művészetben inneni tényekkel, problémákkal szoros kapcsolatban élt, a kor eleven sodrásában, cselekvő részeseként annak a történelmi folyamatnak, melynek emberi titkait íróként kutatta.

A több mint hetven írást tartalmazó, 340 oldalas, vászonkötésű könyv előfizetési ára 30, bolti ára pedig 38 dinár.